ЛІТАРАТУРНАЯ БЕЛАРУСЬ

Выпуск №9 (73) (верасень)

www.lit-bel.org www. novychas. org

Культурна-асветніцкі праект Грамадскага аб'яднання «Саюз беларускіх пісьменнікаў» і «Новага часу»

Анонс

ЗГАДКІ

«СВЕТЛЫ СМУТАК ПА ВЕЧНАЙ РАДЗІМЕ»

Алесь БЯЛЯЦКІ

50 гадоў — зеніт чалавечага жыцця. Час падводзіць вынікі.

Хаця ў кожнага чалавека — па-рознаму. Некалі паўвека чалавечага жыцця былі ўжо старасцю. Так вось Яна Баршчэўскага, аўтара «Шляхціца Завальні», Рамуальд Падбярэзскі называе «дзядком». І Янка Купала, якому не было яшчэ і сарака пяці гадоў, перадае паходню беларускасці наступнаму, маладому пакаленню…

Чаму я пачаў свае нататкі з такіх развагаў? Ды таму, што пяцьдзясят гадоў спаўняецца і мне. Мае сябрукі і прыяцелі, мае аднагодкі, маё пакаленне адзін за другім бяруць гэты рубеж: Сяргей Дубавец, Віктар Івашкевіч, Барыс Пятровіч, Язэп Янушкевіч, Вінцук Вячорка, Славамір Адамовіч, Анатоль і Васіль Дэбішы і іншыя.

50-ці гадовы юбілей адзначыў і мой стары, можна сказаць, старажытны сябра Сяржук Сыс. Да ягонага юбілею выйшла першая кніжка ягонай паэзіі «Стрэмка», якая ўвабрала ў сябе выбраныя вершы. Ішоў да гэтай кніжкі ён доўга. Дасюль у яго магло быць ужо і некалькі кніжак, прынамсі, напісаных Сержуком вершаў хапіла б на іх. Але магло быць і так, што і гэтая кніжка не з'явілася б. Чаму? Дзеля гэтага трэба ведаць характар, натуру майго сябра. А натура і тэмперамент у яго — о-го-го! Яшчэ той.

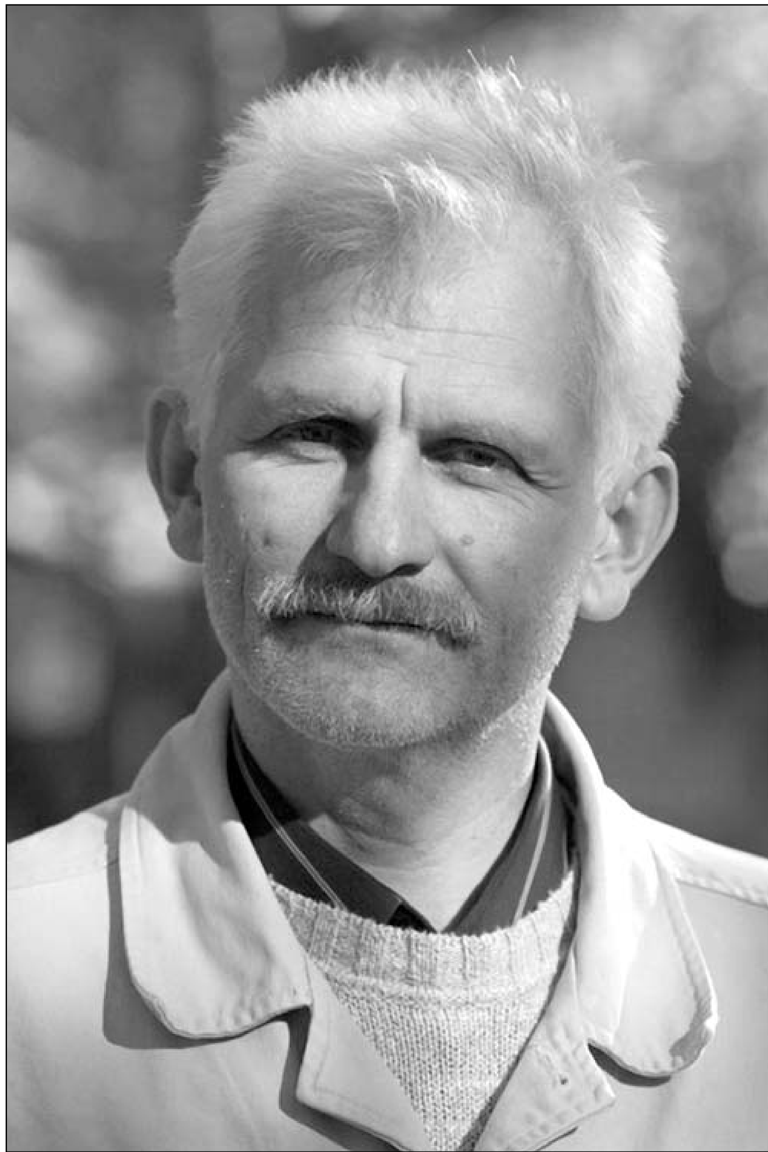

Пазнаёміліся мы з ім тады, калі паступалі на гісторыка-філалагічны факультэт Гомельскага ўніверсітэта. Лета далёкага 1979-га года было гарачым. Мы пасля 10-ці класаў, ён — заспенскай вясковай школы, я — светлагорскай гарадской. Нам па 17 гадоў. Мы абодва кучаравыя з даўгаватымі валасамі па тагачаснай маладзевай модзе. Ён — чарнавалосы, смуглявы, каравокі, як цыган, я — блакітнавокі, белаксуры з попельнымі кудзерамі. Была яшчэ і трэцяя шатэністая галава сярод абітурыентаў — Едруся Акуліна. Мы кучаравыя сябравалі ўтрох.

Пісаць пра чалавека, з якім мы сябруем з 17-ці гадоў, гэта ў значнай ступені пісаць пра самога сябе. І яшчэ адное, што апрача ўзросту і кучаравых галоваў і паступлення аб'ядноўвала нас — любоў да прыгожага пісьменства. Едрусь ужо бачыў сябе паэтам. Ён друкаваўся ў «Бярозцы» і нават твор на ўступных іспытах па беларускай літаратуры ва ўніверсітэт напісаў у выглядзе зрыфмаванай паэмы. Сяржук і я таксама пісалі вершы. Ён па-беларуску, а я яшчэ па-расейску, але з цвёрдым намерам перайсці на беларускую. Дзеля беларускай мовы, якую я хацеў дасканала вывучыць, уласна я і паступаў на беларускую філалогію.

Якое адчуванне ў мяне было пасля знаёмства з Сяржуком Сысом, гэтым страшэнна жвавым хлопцам? Як быццам бы я сустрэў родную душу. Напачатку верасня мы з сваіх хатаў і кватэраў прыехалі ў Гомель вучыцца. Інтэрнат першакурснікам не давалі. Едрусь уладкаваўся на кватэры ў роднай цёткі, а мы з Сержуком ліхаманкава шукалі кут, каб прытуліцца. Першыя ночы я ўвогуле начаваў на гарадскім аўтавакзале. Урэшце Сяржук усё ж такі нейк уплішчыўся ў інтэрнат на вуліцы Кірава, а я зняў прахадны пакойчык у прыватнай хаце, варыў на абед штодня бульбу з лупінамі і паліў торфабрыкетам грубку.

Не сказаў бы, што нашыя стасункі былі заўсёды роўнымі. Сяржук быў неверагодным жэўжыкам, энергія з яго валіла цераз край. Яму ні хвіліны не сядзелася на месцы, ён увесь час шукаў прыгодаў, а часта і самі прыгоды знаходзілі яго. З ім немагчыма было штосьці планаваць напэўна, сустракацца штодня і размаўляць на гарачыя тэмы ці абмяркоўваць прачытаныя кніжкі. Ён то з'яўляўся (і тады можна было размаўляць гадзінамі), то знікаў на дні, а то і на тыдні па нейкіх сваіх пільных справах. Тым не менш, менавіта з ім мы здзейснілі свой першы грамадзянскі ўчынак, першы свой вопыт спазнання беларушчыны. Скончыўшы першы семестр і паздаваўшы іспыты, атрымаўшы стыпендыі, у лютым 1980-га на зімовыя вакацыі мы з Сержуком купілі квіткі на цягнік у агульны вагон і паехалі ў Крым, у Ялту, пакланіцца магіле Максіма Багдановіча. Мы былі ў захапленні ад ягонай паэзіі. Дабраўшыся з Сімферопаля да Ялты па горнай дарозе на тралейбусе, мы пайшлі ў першы гатэль, які трапіўся на вочы — «Крым». Было ўжо цёмна, імжыла. На дзіва, былі вольныя месцы, мабыць, таму, што ўсё ж гэта быў далёка не сезон. Мы засяліліся, заплацілі не такія ўжо вялікія грошы. Памятаю гэтае ўнутранае задавальненне, што вось — задумалі і зрабілі! А назаўтра быў сум, навеяны старымі могілкамі, шэрым сутонлівым надвор'ем, расшуканаю намі сціплаю магілкай паэта з невялікай шэрай пірамідкай з пабітага імхом і часам пясчанікy, з надпісам на ім, зробленым «няправільнаю тарашкевіцаю». І высокія чорныя змрочныя кіпарысы, і дзіўныя пальмы на гарбатых вуліцах Ялты, і царква, дзе адпявалі Максіма Багдановіча, і набярэжная, дзе няспешна прагульваліся адпачывальцы… Тая нашая паездка ў Ялту была вынаходкаю Сержука Сыса дзеля ўсведамлення сваёй індывідуальнасці, для станаўлення свайго асабістага творчага я.

Улетку 1980-га, пасля летняй сесіі, зборнай камандаю гісторыкаў, філолагаў і матэматыкаў мы паехалі ў будатрад у Хойніцкі раён, у вёску Бабчын, будаваць цагляныя дамкі. З гэтага будатрада захаваўся ў мяне адзін памятны фотаздымак, дзе мы ўтрох: Толік Сыс, Едрусь Акулін і я — нахілілі жалезную бочку і выліваем з яе бетонны раствор у падмурак аднаго з гэтых дамкоў. Дзесьці побач працаваў і Сяржук Сыс. Мы жылі ў актавай зале сярэдняй школы, на якой вісела шыльда ў гонар Станкевіча-Палескага, партыйнага чыноўніка і пісьменніка, які быў родам з Бабчына і, хутчэй за ўсё, дапамагаў пабудаваць гэтую школу. Побач стаяў будынак старой, яшчэ дарэвалюцыйнай школкі з чырвонае цэглы, у якім месціўся вучнёўскі інтэрнат. Натуральна, мы тады не ведалі, што тут, у педтэхнікуме, вучыўся прэм'ер Беларускай Народнай Рэспублікі ў эміграцыі, сталінскі вязень, літаратар і гісторык Яўген Калубовіч, якога разам з іншымі хлапчукамі-студэнтамі арыштавалі яшчэ напачатку 30-ых гадоў за антысавецкую беларускую дзейнасць. Таксама мы не ведалі, што адсюль родам паэт Мікола Мятліцкі, які ў гэты час у Менску пачынаў масціць сваю літаратурную кар'еру. А вось з ягоным стрыечным братам, як потым аказалася, мы пазнаёміліся аднойчы ўвечары, калі Сяржук, Едрусь і я сядзелі каля цяпельца разам з бабчынскімі дзяўчатамі і гаманілі пра штосьці. І раптам узнік гэты стрыечнік Мятліцкага Міколы, які абурыўся такой ідылічнай карцінай: як так — чужыя хлопцы і тутэйшыя дзяўчаты! У выніку ён раскідаў нашае цяпельца, схапіў за руку і звёў адну з дзяўчат, за што літаральна праз некалькі хвілінаў быў дагнаны і крыху павалтужаны. Запомніў ён, як самага прыкметнага, Сержука Сыса, і хутка разгарэлася супрацьстаянне паміж мясцовымі хлопцамі і будатрадаўцамі. Быў набег тутэйшых на наш лагер у школе. Шукалі Сержука. І, каб прыхаваць яго, палова будатрада, у тым ліку і Анатоль Сыс, і Едрусь, і я, і, натуральна, сам Сяржук, калі паехалі мыцца ў Хойніцкую лазню, заадно і пастрыгліся налыса…

І яшчэ згадваецца: ва ўніверсітэцкі мы ходзім разам ва ўніверсітэцкі гурток на Ярцаўскую «Крынічку». І вось там я ўпершыню чую гэты верш, які распачынае Сержукоў зборнік вершаў:

У горадзе шэрым,
квадратна-кубічным,
усцяж паралельным
і скрозь сіметрычным,
дзе сціплае сонца
з-за гмахаў звісае
і промні, што дзіды,
туман прабіваюць,
дзе коміны неба
паранілі дымам,
дзе пахне мазутам,
іржой і бензінам,
скрозь панцыр асфальту,
праз тоўшчу бетону,
прабіўся да сонца
парастак
клёна.

Віктар Ярац хваліць і падтрымлівае Сержука: пішы далей. Толік Сыс крытыкуе. Ад тога дабіцца пахвалы амаль немагчыма. А верш, між іншым, атрымаўся праграмным. Таму, мабыць, і змясціў Сяржук Сыс яго ў сваю «Стрэмку». Гэта ж мы — тыя самыя парасткі клёну, прабіліся ў чужым горадзе. У зрусіфікаваным і наскрозь савецкім тагачасным Гомелі. А ці моцна ён змяніўся з тых часоў? Горад, ані Гомель, ані Менск затым, так і не стаў для Сержука чымсьці прымальным, камфортным і ўтульным. І чым даўжэй ён жыў у горадзе, тым больш разумеў гэта: «Са мной, нібыта стрэмка пад скураю, падарожнічаў Смутак… Мой светлы Смутак па маёй вечнай Радзіме»…

На першым курсе мы патрапілі на фальклорную практыку ў Жыткавіцкі раён. Пасля яе я вельмі палюбіў беларускую народную песню. Праз нейкі час, пазычыўшы на кафедры пераносны стужкавы магнітафон, паехаў у вёску да маёй бабулі па маці Соні (Сафіі) у вёску Будніцкі Двор Нараўлянскага раёна. Са мною за кампанію паехаў Сяржук Сыс.

Працяг на стар. 20–21 (12–13) ▸

КІНО

ФІЛЬМЫ БЫКАВА

У Расіі экранізуюць аповесць Васіля Быкава «Афганец», паведаміў «Беларускі партызан».

Аповесць пра няспраўджанага тыраназабойцу — «афганца» Ступака, які лічыць вінаватым ва ўсіх бедах Беларусі яе кіраўніка і вырашае пакласці гэтаму канец…

«Афганец» — рэч моцная, і яна яшчэ і нечакана актуальная: разгон дэманстрацый, АМАП, пошукі ўнутраных і знешніх ворагаў. Можна нават падумаць, што Улад Фурман (Уладзіслаў Фурманаў) вырашыў зняць антыпуцінскае кіно, але ён сам кажа пра тое, што паспрабуе адысці ад палітыкі ў фільме.

«У мяне шлях да Быкава пачаўся праз працу над экранізацыяй яго аповесці «Бліндаж». А перад гэтым мы здымалі ў Беларусі ваенную карціну «Наркамаўскі абоз». Здымкі былі складаныя і вельмі з'яднаці здымачную групу. І неяк беларускі прадзюсар карціны даслаў мне спасылку на аповесць Быкава «Афганец»... Мяне цікавіць творчасць Быкава як пісьменніка, як мастака, як сумленнага, прыстойнага грамадзяніна», — адзначыў рэжысёр.

Між тым стала вядома, што знятыя па іншай аповесці В. Быкава фільм рэжысёра Сяргея Лазніцы «У тумане» ўвайшоў у спіс карцін, якія будуць прэтэндаваць на галоўную ўзнагароду 25-й цырымоніі ўручэння European Film Awards.

Увогуле, за ўзнагароду будуць змагацца 47 карцін з 31 еўрапейскай краіны. Намінантаў у розных катэгорыях вызначаць 2 тыс. 700 членаў Еўрапейскай кінаакадэміі.

Спісы намінантаў будуць аб'яўлены 3 лістапада ў час кінафестывалю ў іспанскай Севільі. Галоўная цырымонія адбудзецца 1 снежня на Мальце.

ІМПРЭЗА

«БАБІНА ЛЕТА-2012»: НЕБА НІНЫ МАЦЯШ

Ужо трэці год запар у Белаазёрску прайшло свята «Бабіна лета», прысвечанае дню народзінаў знакамітай паэтэсы Беларусі Ніны Мацяш.

20 верасня у горад, дзе жыла і працавала паэтэса, традыцыйна прыязджаюць калегі-літаратары з усёй краіны, каб пабываць у яе кватэры, на якой усталяваная мемарыяльная шыльда, у бацькоўскім доме, ускласці кветкі на магілу Ніны Язэпаўны.

Дзякуючы арганізатаркам фестывалю — выкладчыцы Галіне Скарыне і дырэктарцы мясцовай бібліятэкі Тамары Кузняцовай — праграма была надзвычай насычанай. Многія шанавальнікі памяці Ніны Мацяш (апрача белаазёрцаў прыехалі госці з Мінска (старшыня Саюза беларускіх пісьменнікаў Барыс Пятровіч, намеснікі Алесь Пашкевіч і Эдуард Акулін, а таксама Анатоль Вярцінскі, Васіль Жуковіч і Анатоль Івашчанка), з Брэста (паэт і мастак Лявон Валасюк, выкладчыкі БрДУ Святлана Воранік і Марыя Новік), з Гродна (прафесар Аляксей Пяткевіч і паэтка Данута Бічэль), барды Таццяна Матафонава і Таццяна Беланогая) наведалі сядзібу Мацяшоў у вёсцы Нівы, месца яе апошняга спачыну на гарадскіх могілках.

У памяць паэтэсы ў царкве адбылася ліція. І па традыцыі прайшлі літаратурныя чытанні — пры амаль паўтысячным аншлагу ў Палацы культуры Белаазёрска. Гучалі пранікнёныя прамовы, успаміны, вершы, прысвечаныя Ніне Мацяш, і вершы самой паэтэсы, песні, а таксама дэманстраваліся відэёматэрыялы з колішняй вечарыны Ніны Мацяш у мінскім Доме літаратара.

Ад імя кампаніі «Будзьма беларусамі!» у Белаазёрскую бібліятэку імя Ніны Мацяш Міхась Скобла падараваў кніжную бібліятэчку, прачытаўшы са сцэны экспромт:

Вам кніжак добрых дару
дзве горбы.
Да кніг яшчэ —
дзве прыгожых торбы.
Бо ўсе, хто кнігі чытае стусамі,
і ёсць сапраўднымі беларусамі!

КАСТРЫЧНІЦКІЯ ЮБІЛЯРЫ

У наступным месяцы адзначаюць юбілеі сябры Саюза беларускіх пісьменнікаў:

07.10.1932 — Пташнікаў Іван Мікалаевіч
10.10.1957 — Дранько-Майсюк Леанід Васільевіч
13.10.1932 — Кобец-Філімонава Алена Рыгораўна
15.10.1947 — Мельчанка Таіса Васільеўна
17.10.1972 — Бохан (Салаўёва) Вікторыя Віктараўна
20.10.1947 — Голуб Юрка (Юрый) Уладзіміравіч
20.10.1967 — Андрыеўскі Васіль Рыгоравіч
25.10.1932 — Анісковіч Уладзімір Ігнатавіч
26.10.1952 — Казакоў Валерый Мікалаевіч
31.10.1967 — Жылко Вадзім Вітальевіч

Жадаем усім радасці, натхнення і дабрабыту!

САЮЗ

СУСТРЭЧА СА СВАЯКАМІ МАКСІМА БАГДАНОВІЧА

3 верасня ў сядзібе Саюза беларускіх пісьменнікаў адбылася сустрэча са сваякамі Максіма Багдановіча: Наталляй Уладзіміраўнай Сарокай (Грązновай-Валасовіч) і Мікалаем Георгіевічам Хільтавым.

Наталля Уладзіміраўна, унучка стрыечнай сястры Максіма Багдановіча Ганны Кіпрыянаўны Валасовіч-Грązновай, жыве ў Краснадары (Расія). Не гледзячы на тое, што яе прафесія не звязана з літаратурай (Наталля Уладзіміраўна — медык), яна сур'ёзна цікавіцца радаводам сям'і і зрабіла шмат у даследванні генеалагічнага дрэва сваякоў Багдановіча. У Наталлі Уладзіміраўны — трое дачок, растуць унукі.

Ганна Кіпрыянаўна Валасовіч-Грązнова падтрымлівала добрыя адносіны з Максімавым бацькам Адамам Ягоравічам Багдановічам, які прышчапляў ёй любоў да беларускай літаратуры. З вершамі Максіма пазнаёмілася, калі выйшаў зборнік «Вянок». Кнігу ёй падпісаў бацька Максіма, потым гэты асобнік першага выдання «Вянка» яна падарыла Янку Брылю, з якім перапісвалася. Ганна Кіпрыянаўна была знаёмай з М. Танкам, У. Караткевічам, П. Панчанкам, А. Лойкам, М. Стральцовым.

Унучка Ганны Кіпрыянаўны Валасовіч-Грązновай Наталля часта прыязджае ў Беларусь, у 1991 годзе прысутнічала на адкрыцці музея Максіма Багдановіча ў Мінску — разам са старэйшымі сваякамі.

Мікалай Хільтаў і Наталля Сарока

Барыс Пятровіч і Алесь Пашкевіч — ля радаводнага дрэва са сваякамі Максіма

ПІСЬМЕННІКІ Ў ГВАРДЗЕЙЦАЎ

У 188-й гвардзейскай Ноўгарадскай ордэнаў Суворава і Хмяльніцкага інжынерна-сапёрнай брыгадзе, што месціцца ў Магілёве, адбылася літаратурна-музычная вечарына, прысвечаная 130-годдзю з дня нараджэння Янкі Купалы і Якуба Коласа.

Вечарыну арганізавала Магілёўская гарадская бібліятэка. Прысутныя ўважліва агледзелі кніжную выставу, праслухалі прапанаваную кампазіцыю пра жыццёвыя шляхі беларускіх песняроў, а таксама вершы ў выкананні артыстаў народнага тэатра Палаца культуры вобласці і песні на вершы Я. Купалы ў выкананні кампазітара Міколы Яцкова.

Заключным акордам вечарыны стала выступленне паэта Эдуарда Акуліна. Знаходзячыся сярод вайскоўцаў, Э. Акулін распавёў пра асабліваці лёсу сваіх сваякоў, якія прайшлі праз полымя Афганістана, і прачытаў сваю баладу, прысвечаную афганскім падзеям. А потым загучалі звонкія струны акулінскай гітары, і прысутныя з задавальненнем паслухалі некалькі песен, у тым ліку і знакамітую «Янка Купала ідзе…».

Ул. інф.

У МАГІЛЁЎСКАЙ ФІЛІІ

2 верасня 2012 г. адбылося чарговае пасяджэнне Магілёўскага аддзялення ГА «Саюз беларускіх пісьменнікаў».

Выступае Ф. Шкірманкоў

Старшыня аддзялення Мікола Яцкоў зрабіў справаздачу аб тым, што было зроблена за мінулыя чатыры месяцы. Абмяркоўвалася дзейнасць літаратурна-інфармацыйнага выдання аддзялення — бюлетэня «Дняпроўская страма», выказваліся пажаданні па яго далейшым развіцці.

Прысутныя заслухалі выступленне Таццяны Барысік, якое мае жаданне ўступіць у шэрагі Саюза беларускіх пісьменнікаў. Пасля абмеркавання яе творчасці аднагалосна рэкамендавалі пісьменніцу для ўступлення ў СБП.

У пасяджэнні прыняў удзел намеснік старшыні СБП Эдуард Акулін.

Прэсавая служба СБП

АСОБА

«…І З ПАШАНАЙ І ЛЮБОЎЮ АБ НАС УСПАМІНАЦЬ»

ДА 120-ГОДДЗЯ ЗОСЬКІ ВЕРАС

Сяргей ПАНІЗЬНІК

«Так, я сваімі юбілеямі ўжо надакучыла…» — пісала аднаго разу мне Зоська Верас (яна нарадзілася 30 верасня 1892 года ў мястэчку Мяджыбаж Хмяльніцкай вобласці Украіны). А па праўдзе была ўсцешана нашай увагай і цікаўнасцю, частымі наездамі ў яе лясную хатку пад Вільняю. На ўзгорыстыя тыя Панары прабіраліся госці амаль з усіх куткоў Беларусі. І кожнаму, хто звяртаўся да яе на вочы ці лістоўна, хапала змогі дапамагчы. Тысячы пісьмаў прыходзілі штогод да Людвікі Сівіцкай, па мужу Войцік, да легендарнай Зоські Верас. Ад даўніх і новых знаёмых, ад энцыклапедыстаў і пачынаючых літаратуразнаўцаў, пісьменнікаў і школьнікаў — усіх, хто хацеў узбагаціцца захаванымі ў яе памяці, яе архівах ведамі пра Айчыну, гісторыю, хто хацеў спасцігнуць скрыжальную моц Бацькаўшчыны.

95-гадовы юбілей: Вольга Іпатава, Сяргей Панізьнік, Зоська Верас, Галіна Войцік (дачка), Віталь Скалабан, Уладзімір Содаль

Я НЕ БАЮСЯ

Зоська ВЕРАС

Я не баюся жыццёвай буры,
хоць добра знаю яе шум пануры,
і змрочнага не баюся ценю
без ласкі цёплай сонка праменю,
і не баюся працаў мазольных
для рук бяздольных…
Але ж баюся я ўтраты веры,
траты энергіі баюся без меры,
баюся жыці без ідэалу,
бо ў чорнай пустыці сэрца б сканала…
Больш чым цялеснай баюся смерці —
душой памерці…

1915 год

Зоська Верас лучыла сабою стагоддзі, эпохі, радаводныя карані. І мы разам з ёю, відушчай і памятушчай, пераходзілі праз хісткія масткі часу, запаўняючы сябе і прастору энергіяй продкаў.

Чытаю ліст Зоські Верас ад 18.09.1981. «Цяпер у мяне сапраўды нічога не засталося ў запасе. Але вас асабіста з прыемнасцю ў сябе пабачу. Так шмат хацелася б Вам паказаць са старых, старых часоў».

У кнізе Язэпа Лёсіка «Творы» ёсць фотаздымак: «Другая сесія Цэнтральнай Рады беларускіх арганізацый 15.10.1917 г.», дзе можна ўбачыць і воблік Л. Сівіцкай (Зоські Верас). А я ў падарунак ад яе атрымаў аднаго разу ўлётку Беларускага камітэта, які ў тым жа 1917 годзе месціўся ў Менску на Захараўскай вуліцы ў доме №18. Ці не сама спадарыня Людвіка складала словы адозвы: «Дык страпяніся, Народ Беларускі! Больш ні закуюць Цябе ў путы жалезныя, бо сам будзеш саёй доляю кіраваць. Тваe выбарныя людзі завядуць такі парадак, які Табе будзе патрэбны — толькі ведай, каго выбіраць. Выбірай тых, каторыя пастаяць за родную зямельку, за свабодную Беларусь». І далей зноў жа лацінкаю: «Грамадзяне Беларусі! Будзем тварыць народнае шчасце, яно цяпер у нашых руках. Дзеці нашыя будуць дзякаваць нам за свабоду Бацькаўшчыны і з пашанай і любоўю аб нас успамінаць. Клічце вялікі кліч волі па ўсіх кутках свабоднай Беларусі!».

На пачатку дарог

Па сканчэнні тэксту — пазначка: «Прачытаўшы — аддай суседу». Што я і раблю гэтым разам.

Аднадумцы Л. Сівіцкай, апантаныя адраджэнцы, і нас прыклікаюць з стогадовай далечы: «Браты! Будуйце сваю светлую будучыню. Пакажэце ўсяму сьвету, што жыве Беларусь…». То як жа могуць «надакучыць» юбілеі Зоські Верас, якія кожны раз дапамагаюць згадаць светлае імя падзвіжніцы, апантанае змагаркі за «вялікае сьвята свабоды».

Тым больш, што ў сёлетняе 120-годдзе ўліваюцца і такія юбілейныя даты яе доўгага, пакручастагга жыцця:105-годдзе першай публікацыі ў часопісе кіеўскага жаночага камерцыйнага вучылішча «Подснежник» (а пачала пісаць «наіўныя, дзяцінныя» апавяданні і вершы ў 9–10 гадовым узросце), 95-годдзе з таго часу, як Л. Сівіцкая пачала падпісваць псеўданімам Зоська Верас свае допісы ў менскую газету «Вольная Беларусь» (публікацыі ў «Нашай Ніве» падпісвала псеўданімам Мірко), 85-годдзе ад пачатку заснавання ёю дзіцячай часопісі «Заранка», 45-годдзе ад пачатку новага этапа літаратурна-грамадскага жыцця пасля «духовага летаргічнага сна». У сваёй «Аўтабіяграфіі»Зоська Верас згадвала: «Разбудзіў мяне Арсень Сяргеевіч Ліс. Ён і намовіў пісаць успаміны».

Дастасуецца да пакручастых жыццёвых сцежак Зоські Верас і яшчэ адна дата. Сёлета споўнілася 125 гадоў з дня нараджэння Фабіяна Шантыра (1887—1920) — першага мужа людвікі Антонаўны Сівіцкай, сябра Беларускай сацыялістычнай грамады, аўтара «Нашай Нівы», «Вольнай Беларусі», «Дзянніцы», сябра першага ўрада Савецкай Беларусі. 33-гадовы Шантыр загінуў «пры нявысветленых абставінах». Недзе мне давялося прачытаць, быццам Шантыр быў арыштаваны разам з Цішкам Гартным. Апошняму нібыта ўдалося выбавіцца з расстрэльнай камеры чырвонаармейцаў і пераслаць паратоўную тэлеграму ў Маскву…

Пра пісьменніцу Зоську Верас (а яна была прынята ў саюз пісьменнікаў з рэкамендацыі незабыўнага Генадзя Каханоўскага ў 1982-м — трыццаць гадоў таму), пра дзявячку на грамадскай і культурнай ніве пісалі Сяргей Новік-Пяюн, Янка Саламевіч, Уладзімір Содаль, Зянон Пазьняк, Фёдар Янкоўскі, Вольга Іпатава, Уладзімір Ягоўдзік, Валянціна Аколава, Дзіяна Чаркасава, Алесь Бачыла і многія, многія іншыя.

Толькі эпісталярная спадчына Зоські Верас (лісты, цыдулкі ад яе і да яе) змяшчае каля 10 000 адзінак! Пасля яе смерці ў 1991 годзе прысутнасць гэтага творцы ў розных дзяржаўных і недзяржаўных выданнях даволі значная. Але найбольш поўнае выданне твораў Зоські Верас «пад адной стрэшкай» адбылося яшчэ пры жыцці пісьменніцы. Гэта кніга «Каласкі» («Юнацтва», 1985 год) з прадмовай Ніла Гілевіча і пасляслоўем Янкі Саламевіча.

У 1992 годзе Галіна і Лявон Луцкевічы (дачка і зяць Людвікі Антонаўны) пісалі мне: «У сувязі са 100-гадовым юбілеем Зоські Верас мелі быць выдадзены яе ўспаміны. Ініцыятарам быў Янка Саламевіч. Нам стала вядома, што гэтая ініцыятыва, мабыць, ня будзе рэалізаваная…».

Яна, гэтая магчымасць, не спраўджана і па сённяшні дзень… Самы час цяпер для творцы з віленскага краю. І неабавязкова чакаць чарговага юбілею. Хаця сваімі намінальнымі датамі Зоська Верас нам, па праўдзе, не надакучыла.

У Яе вянок — мае наступныя два вершы…

Дзесь пад Вільняю

«З дому не рухаюся… Так што калі Вам хочацца мяне адведаць, не адкладайце: чым хутчэй, тым лепш. Зразумела, вясной у нас прыгажэй і дарога больш прыемная. Але мушу вытлумачыць, як да мяне дабрацца, бо жыву даслоўна ў лесе…»

З ліста Людвікі Антонаўны Войцік

А дарога — дзе золь, дзе верас —
у пажухлым зімой лісці…
Маладзенькая Зоська Верас,
як нялёгка да Вас дайсці.
І не бор той густы пад Вільняй,
не падростачкі-сасьнякі, —
замінаюць гадоў узвівы,
нашы звілістыя вякі…
І самім Вам пад дзевяноста.
Столькі жыцінак у вязьму!
Ды з-за лесу, з-за бору — постаць:
— Добрых летаў яшчэ вазьму!
Баравая, уся лясная,
уся памятлівая на здзіў…
Не пытаюся я, бо знаю:
колькі
верас
людзей вадзіў…
Паспяшаюся — і паверу:
з Даўгалецем расце Любоў.
…Дзесь пад Вільняю Зоська Верас
прыручае нам галубоў.

1981

***

Колькі ж Вам?
Дзевяноста пяты?

Лік у клопаце малады:
толькі б гудзевіцкія дзяўчаты
чулі водар жывой вады;
каб у дальніх
школьных музеях
хлопцы бачылі,
што для іх
столькі ўзведзена калізеяў
беларускіх, значыць — сваіх.

Колькі ж пісем
пайшло ў школы?
Чый такі непамерклы дух?
Хто за самых рупнейшых
молад
дзецюкоў, дзядзькоў, маладух?

Зоська Верас… Ах, Зоська Верас!
Вы ўтрымалі зямную вось.
…Я расказваю — мне не верыць
найпрыхільнейшы ягамосць,
што пад Вільняю —
клён з ляшчынаю,
а навокал — дубы, дубкі…
Тут ёсць клад.
Да яго лагчынаю
прабіраюцца дзівакі.
Клад, адкрыты для ўсіх;
праменнямі
надзяляецца, хто ахвоч.
Сам я браў тут архэі жменямі,
каб не білася ў сэрцы ноч.

Зоська Верас. Ах, Зоська Верас!
Столькі думана ў цішыні…
Беларусы жывучы верай
з птушкай феніксам у радні.
Цераз просекі і павалы
прабіваліся да відна.
Пакаленні ішлі ў правалы:
меч і голад,
мор і вайна…

Вам нялёгка, калі ў рабоце
годы, нервы, сумленне, слых.
Жыць нялёгка, бо на выгодзе
абыякавых многа, злых…
Над Панорамі[1] пісьмы кружацца.
Беражэ Зоську Верас бор.
Хай Вам доўга Радзіме служыцца
на узгорку сівых Панор.

[1] Панoры (Панярай) – лясны масіў на паўднёва-заходняй ускраіне Вільні.

100 ГАДОЎ

МАКСІМ ТАНК

РАЗДЗЕЛ З КНІГІ «У ВІЛЬНІ І БОЛЬШ НІДЗЕ»

Леанід ДРАНЬКО-МАЙСЮК

Ахвярую майму цудоўнаму сябру Сігітасу Саладжынскасу і яго дзівоснай жонцы спадарыні Паліне

Я бачыў Максіма Танка ў старасці, але заўсёды хацеў убачыць яго маладым, віленскім, дваццацігадовым, якім ён быў у першую сваю турэмную палову 1930-х.

Як мог, уяўляў той час, пра які паэт напісаў: «…я працаваў у падполлі і за ўдзел у рэвалюцыйна-вызваленчым руху быў арыштаваны і сядзеў у вядомай віленскай турме Лукішкі…».

Яго пашпартнае імя — Яўген Скурко — узнікала тады ў паліцэйскіх, пракурорскіх і судовых паперах, а перш за ўсё — у канфіскаваных матэрыялах, з якімі можна пазнаёміцца ў Летувіскім Цэнтральным Дзяржаўным Архіве (LCVA): фонд 129, вопіс 2, справа 2034 і фонд 129, вопіс 2, справа 2227…

11 жніўня 1933 года віцэ-пракурор XIII Віленскага раёна Дамінік Пятроўскі ў сваім абвінаваўчым акце (13 друкаваных старонак!) заяўляў, што жыхар вёскі Пількаўшчына Мядзельскай гміны Пастаўскага павета, сын Яна і Дамінікі Яўген Скурко, якому 21 год, абвінавачваецца ў тым, што з 1930-га па 27 траўня 1933 года ў Вільні, у Пастаўскім і Дзісенскім паветах Віленскага ваяводства, а таксама ў Навагрудскім ваяводстве, маючы намер гвалтоўна змяніць дзяржаўны лад Польшчы і адарваць частку яе тэрыторыі, узяў удзел у Камуністычнай Партыі Заходняй Беларусі (КПЗБ), ведаючы, што гэта партыя складаецца з асоб, якія імкнуцца да азначанай вышэй мэты…

Што й казаць, абвінавачанне вельмі сур'ёзнае!

Віцэ-пракурор падкрэсліў: такое злачынства караецца згодна артыкулаў 97 (параграф 1 і 93) крымінальнага кодэкса міжваеннай Польшчы (злачынствы супраць дзяржавы. — Л. Д.-М.), і аднатаваў: калі 5 лютага 1931 года ў Тчэве арыштавалі Браніслава Тарашкевіча, то ў ягоных блакнотных нататках была знойдзена характарыстыка на нейкага Скурко: «Смелы хлопец, вучань беларускай гімназіі, адзін раз здзіў у Слонімскі павет, дзе жыве брат Дварчаніна…».

Д. Пятроўскі асаблівую ўвагу звяртаў на тое, што згаданы Скурко ўваходзіў у шэраг актывістаў, якія непасрэдна праводзілі ў Польшчы дырэктывы кампартыі.

Блакнотныя нататкі Тарашкевіча ў Вільні пераклалі з беларускай мовы на польскую, перадрукавалі — і атрымалася 22 старонкі. З 1-га і ажно па 23 красавіка 1931 года іх падрабязна вывучыў суддзя Язэп Булгак.

На 6 і 7 старонках даваліся кароткія характарыстыкі на кур'ераў; дык вось, на 7 старонцы ў 24 пункце і паведамлялася пра «нейкага Скурко».

У кнізе Міколы Мікуліча «Максім Танк: на скразняках стагоддзя» змешчана паэтава згадка пра той выпадак: «…у мяне пачынаўся акт абвінавачання, што… пры пераездзе граніцы ў Тчэве быў арыштаваны Браніслаў Тарашкевіч, у запісной кніжцы якога было пазначана: «Скурко (толькі імя не было) — хлопец дзельны, вазіў літаратуру». А я тады, сапраўды, вазіў літаратуру брату аўтара хрэстаматыі Дварчаніна…».

Лідару «Грамады» паэт прысвяціў твор «Б. А. Тарашкевіч»:

Лукішкі.
Ключоў турэмных звон.
Год 1932, здаецца.
Першы павільён.
Паверх трэці.

Калі выводзілі нас
На астрожны двор праклятыя,
Мы бачылі яго,
Прыніклага да кратаў,
З рукой у прывітанні
Ўзнятай…

У 1983 годзе я рэдагаваў кнігу Максіма Танка «За маім сталом» і памятаю: гэты верш уразіў мяне сваім турэмным рытмам…

Праясню сітуацыю з першым арыштам паэта.

Уладзімір Калеснік у кнізе «Паэзія змагання» гаворыць: «Летам (?) 1932 г. яго арыштавалі…», а ў кнізе «Зорны спеў» цытуе інфармацыйны камунікат паліцыі № 142: «…дня 2.04.1932 г. зволены з-пад арышту з турмы на Лукішках».

Тут нехта відавочна памыліўся — ці даследчык, ці пісар, які складаў камунікат, бо атрымалася дзіўная перастаноўка: арыштавалі паэта летам, а выпусцілі вясной, 2 красавіка, усё таго ж 1932 года!

Пазней у кнізе «Максім Танк. Нарыс жыцця і творчасці» У. Калеснік напэўна ўдакладніў: «…паэта арыштавалі ў сакавіку 1932 года, а ў красавіку звольнілі».

У новых публікацыях даследчыка замест 2 красавіка з'явілася 11 красавіка, як дзень выхаду з вязніцы, аднак жа і гэтая дата сумнiўная.

У лісце У. Калесніку (ліст напісаны ў студзені 1978 года, але недапраўлены) Максім Танк далікатна тлумачыць: «…па нейчай віне… укралася памылка, што я звольнены з турмы 11.04.1932 года. Я тады напярэдадні Першага мая быў арыштаваны. Аб звальненні ў гэты час не магло быць і гутаркі…».

Дзмітрый Бугаёў у кнізе «Паэзія Максіма Танка» даводзіць: будучага аўтара «Нарачы» арыштавалі ў красавіку 1932 года.

Мікола Арочка ж у даследаванні «Максім Танк. Жыццё ў паэзіі», мусіць, каб не памыліцца, наогул не называе ні дзень, ні месяц, ні год першага арышту, а проста кажа пра свайго героя: «…упершыню трапіўшы на Лукішкі…» і г.д.

Аднак жа павінна быць дакладная дата, і яна ёсць; у абвінаваўчым акце, падпісаным Д. Пятроўскім, знаходжу: 27 красавіка 1932 года Яўгена Скурко затрымалі, а 29 красавіка рашэннем суда 1-й інстанцыі зняволілі. Сапраўды ж, «…напярэдадні Першага мая быў арыштаваны…».

Максім Танк. Пачатак 30-х

Прыкладна праз месяц, 24 траўня, арышт замянілі закладам у суме 200 злотых — пра гэтыя 200 злотых, дарэчы, напісалі ці не ўсе танкаўскія даследчыкі. Калі грошы былі ўнесены (пэўна ж, з партыйнай касы), то 11 чэрвеня 1932 года паэт выйшаў на волю. У неадпраўленым лісце У. Калесніку Максім Танк паведамляе, што выйшаў з Лукішак толькі ў ліпені.

У чэрвені ці ў ліпені, але, як бы там не было, — паэт не стаў чакаць суда, схаваўся ад паліцыі (некалькі тыдняў знаходзіўся ў БССР), таму былі разасланы гончыя лісты — так зваліся аб'явы пра пошук злачынцаў.

Надышоў 1933 год…

27 студзеня і 16 лютага акруговы следчы суддзя 2-й Віленскай аругі выпісаў паведамленні аб новых гончых лістах на Максіма Танка. Натуральна, яны былі скасаваны, калі 24 траўня 1933 года паэта затрымалі ў Глыбокім, а праз тры дні, 27 траўня, арыштавалі (другі раз!) і змясцілі на Лукішках, у 1-м турэмным корпусе, у камеры 189.

16 ліпеня паэт падаў заяву на імя следчага суддзі 1-й Віленскай акругі з просьбай дазволіць яму выпісаць газету «Глос Вільна». На першай старонцы заявы — авальная пячатка турэмнай канцылярыі: «Атрымана 17 ліпеня 1933 г.», а на адвароце начальнік Лукішак 20 ліпеня прыпісаў: «Вязень Скурко салідарызуецца з вязнямі камуністамі і паводзіць сябе нездавальняюча».

Атрымаўшы з такой выразнай прыпіскай заяву, следчы суддзя 26 ліпеня пераслаў яе віцэ-пракурору 13-га Віленскага раёна — тобок, Д. Пятроўскаму. 27 ліпеня заява легла на ягоны стол, аднак на гэтым дакуменце — палова аркушыка з вучнёўскага сшытка ў клетку — Д. Пятроўскі ніякай рэзалюцыі не пакінуў. Мусіць жа, пракурорская думка была такая: раз Яўген Скурко салідарызуецца з камуністамі, то не варта патурацъ яму, скажам, дазваляць падпісвацца на тую ж газету…

На другі дзень пасля напісання гэтай заявы, 17 ліпеня, паэта выклікалі на допыт да следчага акруговага суддзі.

31 жніўня ў 3-ці крымінальны аддзел Віленскага акруговага суда быў дасланы абвінаваўчы акт. 2 верасня завялі крымінальную справу — Яўгена Скурко абвінавачвалі паводле артыкула 97 (параграф 1) у звязку з артыкулам 93. 8 верасня старшыня суда даў справе ход.

Праз чатыры дні, 12 верасня, кіраўнік сакратарыята 3-га крымінальнага аддзела адправіў на Лукішкі копію абвінаваўчага акта і тлумачэнне аб парадку падачы скаргаў.

13-га чысла паэт атрымаў гэтыя дакументы, а 18-га падаў заяву — зноў палова аркушыка ў клетку — у акруговы суд з просьбай дазволіць прачытаць акты сваёй справы.

На тытуле заявы — авальная пячатка: «Атрымана 18 верасня 1933 г.», а на адвароце пазнака — 19 верасня начальнік турмы (ужо без ніякіх прыпісак!) перадаў заяву па прызначэнні, і 20 верасня яна была зарэгістравана ў судовай канцылярыі.

У выніку на тытуле заявы з'явіліся дзве рэзалюцыі — верхняя: «Выклікаць. 25.09.1933 г.» і ніжняя, відаць, больш пэўная: «Выклікаць на 27.09.1933 г.».

Тым часам разаслалі й позвы на судовы разбор, прызначаны на 6 лістапада…

На разбор выклікаўся сам абвінавачаны Яўген Скурко і сведкі Ян Касяк (таксама на той час лукішскі вязень), Апалінары Мальчэўскі (чыноўнік следчага аддзела) і выдавец доктар Усевалад Шыран (позву яму ўручылі 21 верасня ў мястэчку Лужкі Дзісенскага павета).

У якасці сведкаў прапанавалі з'явіцца ў суд будучай жонцы паэта Любові Асевіч і яе сястры Соф'і. Выклікі ў суд ім былі даслены па адрасе: Вільня, вуліца Букавая, 14.

Трэба думаць, сёстраў не было дома, таму 20 верасня пасланец уручыў позвы іхняй непісьменнай маці — у графе «подпіс» жанчына двойчы паставіла алоўкам тры крыжыкі…

Паводле Д. Пятроўскага, Яўген Скурко жыў на вуліцы Букавай у доме 14 з 1929 года; у розныя часы там з ім перабывалі Мікалай Сіцько, Сяргей Скурко, Ян Гарэлічонак…

Ноччу з 11 на 12 красавіка 1932 года паліцыя абшукала дом і ў пакоі Соф'і… Пад шафай паліцыя знайшла два паасобнікі адбітага на шапірографе часопіса «Пралом», № 2 з датай «Люты 1932 г.», а таксама рукапісы:

1. Верш «Заштрайкавалі гіганты-коміны», падпісаны: «Максім Танк»;
2. Верш «Гаротнікі абудзіліся», датаваны 20.01.1932 г. і падпісаны: «Арсень Граніт» (адзін з ранніх псеўданімаў паэта. — Л. Д.- М.);
3. Артыкул «Замест прадмовы», змест якога падобны на змест артыкула «Ад рэдакцыі», змешчанага ў 2-ім нумары «Пралому»;
4. Апавяданне пра перажыванні беспрацоўнай Манькі…

Соф'я заявіла, што не ведае, хто ў яе пакоі хаваў часопіс «Пралом», аднак заўважыла: да яе часта заходзілі кватаранты Яўген Скурко і Мікалай Сіцько…

На адной з вокладак «Пралому» быў надпіс па-беларуску: «На памяць ад рэдакцыйнай калегіі «Пралому» 2 красавіка 1932 г.», і пазней каліграфічная экспертыза паказала, што гэта рука Яўгена Скурко.

27 красавіка 1932 года пшадоўнік Леан Гансяроўскі зноў перагрос дом на Букавай, асабліва пакой Яўгена Скурко і Мікалая Сіцько.

Немагчыма не здзівіцца: за два тыдні хлопцы нічога не схавалі! Зусім нядбалыя былі, ці што?!

Гансяроўскі выявіў шмат выданняў і камсамольскіх цыркуляраў, вершаваня рукапісы камуністычнага зместу, а таксама ведамасці-справаздачы, багатыя на лічбы, даты, падрахункі і скарачэнні — напрыклад, «Док» (Докшыцы), «Дун» (Дунілавічы), «См-нь» (Смаргонь), «Гр» (Гродна), «Ві» (Вільня) і г.д. Усё гаварыла аб тым, што Яўген Скурко і Мікалай Сіцько — актыўныя камсамольцы!

Крамольныя паперы, напісаныя (зноў жа на думку Д. Пятроўскага!) Яўгенам Скурко, сведчылі

пра час і колькасць разасланых адозваў, як і сведчылі пра тое, што Яўген Скурко разам з Серафімам Лаворам з сярэдзіны снежня 1931 года кіраваў выпускам падпольных матэрыялаў…

3-і крымінальны аддзел Віленскага акругавага суда (старшыня — Сянкевіч, суддзі — Жанеўскі і Драц, пратакаліст — Гжымкоўскі ў прысутнасці віцэ-пракурора Д. Пятроўскага) засядаў два дні — 6 і 7 лістапада 1933 года.

На лаве падсудных апынуліся: Серафім Лавор (21 год), Ян Гарэлічонак (27 гадоў), Сяргей Скурко (22 гады), Уладзімір Хвалько (30 гадоў), яго брат Міхал Хвалько (28 гадоў), Мікалай Сіцько (19 гадоў) і Яўген Скурко (21 год).

Маладых беларусаў судзілі за ўдзел у змове пад назвай «Камуністычная Партыя Заходняй Беларусі».

Абвінавачанне па тым часе, можна сказаць, трафарэтнае!

Віну самага старэйшага Уладзіміра Хвалько суд прызнаў недаказанай.

Астатніх засудзілі на розныя тэрміны турэмнага зняволення, на восем гадоў пазбавілі публічных і грамадзянскіх правоў, а таксама ж кожны мусіў быў заплаціць 320 злотых судовых выдаткаў.

Суд за так не судзіў!

Праўда, суд адзначыў: хто без грошай (а без грошай, трэба думаць, былі ўсе!), за таго можа заплаціць са свайго скарбу дзяржава!

Яўген Скурко дастаў шэсць гадоў турмы…

Даследчыкі не раз адзначалі: на Лукішках Максім Танк выпускаў часопіс «Краты» і складаў рыфмаваныя творы. Нядаўні вучань меліярацыйных тэхнічных курсаў, ён меў добры почырк і ўмеў карыстацца рознымі шрыфтамі, таму турэмны камітэт неаднойчы даручаў яму перапісваць грыпсы.

Паэт называў грыпсамі астрожныя вершы, У. Калеснік — тайную перапіску палітвязняў, а даследчыкі Т. Барысюк і М. Барташэвіч даюць сваё тлумачэнне: гэта запіскі з турмы ці ў турму.

Слова «грыпсы» паўплывала на лёс і творчасць Максіма Танка істотным чынам!

У «Зорным спеве» У. Калесніка чытаю: «…чацвёртага лютага 1934 года… лукішскі наглядчык Аляксандр Трухан знайшоў у вентыляцыйных люках 175 камеры тайную перапіску палітвязняў, так званыя «грыпсы». Там былі перапісаныя песні «Мы пожара всемирного пламя», «Слезами залит мир безбрежный», і фрагмент паэмы «Як бог гуляў на ігрышчы»…».

А вось як пра гэты выпадак напісаў Максіму Танку 4 лістапада 1961 года летувіскі журналіст Ёнас Каросас: «…1934.2.17 тюремный сторож Трухан Александр в камере 175, в которой сидели студент Фейгенберг Давид и Фейгельман Ицек, в вентиляции под парашкой нашли (так у лісце; вядома ж, трэба чытаць не «нашли», а «нашел». — Л. Д.- М.) грипсы…».

У прыведзеных урыўках супадае нумар камеры, імя і прозвішча наглядчыка, і тое, што ён знайшоў, а менавіта — грыпсы, і дзе знайшоў — у вентыляцыі; урэшце, супадае год — 1934-ты, супадае месяц — люты, аднак жа не супадае дзень.

У. Калеснік піша пра 4-га, Ё. Каросас пра 17-га, а грыпсы былі знойдзены 14-га чысла.

Цяжка сказаць, на якія дакументы абапіраўся У. Калеснік, калі пісаў пра 4-га лютага; лягчэй растлумачыць, чаму памыліўся Ё. Каросас. Ён, пэўна ж, чытаў рапарт начальніка турмы, накіраваны 17 (!) лютага пракурору Віленскага акругавага суда.

Між тым, у рапарце цвёрда гаварылася: грыпсы (усяго пяць) Трухан знайшоў менавіта 14 лютага, за што вязняў камеры 175 на чатыры тыдні пазбавілі права атрымліваць харчовыя пасылкі.

Сведка Аляксандр Трухан 12 красавіка з’явіўся да старшага пастарунковага следчай службы Тадэвуша Пладоўскага. Карэнны віленчук, трыццацігадовы А. Трухан жыў на вуліцы Вітольдавай, у 42-ім доме, займаў 9-ю кватэру; пісаўся палякам, хадзіў да касцёла і ніколі не быў пад судом…

Чалавек яшчэ малады, але забыўлівы, і гэта акалічнасць вельмі важная для ўсёй справы!

Дазорац паказаў: у лютым 1934 года аднаго (?) дня ён праводзіў агляд камеры 175…

Заўважу: мінула ўсяго два месяцы, а ён ужо не мог успомніць, што аглядаў названую камеру менавіта 14 лютага…

Паводле А. Трухана: вязняў у камеры не было; Давыд Фейгенберг знаходзіўся ў судзе (запомнім гэта!), а Іцак Фейгельман на шпацыры (таксама запомнім!).

Дык вось, у пустой кутузцы турэмны вартаўнік выпараў з вентыляцыйнай продухі жмут папер і сярод іх знайшоў пяць грыпсаў, а таксама ж картку з надпісам «Давыд Фейгенберг» (такія карткі з прозвішчамі вязняў звычайна ўкладваліся ў кошык з харчамі, якія прыносілі ў турму родныя зняволеных).

У сваім пратаколе Т. Пладоўскі адзначыў, што ў час допыту, каб спраўдзіць — тая картка ці не, ён не паказаў А. Трухану картку з надпісам «Давыд Фейгенберг», бо яна недзе згубілася!

Камічная дэталька!

На паказаныя ж пяць грыпсаў А. Трухан сказаў, што гэта менавіта тыя грыпсы, якія ён выявіў у лютым (!) 1934 года ў камеры Іцка Фейгельмана і Давыда Фейгенберга…

Тады ж, 12 красавіка, узялі ўзор почырку і дапыталі ў якасці падазроных вязняў 175 камеры…

Студэнт Універсітэта Стэфана Баторыя, сын Гірша і Рахілі Давыд Фейгенберг нарадзіўся ў Вільні ў 1910 годзе, жыў на вуліцы Вакзальнай дом 11, кватэра 10, з’яўляўся памочнікам дырыжора, а ў турме апынуўся згодна знакамітага артыкула 97 (параграф 1)…

Пра пяць грыпсаў, якія ляжалі на стале Т. Пладоўскага, вязень сказаў, што бачыць іх першы раз! Даў яшчэ і такое тлумачэнне: гэта сам Трухан паведаміў яму, што знайшоў менавіта ў вентыляцыі нейкія паперы і, хаваючы іх за спінай, спытаўся ў яго: «Гэтыя грыпсы ты пісаў?» — а ён, вязень, адказаў, што ніякіх грыпсаў не пісаў і наогул не мог бачыць, што канкрэтна хавае ад яго дазорац…

Гэта паказанне якраз і выяўляе «арыгінальнасць» памяці Трухана. Аказваецца, падчасператрусу вязень Д. Фейгенберг знаходзіўся не ў судзе, як сведчыў Трухан, а ў сваёй камеры…

І з І. Фейгельманам Трухан памыліўся!

Пра гэтага вязня даводзіў, што знаходзіўся ён (памятаем!) на шпацыры, аднак жа І. Фейгельман у той час, калі ў камеры быўператрус, чытаў у судзе акты сваёй справы…

Як і яго таварыш па няшчасці, Іцак Фейгельман таксама ж заявіў Т. Пладоўскаму, што згаданыя пяць грыпсаў не пісаў і не ведае, хто іх напісаў і схаваў у вентылятары…

Чалавек веры Майсеевай, сын Лейбы і Сары Іцак Фейгельман жыў у мястэчку Лужкі Дзісенскага павета — дарэчы, як і доктар Усевалад Шыран.

У пратаколе ўзору почырку вязень вельмі прастадушна аднатаваў: «…был под судом за коммунистическую деятельность… Отсидел до сих пор семь месяцев и… сидеть еще три года и пять месяцев. Отец умер в 1927 году в лесу от болезни склероза сердца. Находясь в тюрьме, никакой деятельности не совершаю… Попольски писать не умею…».

Вядома ж, узяўшы пад увагу, што Фейгельман па-польску не піша, графолаг Ігнацы-Леан Другаль, а 12 красавіка ён быў і пратакалістам, папрасіў вязня накрэсліць у пратаколе ўсе літары расійскага алфавіта, прычым двойчы (вялікія і малыя), а таксама ж усе арабскія лічбы (рымскія лічбы чамусьці не трэ было!), і нават накрэсліць габрэйскія літары (іхні пісьмовы варыянт)…

Выконваючы пракурорскае распараджэнне, 27 красавіка супрацоўнікі следчага аддзела дзяржайнай паліцыі места Вільні ўжо вядомы нам Т. Пладоўскі і пратакалістка-машыністка старшы пшадоўнік Яніна Падгайская зрабілі агляд рэчавых доказаў са справы І. Фейгельмана і Д. Фейгенберга, пераклалі грыпсы на польскую мову, падрабязна іх апісалі і склалі пратакол (тры поўныя друкаваныя старонкі і 13 радкоў на 4-й старонцы).

Змест апошняга грыпса падрабязна не апісаны, сказана толькі, што накрэслены ён алоўкам ад рукі на папяроснай гільзе з двух бакоў. Калі ўчытацца, то можна даведацца, што на Лукішках у нядзелю кармілі фасоллю і заціркай, у панядзелак — капустай і крупамі, у аўторак — гарохам і морквай, у сераду — гарохам і, здаецца, макаронай, у чацвер — фасоллю і крупамі, у пятніцу — крупамі і капустай, у суботу — гарохам і бручкай.

У наборы страў наступнага тыдня, акрамя вышэй названага, былі яшчэ буракі, селядцы і грэчка. Але чамусьці нідзе не называлася бульба, і нічога не гаварылася пра мяса і хлеб?!

Праўда, не ўсе словы ў невялічкім рукапісе ясныя, нават лупа не памагла разабраць іх, таму, трэба думаць, у нечытэльных радках пісалася якраз пра бульбу, мяса і хлеб…

А тым часам лукішская служба не спала.

У лісце Ё. Каросаса (тым самым, ад 4 лістапада 1961 года) ёсць абзац: «…1934.4.30 во время обыска в связи с 1 Майем у Лагуна Бр. в кармане был наден грипс…».

Сапраўды, 30 красавіка 1934 года аспірант турэмнай аховы Тадэвуш Бараноўскі, абшукваючы 162 камеру, знайшоў у вязня Браніслава Лагуна грыпс на польскай мове.

Засуджаны на пяць гадоў згодна артыкулаў 97 і 93 Б. Лагун чакаў перагляду сваёй справы ў апеляцыйным судзе…

5 траўня начальнік турмы Ян Чакала паведаміў пра знаходку пракурору Віленскага акругавага суда, адзначыўшы: вязня Б. Лагуна за хаванне грыпса на тры тыдні пазбавілі права мець харчовыя пасылкі…

Параўнаю: за гэткую ж правінку вязняў 175 камеры пакінулі без хатняй яды на чатыры тыдні.

Пэўна, так сталася таму, што ў 175 камеры знайшлі ажно пяць грыпсаў.

А вось раней за такое каралі слабей: так, 20 лютага 1926 года за напісанне трох старонак у справе стварэння турэмнага камітэта вязень Ісер Мільнер быў пазбаўлены спатканняў і хатняга харчу ўсяго толькі на сем дзён…

Б. Лагун сядзеў у адной камеры з Яўгенам Скурко і Янам Гарэлічонкам, а грыпс, выяўлены Бараноўскім (дарэчы, імя і прозвішча аспіранта нехта накрэсліў алоўкам наўскос на рапарце Чакалы), — дык вось, грыпс, выяўлены аспірантам Бараноўскім, заклікаў да гвалтоўнай змены палітычнага ладу ў Польшчы і называўся «1-га Мая».

Цікава, менавіта 1 мая (1 траўня) была перагледжана справа Серафіма Лавора, Яна Гарэлічонка, Сяргея Скурко, Міхала Хвалько, Мікалая Сіцько і Яўгена Скурко.

Паводле У. Калесніка: «…Віленскі апеляцыйны суд… перагледзеў справу. Танку далі два гады турмы ўмоўна… Праседзеўшы год на Лукішках, 1 мая 1934 года Максім Танк выйшаў на волю…».

Разам з ім выпусцілі і Мікалая Сіцько, які, як высветлілася, быў канфідэнтам!

Аналізуючы гэты факт, Анатоль Сідарэвіч сказаў, што такая была практыка: канфідэнта заўсёды выпускалі разам з падпольшчыкам, каб у вачах падполля цень недаверу падаў на іх вызваленага таварыша…

А гісторыя з канфідэнтам вартая асобнага апавядання!

Сын Антона і Марыі Мікалай Сіцько з’яўляўся жыхаром вёскі Малыя Эйсмонты Мала-Бераставіцкай гміны Гродзенскага павета.

У выраку акругавага суда сказана: Сіцько арыштавалі 12 траўня 1933 года, а ў выраку апеляцыйнага суда — 12 траўня 1932 года.

Памылка — ці гаворка пра два розныя арышты?

Магло быць і два!

Напрыклад, яго суседа па кватэры на Букавай Яўгена Скурко за гэты час двойчы арыштоўвалі; нагадаю: 29 красавіка 1932 года і 27 траўня 1933 года!

Аднак жа калі паверыць у версію, што Сіцько арыштоўвалі два разы, то выходзіць, што другі раз яго ўзялі роўна праз год (ну, проста дзень у дзень!) — 12 траўня!

Такое магчыма?

Магчыма.

Аднак жа дакумента, з якога вынікала б, што так і было, у мяне няма, таму думаю: Сіцько арыштоўвалі ўсё ж такі адзін раз і менавіта 12 траўня 1933 года.

Тут хутчэй за ўсё памыліўся пратакаліст апеляцыйнага суда (нейкі стажор Дабкус), бо інакш выходзіць: канфідэнт паўтара года чакаў у камеры разгляду сваёй «справы» ў акруговым судзе, а калі ўзяць пад увагу разбор у апеляцыйнай інстанцыі, то бедны памочнік паліцыі цярпеў усе два гады!

Нешта не верыцца ў гэта, а больш верыцца ў тое, што па загаду свайго камісара Сіцько адседзеў без двух тыдняў год.

Але як бы там ні было, усё адно шкада яго, дзевятнаццацігадовага…

Кажучы тагачаснай судовай мовай, са студзеня 1932-га і Сіцько ўзяў (!) удзел у змове пад назвай «Камуністычная Партыя Заходняй Беларусі», за што й быў пакараны 7 лістапада 1933 года акруговым судом на тры гады турмы.

У сваёй апеляцыйнай скарзе прасіў, каб яго апраўдалі, і прызнаўся, што быў функцыянерам следчага аддзела ў Навагрудку і меў заданне ад камісара Лабяка ўвайсці ў давер да камуністаў, а калі атрымаецца, то ўступіць і ў кампартыю.

— У акруговым судзе я пра гэта не заяўляў, — тлумачыў бедны Сіцько, — бо тады на разбор не з’явіўся камісар Лабяк!

Адносна камісара, які не з’явіўся на разбор, — тлумачэнне наіўнае!

Сіцько ў сваю абарону нічога не заяўляў, бо хутчэй за ўсё меў цвёрды загад маўчаць; меў загад у якасці інфарматара заставацца за кратамі.

А калі зрабіў сваю работу і, мусіць жа, удала, тады яго пашкадавалі, — дазволілі ў судзе вышэйшай інстанцыі «прызнацца».

Вось тады й камісар Антоні Лабяк прыйшоў у гэтую інстанцыю і, як сведка, паказаў: сапраўды, Мікалай Сіцько дапамагаў навагрудскай следчай управе; звесткі, якія здабываў ён, былі каштоўныя; самога ж яго не назавеш заўзятым камуністам (велікадушна тлумачыў камісар!), бо Сіцько ўвайшоў у кампартыю з ведама паліцыі, і ў такім сваім званні мог мець і нелегальную літаратуру, якую да свайго арышту проста не паспеў перадаць уладзе…

Мусіць жа, гаворка тут і пра тыя камсамольскія цыркуляры, якія 27 красавіка 1932 года выявіў пшадоўнік Леан Гансяроўскі…

І нейкі Бітнер (таксама сведка) далажыў апеляцыйнаму суду, што Сіцько пачаў супрацоўнічаць з паліцыяй прыблізна з канца 1930 года, і для яго, Бітнера, няма нічога дзіўнага ў тым, што Сіцько, як інфарматар, належаў да КПЗБ…

А калі так, калі прыналежнасць да КПЗБ несапраўдная, калі няма доказаў адносна ідэйнай далучанасці да партыі камуністаў, то суд пастанавіў: Мікалая Сіцько апраўдаць!

Тут яшчэ цікава і тое, што пасяджэнне вялося адкрыта, і ўсе такім чынам даведаліся, хто ён такі — Мікалай Сіцько!

Але няўжо дэфензіва не магла нішкам вызваліць свайго агента, каб і надалей скарыстоўваць яго ў аператыўнай рабоце?

Вядома ж, магла, але мэту мела іншую, а менавіта: выставіць з ня добрага боку Яўгена Скурко — тобок, апраўдаць яго разам са сваім памагатым і разам выпусціць з турмы ў адзін і той жа дзень!

Няхай зласліўцы паціраюць рукі: ага, дык жа выпусцілі разам з дэфензіўшчыкам!

Тады, 1 траўня 1934 года, 1-шы крымінальны аддзел Віленскага апеляцыйнага суда засядаў у такім складзе: старшыня — Ядзевіч, суддзі — Ільін і Матусевіч, а пратакаліст, імя якога ўжо згадвалася, — стажор-юрыст Дабкус. Пасяджэнне адбывалася ў прысутнасці віцэ-пракурора Гвірыні…

Удакладню пастанову ў дачыненні да Яўгена Скурко: два гады турмы з адтэрміноўкай выканання прысуду на пяць гадоў і 120 злотых судовых выдаткаў.

Цалкам кнігу можна будзе прачытаць у часопісе «Дзеяслоў».

АПАВЯДАННІ

ХТО БЫКУЕ АПОШНІМ…

Зміцер ДЗЯДЗЕНКА

Ars Amandi

Рэдактар недзяржаўнай газеты Андрэй Шмаравідла сядзеў за працоўным сталом і думаў. Яго думкі былі пра будучыню Радзімы і пра тое, ці складзецца пасьянс «Павук». Шмаравідла, без сумневу, быў таленавітым чалавекам: ён мог думаць абедзьве гэтыя думкі адначасова.

Нечакана ў яго кабінет закаціўся невысокі рудаваты наведнік, відавочна чымсьці ўсхваляваны.

— Дарагі рэдактару! — у голасе рудаватага чулася непадробнае хваляванне. — Вы рызыкуеце будучыняй газеты!

— Мы заўжды рызыкуем, але ўсё адно працягнем гаварыць праўду, — паспрабаваў супакоіць рэдактар незнаёмца. — А што, уласна, вас так устурбавала?

— Вашая новая рубрыка, — госць сутаргава зглынуў сліну. — Вы надалі ёй для канспірацыі назву «Каханне і сэкс». Але ж усім відаць, што гэта рубрыка палітычная! Нездарма яна ўзнікла напярэдадні выбараў…

Рэдактар памкнуўся нешта сказаць, але госць не даў яму такой магчымасці.

— Вось гэтая фраза, што ад трэння ў прэзерватыве могуць узнікнуць мікрарасколіны, — ён тыцнуў некуды ў сярэдзіну газетнай старонкі, — усім жа зразумела, што яна азначае разлад у шэрагах улады. Гэтым вы даяце зразумець, што шчыльныя кантакты з прадстаўнікамі рэжыму дазволяць раскалоць іх шэрагі.

Ён крыху перавёў дыханне і працягваў з ранейшым запалам:

— А вось гэты артыкул «Перавагі і заганы мастурбацыі». Вы думаеце, не заўважна, што ў гэтым тэксце абмяркоўваецца выбар адзінага кандыдата ад апазіцыі?.. Я ўсё разумею! Гэта занадта сур'ёзная тэма, каб гаварыць пра яе адкрыта, таму даводзіцца карыстацца палітычнымі метафарамі. Мне імпануе тое, як элегантна вы пазначылі тэму. Але ж гэта ўсё шытае белымі ніткамі! Аналогія паміж мастурбацыяй і выбарам адзінага — занадта відавочная! Гэтаксама, як паміж гаворкамі пра кандом і байкот.

Госць распаляўся ўсё больш. Рэдактар ужо кінуў марныя спробы ўклініцца ў ягоны маналог.

— Я ўжо не кажу пра артыкул «Восем спосабаў кахацца даўжэй». Нават я зразумеў, што ў гэтым артыкуле гаворыцца пра выхад на Плошчу і адстойванне свайго выбару. «Кахацца даўжэй»… І папугаю зразумела, што тут гаворыцца пра неабходнасць стаяць да канца! Вы думаеце, у органах дурні сядзяць? Думаеце, яны не зразумеюць вашых алюзіяў? Дарагі спадар Шмаравідла! Вы вельмі рызыкуеце, друкуючы такія тэксты. Гэта можа пагражаць закрыццём такой дарагой нам усім газеты…

Наведнік прыклаў руку да сэрца:

— Я прашу вас быць больш абачлівым і больш канспіраваць такія смелыя палітычныя заклікі.

Нарэшце рэдактар мог вымавіць слова:

— Вы трохі памыляецеся. У нас не проста грамадска-палітычнае выданне, а газета для ўсёй сям'і. Таму мы і падымаем розныя тэмы…

— Вядома! — рудаваты перапыніў яго, гледзячы з вясёлай хітрынкай у вачах. — Менавіта так вы можаце адказваць разнастайным правяральшчыкам! Але ж я не правяральшчык, а даўні чытач выдання. Пагатоў, што і правяральшчыкі будуць да вас чапляцца хутчэй за ўсё па іншых, надуманых нагодах. А вось тое, што вы называеце сябе газетай для ўсёй сям'і, можа нават пашкодзіць. Ну няўжо вы, спадар Шмаравідла, чытаеце сваім дзецям артыкулы пра перавагі мастурбацыі або анальнага сэксу? Усе ж зразумеюць, што гаворка тут можа ісці толькі пра палітычнае выхаванне!

Ён яшчэ раз цяжка ўздыхнуў. Пры наступным пытанні ў яго голасе прарэзалася непадробная цікаўнасць:

— А які будзе наступны артыкул у нашай рубрыцы?

— «Восем жэстаў, якія выдаюць пажаду».

Рудаваты задаволена паківаў галавой:

— Абавязкова прачытаю, каб ведаць, каго з кандыдатаў выбіраць. Але паабяцайце, калі ласка, што гэта будзе апошні з вашых рызыкоўных артыкулаў…

Хто быкуе апошнім…

— Ну што ж, сябры мае, сённяшняя планёрка ў нас лёсавызначальная, можна сказаць…

Галоўны рэдактар абвёў позіркам прысутных.

> І папугаю зразумела, што тут гаворыцца пра неабходнасць стаяць да канца! Вы думаеце, у органах дурні сядзяць? Думаеце, яны не зразумеюць вашых алюзіяў?

Рэдакцыя нярвова ўздыхнула: пасля такога пачатку спадзявацца на далейшую літасць было бессэнсоўна.

— Усе вы, без сумневу, памятаеце выказванне нашых славутых папярэднікаў, што беларуская мова пераможа тады, калі на ёй загавораць гопнікі і прасталыткі. Калі ўлічыць, які складаны перыяд беларушчына перажывала ў мінулае стагоддзе, гэтую мару нашыя папярэднікі маглі выказваць толькі як нязбыўную. Але цяпер на нашую долю выпала ажыццявіць яе!

З вачэй Галоўнага струменіў магутны фантан аптымізму й энергіі. Эканамічны Аглядальнік нярвова ўцягнуў паветра і паспрабаваў неўпрыкмет збіць з рукава пырскі гэтага фантану, якія даляталі ад Галоўнага.

— Мы вызначаем нашую новую стратэгію на бліжэйшы час — заваяваць моладзь і сярэдні клас. Найперш, вядома, моладзь, бо за ёй будучыня… І таму фраза пра беларускамоўных гопнікаў для нас набывае новае гучанне і актуальнасць. У сувязі з гэтым у нас адбыліся кадравыя змены: знаёмцеся з новым намеснікам галоўнага рэдактара і палітычным аглядальнікам!

Рукаво замшавага пінжака паднялося і паказала на кароткастрыжанага квадратнага чалавечка, шырынёй ілба падобнага да маладога бычка.

— Менавіта ён прынясе змены ў нашую працу і зробіць нашае выданне па-сапраўднаму блізкім для народа, — крыніца натхнення ў Галоўнага была невычарпальнай, як Вялейскае вадасховішча.

Новы Намеснік абвёў усіх пагрозлівым позіркам і падцягнуў чырвоныя трэнікі. Галоўны між тым працягваў:

— З наступнага нумара мы ствараем кантэнт беларускіх гопнікаў і такім чынам ангажуем моладзь у шэрагі беларушчыны. І сачыць за гэтым будзе мой новы намеснік!

«Бычок» павярнуўся да шэфа і абвёў рукой прысутных:

— Чо?! За кім з гэтых сачыць трэба?

Хтосьці падавіўся смяшком, які адразу ж сціх, як толькі Намеснік вярнуўся позіркам да рэдакцыі.

— Пакуль ні за кім, — рэдактар абаяльна пасміхнуўся. — Я табе ўжо тлумачыў твае задачы: яны не мяняюцца пакуль што. А астатняе я табе потым патлумачу.

— Няма базару! — пагадзіўся «бычок».

* * *

Планёрка, якая адбылася праз месяц пасля з'яўлення новага намесніка, мала нагадвала ранейшыя рэдакцыйныя сходы.

Галоўны падцягнуў зялёныя трэнікі:

— Ну што, пабазарым пра мінулы нумар іператрэм тэмкі для наступнага?

— Я…ць-капаць! — падтрымаў Намеснік.

— Найперш пра эканамічны артыкул нумара. Адзначу, што за месяц эканамічны аддзел так і не здолеў стаць бліжэй да народа. «Мыты», «афшоры», ПДВ, ВУП — хто гэта разбярэ? Кожны артыкул даводзіцца перапісваць! Я ж неаднойчы прасіў асвоіць новую эканамічную тэрміналогію нашага выдання! Вы паглядзіце, як мы перарабілі ваш агляд: «раздзерыбанілі бабло», «лахаўё ў пралёце»… Вось як трэба пісаць! Тады ўсім будзе цікава чытаць эканамічныя артыкулы. Я разумею, што перарабіць сябе цяжка. Як вы заўважылі, я й сам яшчэ не дужа добра авалодаў нашым новым стылем у кантактах з вамі. Але мы ўсе павінны працаваць над ім, у чым нам і дапамагае мой Намеснік.

Эканамічны аглядальнік уздрыгнуў, пагладзеў на маўклівага Намесніка і паправіў чорныя акуляры, якімі прыкрываў падбітае вока.

— З палітычнымі аглядамі ў нас усё ў парадку. Думаю, тэмай наступнага палітычнага агляду трэба даваць нашыя адносіны з суседзямі. Працоўная назва артыкула будзе «Самі вы підары гнойныя!». Ім як заўжды зоймецца наш галоўны спецыяліст у галіне міжнародных сувязяў, палітыкі, палітэсу й іншых мудрагелістых тонкасцяў.

Намеснік нахіліў кароткую шыю, зірнуў спадылба на Галоўнага:

— Чо?! А я?

— Ну не быкуй! Я ж пра цябе і казаў!.. Далей — аддзел культуры. У нас нямерана тэмак, якія варта асвятляць. З кім спяць славутыя пісьменнікі, колькі выпіваюць рок-спевакі, чым розняцца надпісы ў сарціраў Нацбібліятэкі і КЗ «Мінск» — усё гэта вельмі цікава і варта асвятлення на нашых старонках!

У гутарку ўмяшаўся Вэб-рэдактар:

— Нашыя інтэрнэт-форумы поўняцца пытаннямі ад чытачоў. Кажуць, што мы «зжаўцелі» ды скаціліся вельмі нізка…

Галоўны пагладзеў на Вэба як на малое неразумнае дзіця:

— Запамінай — потым адказаш ім. Пакуль мы застаемся адзінай незалежнай беларускай газетай, мы павінны быць даступнымі для ўсіх. І пісаць павінны для ўсіх. А паколькі галоўнай нашай аўдыторыяй застаецца моладзь і сярэдні клас, то мы й пішам для іх. Аднак усялякіх яйкагаловых мы таксама не адкідаем! Для іх ёсць апошняя старонка — самая каштоўная, бо — з абвесткамі! Я й сам туды часам зазіраю, каб узняць свой культурны ўзровень…

Галоўны задуменна пагладзеў на апошнюю старонку, памаўчаў. Цяжка ўздыхнуў. Потым працягнуў з ранейшым энтузіязмам:

— І пры канцы яшчэ адна клёвая навіна. На медыйным рынку заўважылі, як хутка мы заваёўваем моладзь апошнім часам. У звязку з гэтым нам прапанавалі фінансавую дапамогу ў заваяванні сярэдняга класа. І тут я магу вам з гонарам заявіць: «У чым нашая сіла? У прадбачанні й прагнозе!». Бо — што цікавіць сярэдні клас? Правільна! Прастытуткі! І мы будзем цяпер актыўна працаваць над з'яўленнем беларускамоўных прастытутак. Пакуль што нам прапанавалі рабіць гэта ў палітычнай сферы, але ж заўжды трэба з нечага пачынаць!

ІМПРЭСІЯ

ЯК ДЗІКАЯ АРХІДЭЯ

Святлана МОРА

Дзяўчына ішла купляць антыкварыят...

Колькі было ужо ў свеце такіх дзяўчат? Сумных, задуменных, з няясным позіркам услед транспарту, які збег... Колькі было іх? Навошта ў кожным паўнюткім горадзе весь гэта? Паслухай. Так напісаў пра яе адзін патрыёт.

«Наколькі хмара не ведае, куды плыве, настолькі цяпер няважна было, куды ісці... Ніколі і ніхто не ўздыхаў яшчэ абсягам гэтых грудзей, і ніколі лёд і асфальт не былі такімі роднымі. Шэрасць часоў была адзінай памылкай таго вечару і, здавалася б, магла выправіць усе недарэчнасці гэтых часоў. Але. Наколькі хмара не ведае, куды плыве, настолькі цяпер няважна было, куды ісці.

Жоўтыя тульпаны прывідам спачувалі нейкай асобе, якая прадавала іх штовечар, але нешта галоўнае ў гэтых тульпанах і гэтых грошах у пераходзе насцярожвала і давала надзею на болей дакладныя мары, болей дакладныя кветкі, на новы дзень, зрэшты...»

Так напісаў пра яе адзін паэт. Патрыёт.

Дзяўчына была маладой. Ніхто не пазбег бы спакусы затрымацца на яе чорным шаліку ды чырвоным бярэце, стракатае паліто й наогул давала падставы азірнуцца на гэтую істоту не выпадкова. Але шэрасць часоў рабіла сваё. І ёй было ўсё роўна. Ёю дыхаў кожны асфальт, кожны слуп, кожны дах — кожнай раніцы.

Дзяўчыне было ўжо намнога за трынаццаць, але нікому ў галаву б не прыішло — размаўляць з ёй пра ўзрост. Хутчэй пра антыкварыят. Ды яшчэ пра мастацтва. Ці не мастак яе сябра, ці не знаёмы ён...

«Волі. Не было даўно Волі». Пра гэта яна думала, калі ішла хутчэй за ўсіх асцярожных і незнаёмых па шэрым асфальце.

Мала хто ведаў, што насамрэч ёй было за трыццаць. Яе хударлявасць пра гэта маўчала. Яе сябра-паліглот зацікавіўся гэтым, калі трэба было выйсці ды нешта сказаць «гэтым свінням у штацкім».

Яе звычкі пакуль не хварэлі. Яна ела, колькі хацела, секла дровы, калі даводзілася, і была ўсё яшчэ маленькага росту.

Калі патрэбны быў антыкварыят, яна яго купляла.

Яна не была горш за іншых, але распавесці пра яе кашачыя рухі было б тут занадта.

Ёй часта было прыемна. Прыемна ісці, прыемна гуляць, прыемна ісці па антыкварыят асабліва.

Дарэчы — яна ніколі не хварэла. Наколькі можна ўявіць сабе дзяўчыну з праблемамі, якая ніколі не хварэе, — дык вось, гэта была яна.

Колькі было такіх прахожых, якія адзначалі яе ў натоўпе, чорт яго ведае, але факт застаецца фактам: яна амаль ніколі не глядзела ў вочы.

Яе антыкварыят быў падобны на музу — самадастатковы і незалежны. Заблытацца на дарозе па антыкварыят было для яе гэтак жа немагчыма, як згубіцца ў цэнтры мегаполіса. Яна проста ведала.

Пахам, анёлам, лёдам, — невядома як. Па антыкварыят трэба было ісці.

Штомесяц прывозілі нешта новае. Гэта было заўсёды неяк загадкава.

Антыкварыят ёй дарылі. Гэта была зусім іншая справа.

Побач з ёю часам быў мамант. Гэта быў сябра з дзіцячых сноў, і ён прыходзіў тады, калі здаралася нешта дрэннае, яна за гэта атрымлівала свежыя думкі.

У каго не было ў дзяцінстве маманта?..

Хто не хацеў лятаць?

Яна магла ўсё. Калі трэба — прадаваць семкі. Але хадзіла ў срэбраных пальчатках і любіла эспрэса. Ром. Міндаль. Калі трэба — усё.

У яе гісторыях было шмат кніг. Кнігі ў яе былі чамусьці часцей за ўсё ў зялёных вокладках ды звязвалі мары з асяроддзем.

Гэтага ёй не даравалі першы сябра.

Дарога па антыкварыят зімой займала хвілін на дваццаць болей, але нязменна дарыла задуменнасць...

Дарыць антыкварыят яна не ўмела. Слухаць музыку таксама.

Даравалі каму-небудзь не было спрыяльнасці.

Да яе не вярталіся. Ёй было дрэнна. Яна прыгожа напівалася ды гэтак жа прыгожа пра гэта не думала.

З антыкварыята ёй падабаліся рамы. «Яны прыўзносілі ў яе жыццё побыт».

Ёй было калі гатаваць. Але ў стылі «ром і міндаль»... Рыба ў яе была смачная.

У яе была прыемная маці. Яна гатавала зусім іншыя стравы і была шчаслівая. Незалежна адно ад другога...

Лекар дзяўчыны быў бы вусатым. Але яна яго не мела.

Яна наогул шмат чаго не мела.

Яе хацелася абняць. Большасці тых, хто яе бачыў.

Прадаўцу антыкварных гадзіннікаў яна не тое каб не падабалася — насцярожвала. У яе рухах была выверанасць, дакладнасць, якую яна, здавалася б, не заўважала, але кожны механізм ведае сутнасць. Прынамсі, у прасторы аднаго кабінета.

Яна была там аднойчы з кавай у руцэ — па папярэдняй дамоўленасці. Што ёй патрэбна было — заўсёды брала... Замова была канкрэтная, гадзіннік — з лепшых.

Кава тады састыла ў тым кабінеце. Яна паабяцала не губляць той гадзіннік.

Ёй было чатырнаццаць, калі яна набыла сваю першую антыкварную рэч. Гэта быў ланцужок, срэбра, 925. У яго былі даволі вялікія кольцы ды яўна выпадковае паходжанне. Яго шмат хто бачыў. Колькі магло быць іншага ў яе жыцці (ды і чаго?) без гэтага ланцужка, — так пытанне нават ніколі не ўзнімалася.

«Антыкварыят ратуе», — так яна заўсёды казала.

З усмешкай.

Напіцца жанчыне адной? Гэта было не зусім пра яе.

Хаця...

Яна ішла зімой па антыкварыят і ўспамінала свой сон. Сон быў прыемным, з гатычным храмам на ўзгорку, узгорак над ракой. Раку не было бачна, але яна, відавочна, была.

Дзень быў паскудны... Але быў антыкварыят.

Яна любіла бранзалеты. Каб зіхацелі ды звісалі — кропелькамі ў промнях.

А было ёй трыццаць чатыры.

— Неверагоднае сумленне ў багоў, не думаеш? — сказаў кдб-шнік адной даме. — Міця я, Міця...

— Міцечка, я не цалуюся... — адказвала дама.

— Цалуйся, калі ласка, цалуйся, — адказваў кдб-шнік адной знаёмай даме.

— Не, не цалуюся.

З нататніка адной беларускай дамы:

«Як дзікая архідэя, спявала вясна. Спявала і прытанцоўвала.

Яе чакаў антыкварыят. Мой антыкварыят.

Я ніколі не зараблю столькі грошай, каб купляць дарагія пацалункі. Разумееце мяне? Мне не трэба проста».

ВЕРШЫ

АСОТ І КРАПІВА

Вера БУЛАНДА

Паэзія

Паэзія — мая гаспода і мой храм,
Мая дзявочая святая летуценнасць,
Даверлівасць прагнозам і вятрам,
Што сталі назаўжды няўлоўным ценем.

Паэзія, мне без цябе не жыць,
Не існаваць, не плыць ва ўласным лёсе,
Як мытнік строгі рыфмы на мяжы
Радкоў спантаных, літасці не просіш.

Паэзія, я да цябе ішла
Праз перавалы, рытвіны і холад,
І толькі мройны твой глыток цяпла
Спатоліў смагу і суцішыў голад.

І дапамог у гвалце перашкод
Асіліць вал дзявяты неадпойчы,
Забыцца на хваробы і ўзрост…
І нас ужо нікому не сурочыць.

Паэзія — мая гаспода і мой храм,
Адзіны мой прытулак і збавенне,
Маё півто — чароўны дурнап'ян,
Якому не разліцца без натхнення.

Прыстасаванцы

Мяне расстрэльвалі ў вайну
І спальвалі з аднавяскоўцамі,
І лёс Сібіры закрануў —
Лесапавал і пах ядлоўцавы.

Я чула шэпты за сцяной,
Лёд пісталетны ля патыліцы,
Эксперыменты ўсе са мной
Раптоўна ў смех вар'яцкі выльюцца.

Ці ў гнеў, ці ў крык, ці ў вечны страх
За свет, сябе, нашчадкаў, музыку,
Якая цепліцца ў грудзях,
Шукаючы ў надзеі публіку.

Хаця б адзін свой чалавек —
З тваімі марамі і песнямі…
Расстрэл не скончыўся, і здзек
Прыстасаванцамі акрэслены.

Я вярнуся

Я знайду дарогу назад,
пакуль вы будзеце
любіць мяне.
(В. Моцарт)

Як час на месцы не стаіць,
Як круціцца зямля у скрусе,
Пакуль вы будзеце любіць,
Я ад сябе да вас вярнуся.

Каб толькі сонцу не астыць —
Я кожнай тканкаю малюся.
Пакуль вы будзеце любіць,
І я пад сонцам застануся.

Пакуль вы будзеце любіць,
Ад шчасця я не адракуся,
Бо як без вас на свеце жыць?
Вы пачакайце — я вярнуся.

Адкуль?

Вякамі не спазнаць той яснасці,
Перад якой пытанне ставіць:
Пасля сяброўскае адданасці
Адкуль гарачая нянавісць?

Асот і крапіва

Дзе ягады маліны —
Заўсёды крапіва.
Там зайздрасць, здзекі, кпіны,
Дзе пекная ўдава.

Дзе залатыя ружы —
Расце густы асот.
Жыве з нікчэмным мужам
Пяшчота з года ў год.

А дарагі пярсцёнак
На пальцы пустальгі.
Гарыць шчаслівы золак —
Дзе холад і снягі.

І так па лёсе кружаць,
Нібыта двойчы два,
Маліна дзе і ружа —
Асот і крапіва.

***

Я размаўляю з нематой:
З нямымі сценамі і столлю,
З крыштальнай вазаю пустой,
Напоўненаю звонкім болем.

Я размаўляю не з табой,
Калі ўтрапёная, нямая.
Мне не патрэбны звонкі боль
І ваза на стале пустая.

Адмоўлюся ад нематы
І стану шчыраю з табою,
Як толькі вазу ўквеціш ты
І сэрца вызваліш ад болю.

П'ЕСА

КАШТОЎНАСЦЬ З АНТЫКВАРЫЯТУ

КАМЕДЫЯ Ў ТРОХ ДЗЕЯХ

Ніл ГІЛЕВІЧ

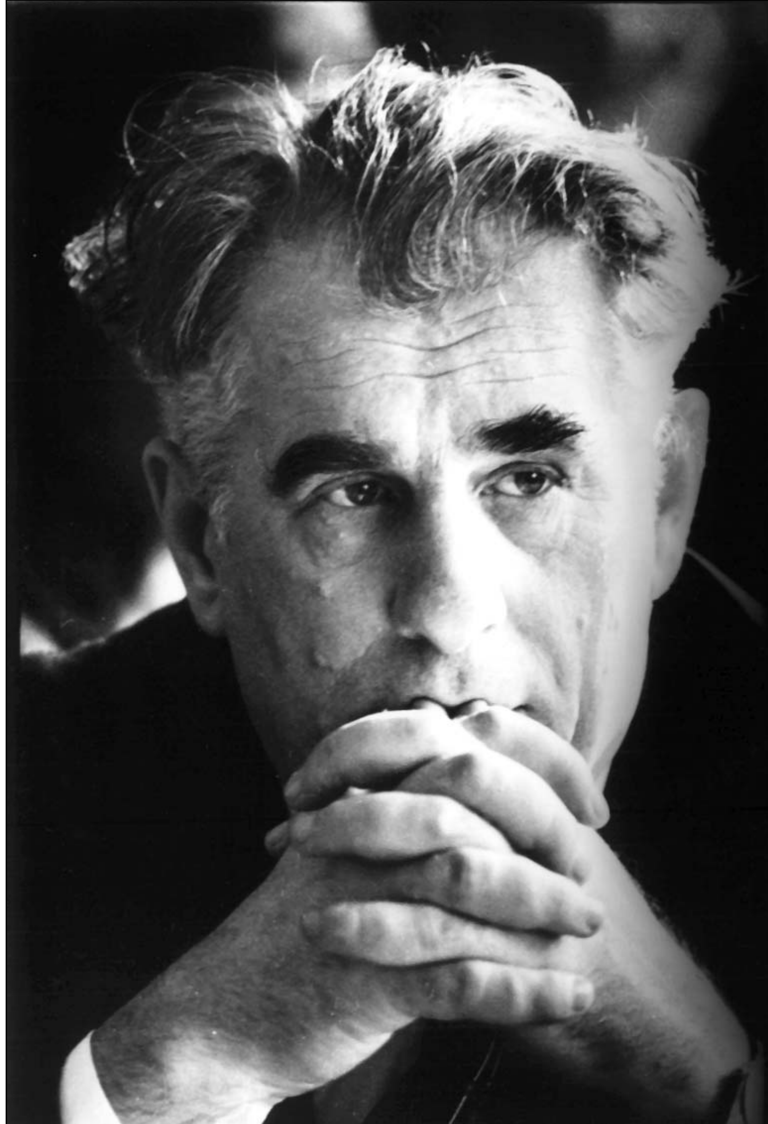

Дзейныя асобы

М а л е й, Сцяпан.
А л і н а, жонка Малея.
Б а ц я н, Павел, сябар Малея.
Г а н н а, жонка Бацяна.
Ш ч э р б а, Іван, сябра Малея.
Ю з э ф а, жонка Шчэрбы.

Дзея адбываецца ў Мінску ў пачатку 90-х гадоў ХХ стагоддзя.

Дзея першая

Кватэра Малея. У пакоі жонка Аліна, сядзіць на тахце, нешта вяжа на спіцах. Заходзіць гаспадар — з нейкім досыць вялікім прадметам на руках, абгорнутым газетамі. Асцярожна апускае прынесенае на падлогу.

М а л е й (гучна выдыхнуўшы). Ху-у! Чуць прынёс. Спачатку здалася лёгкай, а пакуль прытэпаў ад аўтобуса, дык і хапіла…

А л і н а (спыняе вязанне). А што гэта?

М а л е й. Зараз пабачыш. Узрадуешся. (Крыва ўсміхаецца). Гэта — тое, што дасталося на маю долю. Усё, што можна скарыстаць дома, забралі сабе начальнікі. І мэблю, і дывановыя дарожкі, і шторы з вакон, і карціны, — усё падзялілі між сабой начальнікі, хоць ужо яны і ніякія не начальнікі, — партыя забаронена, райкам ліквідаваны. Памяшканне перадаецца міністэрству, нібыта, спорту, ці якомусьці іншаму. Ну, а мне дазволілі на ўспамін пра службу ў райкаме ўзяць вось гэта. Непасрэдны мой шэф кажа: «Бяры, Сцяпан, і не сумнявайся, гэта, можа, самая каштоўная тут штука. Антыкварная, кажа, рэч!» Я, канечне, зразумеў яго кепікі. Але паглядзеў, паглядзеў — і не ведаю, што мне падшахнула, можа, нейкая злосць, — але кажу гэнаму: «Вазьму! Калі вам, членам райкама, нікому не трэба, — я вазьму». І ўзяў. Вось яно. (Бярэ і нясе невядомы прадмет на сярэдзіну пакоя. Адвязвае шпагаціну — і абгортка звальваецца на падлогу. Перад вачыма — высокая, амаль у метр вышыні, фігурыстая ваза; як і належыць, уверсе — крутабокая, але адзін бок, як бы счасаны, плоскі, і на ягонай паверхні — каляровы партрэт пажылога мужчыны, уласна — толькі твар. Ніжэй падбародка — надпіс: «Да 70-годдзя Генеральнага…». Выцягнуўшы з-пад вазы газеты, гаспадар, бачачы, як уражана жонка, шырока заўсміхаўся). Ну вось, глядзі, любуйся! Ты, мабыць, падумала, што я нейкі хлам прывалок. Ды не, даражэнькая! Выдатны твор мастацтва. Ваза ў гонар юбілею Генеральнага, з ягоным каляровым мардапісам… (Трохі пакруціў вазу — каб добра глядзеўся партрэт.)

А л і н а (і ў здзіўленні, і ў збянтэжанні). Сцёпачка, што ты… прынёс? Нам патрэбна гэта ваза, ды яшчэ з такім партрэтам?

М а л е й (жартаўлівым тонам). Ты думай перш за ўсё, што гэта — высокай вартасці мастацкая каштоўнасць, антыкварная, як сказаў гэны, рэч. Можна сказаць, гістарычная рэч, прыўрочаная да вялікай гістарычнай даты, якая адзначалася па ўсёй краіне, усенародна. Не помніш хіба, як мы глядзелі па тэлевізары галоўныя ўрачыстасці ў Крамлі?

А л і н а. Прабач, я ведаю і разумею, але… але нам — навошта яна? Яна нам спатрэбіцца?

М а л е й. Яшчэ як!

А л і н а. Ну як? Ну для чаго?

М а л е й. А вось для пачатку хоць бы і для гэтага! (Хапае жонку абедзвюма рукамі ў пояс, падымае высока і ёмка садзіць на вазу).

А л і н а (спалохана крычыць). Пусці! Здурнеў ты ці… Пусці! Што ты ўздумаў!..

М а л е й (рагочучы). Сядзі! Сядзі і не варухайся! А то кульнецца ваза, і ты грымнешся аб падлогу. Сядзі! Спакойна — як каралева на троне! А я трохі адступлюся і гляну, па-мойму, цудоўнае відовішча! Ну сапраўды — як каралева!

А л і н а. Здымі! Сцёпачка! Ну хопіць дурачыцца! Хутчэй здымі!..

М а л е й (раптам выбухнуў рогатам). Аля! Алечка! Ай, што я бачу! Паміж тваіх мілых круглых лытачак — галава Генеральнага! Ай як ён здорава глядзіцца! І такі выраз твару — задаволены ўшчэнт! Дык дзіва што! Ушчаміць галаву паміж такіх ідэальных жаночых лытак — апупее ад шчасця любы, як той казаў, аматар!.. А тым больш гэты неўгамонны бабнік. Ты ведаеш, што ён быў страшны бабнік? Ведаеш? Мае начальнічкі, помню, пра гэта шапталіся.

А л і н а. Ведаю. Але зараз жа здымі мяне! Лічу да трох — і буду саскокваць сама! Раз!..

Малей падбягае і здымае жонку з вазы.

Ну пажартаваў, павесяліўся, а далей? А што далей? Дзе дзенеш яе?

М а л е й. Дзе дзену? Трэба падумаць. Каб не гэты мардапіс — можна было б сапраўды прапанаваць антыкварнаму магазіну. Але цяпер з гэтым партрэтам на продаж яе не возьмуць: ніхто не купіць.

А л і н а. Яе і дарма ніхто не возьме. Каму яна патрэбна, гэтая рагамедзіна, каб яшчэ і грошы плаціць. Хто ціпер будзе любавацца на гэтага Генеральнага? Хіба не бачыш, як і ў які бок крутанулася жыццё?

М а л е й. Яшчэ як бачу! Лепш за гэных, што па тэлевізары балбочуць. Бачу самае галоўнае: руку на дзяржаўную, то бок, народную маёмасць першыя паднялі партыйна-савецкія начальнікі. Першымі прыхватызатарамі сталі! Нахапалі, прыгрэблі да рук — божа мой мілы. Хто заводзік, хто фабрычку, хто напалам з замежным грашовым мяшком, хто магазін, хто бровар, хто рыбную гаспадарку, хто лясную… Вось што самае дзіўнае! Як і не трымалі каля сэрца дваццаць ці трыццаць гадоў білет з сілуэтам Ільліча! Дык у што верылі? Каму кляліся? Каму заклікалі верыць і клясціся? А як пагражалі радавым партыйцам за нейкія нібыта адступленні ад камуністычнай маралі… Ведаеш, Аля: сумленнаму савецкаму чалавеку можна з розуму з'ехаць ад думання пра ўсё гэта.

А л і н а (смеючыся). Дык, мусіць, ты і пачаў ужо з'язджаць, калі прыпёр да дому гэту мастацкую каштоўнасць.

М а л е й. Не смейся. Бо, можа, і пачаў. Я, ты гэта ведаеш, нікога з правадыроў не шанаваў, — не бачыў, за што трэба аказваць ім высокі гонар, і да ўсіх апошніх ставіўся вельмі крытычна, да некаторых — нават насмешліва і з непрыязнасцю. Але яны ўвасаблялі вышэйшую партыйную і дзяржаўную ўладу. Я думаю пра тых маіх сяброў і знаёмых, якія так імгненна ад гэтай улады адвярнуліся. Чаму? Чаму так імгненна? Не я, а яны білі паклоны правадырам, сотні разоў спасылаліся публічна на іх аўтарытэт, цытавалі іх мудрыя прамовы і даклады… І раптам!..

А л і н а. Можа — не шчыра? Можа — крывадушнічалі? Толькі дзеля кар'еры стараліся засведчыць сваю вернасць?

М а л е й. Калі гэта так — дык што ж выходзіць? Калі яны тут былі няшчырыя — дык а дзе, у якой іншай партыі, будуць шчырымі? Вось ад гэтага мне і страшнавата робіцца. Я не біў паклоны, не славасловіў… Але ж ёсць нейкія межы прыстойнасці. Вось усе мае начальнікі пакінулі гэту высока-каштоўную рэч з партрэтам у аголеным памяшканні; можна сказаць, выкінулі на сметнік, як непатрэбшчыну. А я — забраў. Хоць мне, для маёй душы, яна тым больш непатрэбная.

А л і н а (усміхаючыся). Непатрэбная — а ўзяў. Чаму? Навошта?

М а л е й. Я ўжо сказаў, прыйшоўшы, і паўтару: мабыць, ад злосці зрабіў гэта. Не ведаю. Але, відаць, ад злосці. Ці бач: на маю долю адшкадавалі гэту пасудзіну. Гэта (паказвае на вазу) — мая доля. Мая! Іхняя доля — іншая.

А л і н а. Ды не бяры ты гэтак да сэрца! Супакойся. Падумай лепш, што з ёю рабіць, куды сплавіць. У які-небудзь гістарычны музей? А чаму і не?

М а л е й. Слухай! Мне прыйшла ў галаў выдатная ідэя. Я падару гэту антыкварную рэч самаму партыйнаму з маіх сяброў Бацяну Паўлу! Праз тыдзень у яго дзень нараджэння, ён ужо напомніў мне пра гэта, і выказаў упэўненасць, што мы з табой прыйдзем да іх.

А л і н а. Гаворыш абы што! Хочаш пасварыцца з добрым чалавекам? Ды і яго Ганну пакрыўдзіць?

М а л е й. Вось самае дзіўнае будзе тое, што ён, як вельмі сур'ёзны партыец, шчыра ўзрадуецца майму падарунку.

А л і н а. Быў «вельмі сур'ёзным», а што ў ягонай душы сёння — адзін Бог ведае. Думаеш, ён табе кажа ўсю праўду?

М а л е й. Досыць таго, што ён не прыняў сённяшняга дзікага капіталізму. Усе яго сімпатыі — там, у тым мінулым часе.

А л і н а. Ну, глядзі. Ой, глядзі, Сцёпачка!..

Заслона

Дзея другая

Гасціны пакой у кватэры Паўла Бацяна. Гаспадар і гаспадыня запрашаюць гасцей — Малея і Аліну.

Г а н н а. Заходзьце, даражэнькія, заходзьце! От малайцы: першыя прыйшлі!

Жанчыны цалуюцца, і Аліна перадае Ганне невялікую картонную каробку.

А л і н а. Тут крышталёвыя кілішачкі. Можам сёння і абнавіць. Гэта, можна сказаць, — ад мяне, а што прынёс Сцяпан — я не ведаю. Сам скажа.

Сцяпан стаіць за Алінай і трымае на руках нейкі загорнуты тоўстай белай паперай высокі і досыць аб'ёмны прадмет.

М а л е й. Скажу, скажу! Дайце толькі паставіць спачатку на падлогу, бо магу і упусціць — рукі самлелі.

Павел і Ганна заінтрыгавана глядзяць — то на таямнічы прадмет, то на Малея. Ніхто ніколі гэтага памеру падарунка ім не прынасіў.

Б а ц я н. Ты што — з нейкім фокусам прыйшоў?

М а л е й. Усё пакажу і скажу. Але ж, можа, спачатку павітаемся?

Мужчыны горача пацiскаюць адзін аднаму руку і абдымаюцца. Малей падае руку Ганне і далікатна цмокае ў шчочку.

Дайце я пастаўлю свой падарунак на відным месцы — каб глядзеўся як здзяру абгортку. (Бярэ таямнічы прадмет і пераносіць яго на сярэдзіну пакоя). Вось так. Але не спяшайцеся. Спачатку, пакуль нікога з гасцей няма, я хачу табе, Павел, растлумачыць маю задуму. Гэтую рэч я купіў для цябе ў антыкварным магазіне, і за не малыя грошы, але яна таго вартая. Гэта — выдатны твор мастацтва, выдатны! Убачыце — ахнеце! А яшчэ больш ахнеце, калі ўбачыце, якую сэнсавую, ці, лепш сказаць, ідэйную адметнасць яна мае. Павел, я пра цябе амаль усё ведаю, і ты перада мной можаш не таіцца. Ты — з партыі і да сёння не выйшаў, так?

Б а ц я н. Раз ты ўсё ведаеш, дык нашто пытаешся? Не выйшаў і не збіраюся выходзіць. Я — не перабежчык. І не рэнегат.

М а л е й. Партыйнай справе служыў сумленна. Статут не парушаў?

Б а ц я н. Нейкія дзіўныя пытанні задаеш… Куды ты хіліш, не магу здагадацца? Што за допыт?

М а л е й. Спакойна, спакойна, браток, яшчэ адно пытаннечка — і ўсё. А правадыроў партыі ты паважаў, цаніў? І якой думкі пра іх ты сёння?

Б а ц я н. Не ўсіх аднолькава цаню і не аднолькава гляджу на кожнага сёння. Мы з табой не раз пра гэта гаварылі. Хто быў вельмі жорсткі, хто наогул крываждэрны, хто не надта разважны і бязікаваты, хто памяркоўны і як чалавек не благі, а хто проста недарэка, узнесены воляй лёсу на вышыню, а каго я так і не зразумеў належна, можа, яшчэ разбяруся…

М а л е й. Усё, браток, усё! Я так і думаў. І, дзякаваць Богу, не пралічыўся. Прашу, дарагія сябры, увагі!

Ідзе да прынесенага падарунка і пачынае яго «распранаць», але — засланіўшы сабой ад прысутных. Спрытна разадраў і згарнуў паперу, адступіўся трохі ў бок — і перад вачмі Бацяна і Ганны паўстала ўжо знаёмая нам ваза.

Але — не тым бокам, дзе партрэт. Першая «ахнула» Ганна.

Г а н н а. Ай, якая прыгажосць! Паўлік, ты бачыш? Яна ж, пэўна, фарфоравая!..

М а л е й. Канечне, фарфоравая! З гліны такія рэчы не вырабляюцца. Я ж казаў: ахнеце! Мастацкая каштоўнасць высокага класа. Дадам адразу: і гістарычная каштоўнасць! Так-так! Гэта унікальная штука — красамоўны факт слаўнай гісторыі той вялікай дзяржавы, у якой мы ад нараджэння жылі і якой нядаўна не стала.

Б а ц я н. Нешта не цямлю, чаму яна — факт гісторыі ды яшчэ і красамоўны.

М а л е й (шырока ўсміхаючыся): Гэ-гэ, Паўлючок! Зараз уцяміш! Адну секунду цярпення!

Падыходзіць да вазы і паварочвае яе да прысутных тым бокам, дзе партрэт. Глядзіць на здзіўленых і нават трохі разгубленых гаспадароў вачыма пераможцы.

Г а н н а. Дык гэта ж... дык гэта ж, па мойму, гэны!... (Пераводзіць позірк на Паўла). Ці мне здалося?..

Б а ц я н. Нічога не здалося. Гэны! Гэны самы!..

Г а н н а (пераводзіць позірк на Малея, тады на Аліну, і зноў на Малея). Дык гэта... нам... такі падарунак?

М а л е й. А што? Хіба не падабаецца?

Г а н н а. Не, падабаецца, прыгожая... Але... Не знаю, як сказаць... Ну, неяк... страшнавата троху... Гэта ж гэны! Сам гэны на партрэце!..

М а л е й. Дык я ж і сказаў, што гэта не толькі мастацкая каштоўнасць, але і гістарычная! Ваза з партрэтам знакамітай гістарычнай асобы! Ды гэтай вазе цаны не будзе праз які дзясятак гадоў, а тым болей праз два дзясяткі!..

Г а н н а. Дык а як з ёй абыходзіцца, калі гэта такая гістарычная каштоўнасць? Дзе яе паставіць, дзе трымаць?

Б а ц я н (трохі ў раздражненні). Бяры, Ганна, госцю і вядзі ў залку, да стала. А з гэтым (ківае на вазу) я сам разбяруся, і як абыходзіцца, і дзе паставіць...

Ганна з Алінай выходзяць.

М а л е й. А што гэта, Павел, пакуль Ганна ахала і охала, ты ўвесь час маўчаў?

Б а ц я н. Чаго маўчаў? Задумаўся: чым я табе за такую каштоўнасць аддзякую? Уяўляю, якія ты ўпёр грошы! Перастараўся ты, браток, перастараўся. Я такога падарунка, такой пашаны і гонару не заслугоўваю. Гэта — каб якому высокаму партыйнаму чыноўніку! Во, было б у самы раз! А я... што я? Лічу — радавы партыец. Паверыў, яшчэ маладым будучы, у светлае заўтра чалавецтва — і да гэтага часу не разуверыўся. І за гэта паважаю сябе.

М а л е й. Дык я табе дагадзіў гэтым партрэтам? Ці не зусім?

Б а ц я н. Ну што ты да мяне прыстаеш? Я табе пра высокую веру ў светлае заўтра, дзе будзе панаваць братэрства людзей працы, а ты мне пра партрэт Генеральнага.

М а л е й. Дык ты ж пад ягоным сцягам верыў у светлае заўтра, па ягоных закліках ішоў туды!

Б а ц я н. Чаму пад ягоным? Сцяг быў да яго і застаўся пасля яго — адзін і той жа. Правадыры мяняліся, а сцяг — сцяг не мяняўся.

Чуваць званок у дзверы.

О, ідуць яшчэ мае госці! Прабач, прадоўжым гутарку калі-небудзь пасля. Прайдзі, калі ласка, у залку.

Малей знікае за дзвярыма «залкі». Бацян хапае вазу, пераносіць яе ў кут і накрывае схопленым з тахты пледам. Настойліва звініць званок.

Іду-іду, мае дарагія! Іду! (Знікае ў дзвярах).

Заслона

Дзея трэцяя

Дэкарацыя дзеі першай — ужо знаёмы гледачам пакой у кватэры Малея. З суседняга пакоя выходзяць гаспадар і гаспадыня, абое — у святочным убранні, асабліва Аліна.

М а л е й. Усё на стол выстаўлена? Нічога не забыліся?

А л і н а. Здаецца, усё. Халодныя закускі — усе. Ну а гарачае таксама гатова, толькі падагрэю трохі, як чарга дойдзе.

М а л е й. Прысядзем, пачакаем. (Садзяцца на тахту.) Цікава, хто заявіцца першы. Давай на заклад — хто?

А л і н а. Я і без заклада ведаю. Канечне ж, Шчэрбы: ніколі не было, каб хтосьці іх апярэдзіў.

М а л е й. Было! Ты проста забылася. Было, што і Бацяны першыя прыходзілі.

А л і н а. Адзін раз за дванццаць гадоў.

М а л е й. Але ж было.

А л і н а. Шчэрбы — надта акуратныя ў гэтых адносінах. І ён, і яна.

М а л е й. Партыйная дысцыплінка. Абое — з маладых ногцікаў работнікі апарата. Як гэта кажуць: вышкаленыя апаратчыкі. Адсюль і пунктуальнасць.

А л і н а. Адзін ты нявышкаленым застаўся. Так і не пранікся партыйнай дысцыплінай.

М а л е й. Колькі ж я пабыў у апараце? Пазна заўважылі маю міласць, позна пачалі вылучаць.

Званок у дзверы. І Малей, і Аліна падхопліваюцца з тахты, Сцяпан ідзе сустракаць гасцей. У суправаджэнні гаспадара ў пакой заходзяць Іван і Юзэфа Шчэрбы. У Івана на руках — масіўная, вышынёй у метр з гакам, картонная каробка.

А л і н а (да мужа, галасам пераможцы). Ну, што я казала?

Ю з э ф а. А што ты казала, мілачка? (Цалуецца з Алінай).

А л і н а. Што першыя Шчэрбы прыйдуць. Самыя культурныя нашы сябры!

Іван ставіць на падлогу каробку і вітаецца з гаспадарамі: Аліне цмокае ў ручку, Сцяпана прыгартае да грудзей.

Ю з э ф а. Дазвольце ўручыць нашы падарункі. Па-першае, дай Ваня сюды каробачку (Іван выцягвае з кішэні і падае жонцы элегантную пляскатую каробачку), па-першае, вось гэта: дзве сярэбраныя лыжачкі, каб чаёк папіваць было прыемна (перадае каробачку Аліне); а па-другое — паколькі Сцяпан Пятровіч нарадзіўся якраз напярэдадні вялікага свята Кастрычніка, — дык і падарунак ад нас высокага грамадскага гучання, падарунак-сімвал, увасабленне той сістэмы, у якой мы жылі і якой служылі, у тым ліку і (глядзіць на Малея) наш дарагі імяніннік. Адчыняй, Ваня, каробку і — хай нашы сябры парадуюцца. Унікальная, скажу вам, рэч! За немалыя грошы купілі. Разам выбіралі, думалі, што б такое арыгінальнае падарыць вам. Ну і вось, выбралі: на ўсю Беларусь толькі ў вас такі цуд мастацтва будзе!

Іван успорвае верх каробкі. Малей увесь гэты час слухае Юзэфу і зіркае на каробку з відочнай устрывожанасцю. Калі госць выняў з каробкі і паставіў на падлогу тую самую вазу, што колькі тыдняў таму ўжо стаяла тут — па твары Сцяпана пайшлі грымасы пакутлівага болю. Затым ён пачаў смяяцца, але якімсьці ненатуральным сутаргавым смехам, усё грамчэй і грамчэй, і нарэшце зайшоўся рогатам і гупнуў на тахту, адкінуў галаву на спінку і працягваў рагатаць. Іван і Юзэфа, нічога не разумеючы, пераглядаюцца між сабой, глядзяць на Сцяпана, на Аліну, якая і сама спалохана глядзіць на мужа.

А л і н а. Сцёпа, Сцёпа, што з табою? Ты чаго?

М а л е й (праз рогат). Доля!.. Доля!.. Я ж табе гаварыў, што гэта мая доля! Во! (Паказвае рукой на вазу). Во яна, мая суджаная! Хацеў перахітрыць сваю долю? Усурычыць яе камусьці іншаму? Дудкі, брат! Дудкі! Доля — ёсць доля! Ад Госпада Бога табе дасталася!..

Ш ч э р б а (з нотаю крыўды і незадаволенасці ў голасе). Што ўсё гэта значыць, Сцяпан? Як мы павінны разумець твой дзіўны рогат?

М а л е й. Не разумееце, чаго я рагачу? Што гэта значыць? А вось што гэта значыць! (Падхопліваецца з тахты, падбягае да Аліны, хапае яе ў пояс, падымае на руках і ў момант вока садзіць на шырокі раструб вазы — як ужо гэта аднойчы, не так даўно, рабіў).

А л і н а. Ты звар'яцеў! Сцяпан! Што ты вытвараеш! Людзей пасаромейся!

М а л е й (адступіўшы ад вазы). Бачыце? Каралева на троне! Любуйцеся! (Да Аліны). Лытачкі, лытачкі развядзі трохі, каб відаць было! Каб і сябры пабачылі, як глядзіцца фізія Генеральнага паміж бабскіх лытак!

Шчэрба зірнуў на Юзэфу, ледзь-ледзь кіўнуў галавой назад, на дзверы, і яны павярнуліся, каб пайсці прэч.

А л і н а (закрычала амаль на ўсю сілу). Не! Стойце! Стойце! (І саскочыла з «трону». Ваза кульнулася і пакацілася. Госці на крык Аліны спыніліся. Сцяпан, знямоганы ад рогату, сеў на тахту і абшчапіў лоб рукамі).

Юзэфачка! Іван Кузьміч! Ну куды ж вы! Гэта... ну лічыце жарт неразумны. Ой, Божа мой! Хадзіце ў залку, да сталоў! Хадзіце!

Падымаецца з тахты Малей. Моўчкі падыходзіць да гасцей.

М а л е й (апусціўшы галаву). Даруйце, мае дарагія, даруйце. Сарваўся, халерачка. Нешта як надарвалася вось тут (прыкладае пецярню да сэрца). Ці, можа тут? (Падносіць долонь да ілба). Нешта не вытрывала. Шрубка з разьбы саскочыла. Мабыць, занадта доўга круцілася — і ў галаве, і ў сэрцы. Ці не ў той бок павярнулася. Жыццё павярнула. Я гэта ўжо даўно адчуваў. Даруйце мне, мае дарагія, даруйце! Усё добра. Усё будзе добра. Аліначка правядзі гасцей у залку. А я пастаўлю цудоўную вазу, дзе трэба.

Аліна праводзіць гасцей у суседні пакой. Малей кідаецца да вазы, падымае і ставіць пасярод пакоя — партрэтам да дзвярэй, каб усе, што будуць заходзіць, адразу ўбачылі.

Вось тут і стой. І красуйся. Раз ужо такая мая доля — дык чаго ж?! Долю не выбіраюць. Доля дастаецца з паяўленнем на свет. Я пры табе нарадзіўся, цябе і прыняў, і ты стала маёю. (Як бы звяртаецца да прысутных — да залы). Ну, праўда ж?

Заслона

1994

Народны паэт Беларусі Ніл Сымонавіч ГІЛЕВІЧ 30 верасня адзначае свой 81 дзень нараджэння. Шчыра жадаем нашаму паважанаму аўтару здароўя, новых твораў — і беларускай радасці!

ЗАКУЛІССЕ

НЕ ПАЗНАЮЦЬ, ТО ПАПЫТАЮЦЬ

Уладзімір СІЎЧЫКАЎ

«Тэатр пачынаецца з вешалкі», — казаў знакаміты расійскі рэжысёр.

Ягонае выслоўе пра гардэроб прыгадалася днямі, калі чарговы раз наведаў бібліятэку. Не скажу якую, бо гаворку вяду пра рэч больш вузкую (і ў літаральным сэнсе!), але размешчаную акурат насупраць бібліятэчнага гардэробу. Даўжэзны вузкі плакат кідаецца ў вочы, — яго не прамінеш, калі кіруешся ў чытальную залу або ў абанементны аддзел...

Паэт Уладзімір К. майстравіта паправіў колькі радкоў паэта і кіраўніка беларускага Саюза пісьменнікаў (у 30-х гадах) Міхася Клімковіча, «асучасніў» яго — і такім чынам стаўся суаўтарам дзяржаўнага гімна!

Файная практыка!

Спадарове беларускія паэты! Заклікацьму Вас на неўзаранае поле класікі! Берыцё верш Купалы, Коласа, Багдановіча, Гаруна, Дубоўкі, мяняеце ў ім некалькі радкоў і (ноў-хаў маё, хоць і падказане спадаром Уладзімірам К!) становіцеся суаўтарам класіка!

Ну, а калі сур'ёзна, дык не разумею, чаму дагэтуль паэтаў унук Максім Клімковіч не падаў у суд або не плюнуў у вочы з-за парушэння дзедавых аўтарскіх правоў Уладзімірам К.!

Тым болей, што тэкст Міхася Клімковіча, досыць арганічны на свой час, выглядае ў рэдактуры Уладзіміра К. як мінімум дэкларатыўным, недарэчным, а месцамі і алагічным.

Беларусы — мірныя людзі, але яны ж гэтаксама і ўдзельнікі бітваў за долю, бітваў за волю! Аналітычнае вока можа зрабіць яшчэ нямала падобных тэксталагічных адкрыццяў!

Спачуваю мастаку-аздабляльніку бібліятэкі, здаецца, разумею, чаму не хапіла яму сілы паставіць клічнік у апошнім радку.

Не дзіўлюся таксама, што не спяваюць словы гэткага «шэдэўру», да прыкладу, беларускія футбалісты. Здагадваюся гэтаксама, чаму пад такі гімн і ў гэткай безгустоўнай, антыэстэтычнай, савецка-ісламскай экіпіроўцы прайграюць прэстыжныя спартовыя спаборніцтвы.

Пра іншыя спаборніцтвы на міжнароднай арэне казаць наогул не выпадае...

АПОВЕД

НОЧ СВАБОДЫ

Міхась БУЛАВАЦКІ

Уявіце сабе чалавека ў койцы, загіпсаванага ад пояса да пяткі на адной назе і да калена на другой. У гэтай койцы праходзіць усё ягонае жыццё. Сюды прыносяць ежу, прыносяць сякія-такія забаўлянкі, прыносяць судно ці «вутку» для натуральных патрэбаў і нават падкладваюць іх куды трэба, каб ён гэтыя патрэбы змог задаволіць. Было мне тады восем гадоў, і ляжаў так я ўжо тры гады, і ляжаць мне, як пазней выявілася, наканавана было яшчэ чатыры… Гіпс, натуральна, быў не заўсёды. Яго праз тры месяцы зразалі, каб нага магла адпачыць і адрасці, але праз пэўны час загіпсоўвалі зноў. Гэтыя прамежкі без гіпсу былі ўжо глытком свабоды, якую я скарыстоўваў мабыць занадта актыўна. Бо каму ў такім узросце не хочацца рухацца, — ну хаця б вось перакульнуцца ў койцы! І ўрачы досыць хутка апраналі маю нагу ў новую гіпсавую нагавіцу.

Такіх, як я, у палаце Чачэвіцкай дзіцячай косцева-сухотнай санаторыі было каля двух дзясяткаў — цэлы клас. Не мы хадзілі ў школу, а настаўнікі прыходзілі да нас і вучылі нас чытаць і пісаць алоўкам у сшытку, прыкладзеным да кавалка фанеры (аловак знізу, папера з фанеркай зверху). Настаўнікі, медсёстры, нянечкі з'яўляліся ў нас нібыта з нейкага іншага свету, зайздроснага сваёй недасягальнасцю, і туды ж знікалі. А мы заставаліся ў межах чатырох сцен, знізу да паловы зялёных, зверху белых, белай столі і падлогі, колеру якой ужо й не помню. Койкі былі на катках, дзякуючы якім нас дастаўлялі на працэдуры, а летам з усіх палат выкочвалі на дзень на адкрытую прасторную веранду пад навесам. Так ішло наша жыццё з сваімі маленькімі крыўдамі і радасцямі, з праявамі дзіцячай гарэзлівасці і свавольства, за якое магло наступіць і пакаранне: свавольніка выкочвалі ў калідор і пакідалі там пасумаваць нейкі час аднаго.

Аднойчы, ужо даволі познім часам, калі выхавацелька павінна была пакласці нас спаць і сыйсці дадому, нейкая гарэза напала на мяне. Я з кімсьці гучна гаманіў, смяяўся, выхавацелька спрабавала мяне супакоіць — і ўрэшце пагразіла выкаціць мяне на ноч у самы дальні і цёмны куток калідора. Каб прадухіліць такое, я звязаў ручніком сваю койку з койкай суседа і працягваў свавольнічаць. Разгневаная выхавацелька пачала тузаць маю койку, але яна не паддавалася, і гэта весяліла мяне яшчэ больш. Урэшце яна разабралася, у чым справа, і, яшчэ больш раззлаваная, рэзкімі рыўкамі развязала вузел ручніка і пакаціла маю койку ў калідор. Потым, мабыць, вырашыла, што калідор — слабое пакаранне, і пакаціла мяне далей на веранду, пакінуўшы там аднаго пасярод пустой цёмнай прасторы. «Паспіш адну ноч тут!» Праз хвіліну вярнулася, памарудзіла, мабыць, чакала, што буду плакаць і прасіцца, але я маўчаў. І яна, накрыўшы мяне яшчэ адной коўдрай, сыйшла ўжо беззваротна.

Я застаўся адзін. Было і страшна, і цікава. Я прыслухоўваўся да гэтай цішыні і не адчуваў яе варожасці. Пачаў азірацца — і пашкадаваў, што яна не падвезла мяне да парэнчаў веранды. Адтуль было б бачна і неба з месяцам і зоркамі, і жвіровая дарожка вакол будынка, і клумбы з кветкамі за ёй… Як туды пад'ехаць? Для гэтага трэба злезці з койкі. Але… Што можа тут зрабіць загіпсаванае дзіця з недаразвітымі цяглiцамі? З гэтай койкі я не злазіў ужо тры гады, у патрэбных выпадках мяне здымалі. І нават сам намер злезці ўспрымаўся ўжо як пасягненне на нешта забароненае. Акрамя таго, перакуліцца праз бакавіну койкі я мо й змог бы, але ж, падаючы на падлогу, нараблю грукату сваім гіпсам. І нават калі гэтага грукату не пачуюць, як потым залезці назад? Змерзнуць на падлозе і паклікаць на дапамогу? Гэтага вельмі не хацелася! І магло абярнуцца яшчэ большым пакараннем, хаця якое можа быць большае пакаранне — я не ведаў.

Але, як кажуць, вочы баяцца, а рукі й ногі робяць. Цікаўнасць пераважыла страх. Я вызваліўся з-пад коўдраў, падсунуўся да краю і пачаў рабіць упартыя спробы перакінуць загіпсаваную нагу праз жалезную бакавіну койкі. Стаміўшыся і не дасягнуўшы поспеху, спыніў спробы і задумаўся. Ідэя знайшлася. Я прыўзняўся на адной руцэ, а другой пазапіхаў пад крыжавіну скамечаныя коўдры. Так утварылася апора падважніка. Калі я, зморaны гэтай няпростай працай, апусціў плечы на ложак, нага задзірыста ўзнялася, і лёгкім паваротам я занёс яе над бакавіной. Асцярожна паварочваючыся далей, я змог заняць становішча ўпоперак койкі. Ногі віселі над падлогай, а рукамі я трымаўся за другую бакавіну. Адпусціць рукі — азначала нарабіць грукату і, магчыма, пабіцца самому. Гэтага не хацелася, але што рабіць далей, я не ведаў. Давялося вярнуцца назад і паўтарыць тое ж, толькі ўжо носам уніз. І не пасярод койкі, а каля яе спінкі. Трымаючыся за гэтую спінку, я пачаў павольна пасоўваць гіпсавае тулава праз бакавіну. Самым небяспечным было становішча, калі гіпсавая павязка канчалася і на жалязяку леглі б мае рэбры. Я разумеў, што рэбры трымаць маю загіпсаваную масу не змогуць, і тады трэба як найхутчэй саскочыць. Але лёгка сказаць «саскочыць». Я ссунуўся, здзіраючы скуру з грудзей, і калі ногі дасягнулі апоры, койка паехала на мяне — і я павіс на руках пад ёй у нахіленым стане.

Але гэта быў ужо вынік!

Я адпачываў на падлозе і шукаў план далейшых дзеянняў. Заняць вертыкальнае становішча каля няўстойлівай койкі было няпроста. І я папоўз па падлозе, пакідаючы за сабой белы гіпсавы след і падштурхоўваючы за сабой койку. Так мы разам з ёю дабраліся да парэнчаў, аздобленых кратамі з касых планак. Гэтыя краты дапамаглі мне падняцца і праз доўгую серыю розных спробаў забрацца зноў на койку. Я ляжаў і адпачываў, як чалавек, прыемна стомлены паспяховай працай. Працай, на якую я патраціў, мабыць, не адну гадзіну часу.

Уся санаторыя спала. Мне ж спаць не хацелася. Я ўглядваўся ў нязвыклыя і таямнічыя краявіды зорна-месячнай ночы, услухоўваўся ў яе дзівосныя гукі, успрымаў прыемна-прахалоднае казытанне ветрыка і пахі, якія ён мне даносіў. Потым пачаў, падцягваючыся за парэнчы, перасоўвацца на новыя месцы. Койка паслухмяна каціцца, катки цыхa павіскваюць. Мне захацелася хутчэй, і я пачаў штурхаць койку рэзкімі рыўкамі, пераязджаючы з аднаго канца веранды да другога. Маё задавальненне можа зразумець той, хто ўпершыню сеў за руль аўтамабіля ды імчыць па шырокай дарозе, націскаючы педаль газу. Накатаўшыся ўдосталь, я пад'ехаў да сходніка, які злучаў веранду з дарожкай, павярнуў на гэтую нахільную плоскасць і… доўга не рашаўся адпусціць рукі. Але ўсё ж адпусціў. Койка, набіраючы хуткасць з горкі, прашамацела каткамі па жвіру дарожкі і спынілася паміж клумбамі.

Вакол мяне былі кветкі, за імі шапацелі лістотай дрэвы, а наа-даа мнооой… О, нада мной была не белая столь палаты!.. Недзе далёка-далёка і ў той жа час зусім блізка — працягні руку й памацай! — нада мной было чорнае неба, усыпанае блёсткамі зорак. Яны падміргвалі мне! Мне! Мабыць, радаваліся, што я з імі. І, здаецца, нават звінелі. Так, зоркі звінелі-смяяліся, і я ўсміхаўся ім насустрач.

Я ўжо не помніў пра ложак, у якім ляжаў, не помніў пра санаторый, — я быў між зорак. Я лётаў між імі, я гуляў з імі, я размаўляў з імі…

Я спаў шчаслівым сном свабоднага чалавека.

ВЕРШЫ

КАМЕНЬ І КАСА

Сяргей УКРАІНКА

* * *

Прасую набожнік мамін:
паганскае сонца на белым
(васьмінітовы абрус!)...
Ты думала: Нехта явіць.
Ты ведала: Нехта правіць.
Ты бачыла: Нехта навіць.
Скажы мне нарэшце:
ён — хто?..

* * *

Дубцом дубовенькім,
дубцом выганяю сваю маладосць.
А яе не прагнаць жа, бедную:
Над возерцам маім
вечаруе,
як ні ноч — мае сны падпільноўвае,
і ўсё шэпча мне (прыхаджанцу!)
пра вечнае.

* * *

Вылічыўшы працягласць імгнення,
хапнуўся за валасы…
Час, пачакай, калі ласка!

* * *

Сказала суцэшным голасам:
«Маўчы, я табе ўжо не жонка.
Ды нават ужо і не сябар.
Я — твой нявечны анёл».

* * *

Камень.
Каса.
Мянташка —
наша з табою жыццё?

* * *

…Надзея выжыць спачыла ў бозе,
калі, падобна глухой сцяне,
усе тапельцы Святога возера
пасталі кругам вакол мяне.

Сутонне рэдзілі ўсцяж зарніцы.
Сіпелі гады ў гнілых лаўжах.
А я, самлелы, глядзеў дурніцаю
на ўцеляснёны ў пачварах жах.

Ды ўсё ж ачуцца было мне суджана
расяным досвіткам. На траве.
З дзявочым голасам, што прастуджана
хрыпеў у хворай маёй галаве:

«Ты ж чуеш, дзядзька, мяне, вядома,
хоць розум твой і блукае дзесь.
Хай у змарнелай тваёй свядомасці
Умолле гэта не прападзе.

Ніхто не быў з нас раднёю Каіна —
не вінаватыя мы ні ў чым,
а толькі возера не адпускае нас,
хоць і завецца яно Святым.

Каб душы нашы знайшлі дарожачку
ці ў рай, ці ў пекла — Яму відней, —
ты памаліся за нас, нябожачкаў.
Ты памаліся.
Хаця б у сне».

* * *

Горад цярплівы
з душою самотнай жанчыны,
ты хоць пасмейся нарэшце з хлапца-дзівака:
ён жа цябе называе
«заўсёдны прычынаю»
бедаў,
якія ў няпростым жыцці напаткаў.

Ты выбачай,
што цікаўным расказвае з гонарам
казку
пра лёгкае шчасце ў «чужой» старане:
быццам не ён пераехаў на ціхую ўскраіну
горада,
а Магілёў адступіў,
бо не змог перасіліць…
(мяне).

* * *

Марыў пра Монтэ-Карла,
а жыву ў Монтэ-Крыста
і вязніцу прымаю
з будзённай пакорай,
бо душа, перацятая дротам сталістым,
патанула ў смузе
Герадотава мора.

Стыць бяздушным цяжэй,
чымся тлець бездухоўным —
той прывык абыходзіцца
чаркай ды шкваркай.
А вось бачыш, і мне
стала ўрэшце ўсё роўна,
хто сядзіць на плячы —
ці анёл, ці пачварка.

* * *

Учора галава мая сівая
у адначассе парусела зноў.
Не ведаў я раней, што так бывае,
хаця свет ясна-белы абжываю
даволі доўга — пяцьдзясят гадоў.
Ніхто з найблізкіх не ўздыхнуў у скрусе,
што я дасніў нарэшце кляты сон…
Убачыўшы крыжы над Беларуссю,
я, жахам набрынялы, не прачнуўся.
Затое стаў русявы, нібы лён.

MEMORIA

ЯК МЕЛЬНІКАВА МАЛОЛІ І НЕ ПЕРАМАЛОЛІ

24 верасня на 89-м годзе жыцця спачыў у вечнасці сябар Саюза беларускіх пісьменнікаў, ветэран Вялікай Айчыннай вайны, кандыдат філалагічных навук, лаўрэат прэміі імя Алеся Адамовіча, старшыня Грамадскага аб'яднання ветэранаў вайны, працы і ўзброеных сіл, ініцыянар стварэння ў Гародні музея Васіля Быкава і яго нястомны апякун Мікалай МЕЛЬНІКАЎ.

Яго непрымірымае да дзяржаўнай няпраўды і нацыянальнага нігілізму слова ў апошнія дзесяцігоддзі часта не давала спакою беларускім чыноўнікам — розных узроўняў і масцей.

Выказваем шчырыя спачуванні родным і блізкім Мікалая Аляксандравіча.

Вечная памяць!

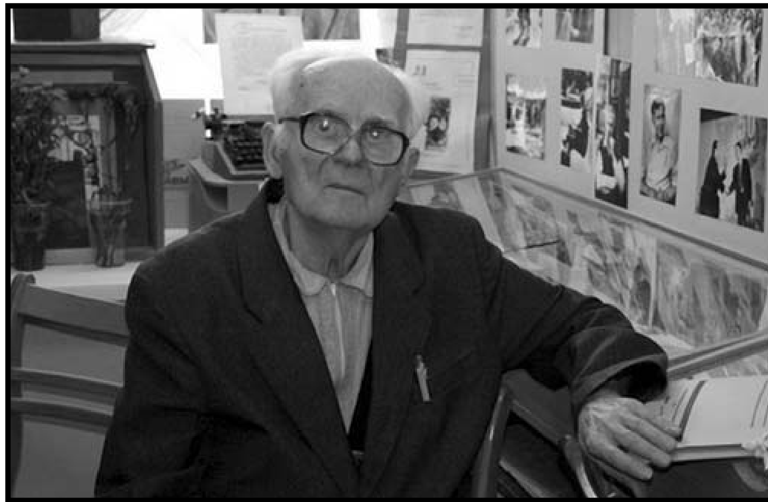

Данута БІЧЭЛЬ

…Мікалай Мельнікаў і Васіль Быкаў былі добра знаёмыя, калі жылі ў Гародні. Быкаў бываў у кватэры Мельнікавых на вуліцы Вольгі Соламавай. Даследчык творчасці Васіля Быкава, «быкавец» — так называе Мельнікаў, Леў Ішаевіч Азерман, знаёмы Мельнікава з Масквы па аспірантуры, прыехаў у Гародню, спыніўся ў Мельнікава, куды запрасілі Васіля Уладзіміравіча. Яны доўга размаўлялі, пасля той размовы маскоўскі даследчык праводзіў у Маскве ўрок па творчасці беларускага пісьменніка-франтавіка.

Прайшло шмат часу. Калі Васіль Быкаў склікаў «Мартыралог Беларусі», Мельнікава як ветэрана вайны запрасілі на ўстаноўчы сход, ён сядзеў у прэзідыуме побач з генералам…

Да Ларысы Геніюш Мікалай Аляксандравіч трапіў з баранавіцкімі сябрамі па сталінскіх лагерах. Ларыса Антонаўна падпісала жонцы Мікалая Мельнікава Клаўдзіі кнігу, падаравала аўтограф верша «Братам у няволі» — Мельнікаў і быў яе братам па няволі. Жонка Мельнікава Клаўдзія родам з суседняга хутара на Магілёўшчыне, яе бацька дапамагаў раскулачаным. З ёю Мікалай пазнаёміўся на вясковай вечарынцы, а пасля вайны яны разам вучыліся ў Магілёўскім педінстытуце.

Мельнікаў старэйшы за Быкава на некалькі месяцаў (нарадзіўся 26 лютага), абодва з 1924 года. І ў жыццёвай долі абодвух шмат агульнага — асабліва зняважлівага і крыўдаў, якія ім чынілі бальшавікі. Абодва ў дзяцінстве галадалі не з-за дрэнных бацькоў, а таму, што ў іх бацькоў вырывалі з рук апошні кавалак хлеба, які яны мелі са свае працы. Абодва былі прысланыя на наш Кляновы лісток пражыць нармальнае жыццё, ды злыя сілы ім перашкодзілі, але праз свой талент, розум, волю і любоў да жыцця яны прайшлі ўсе пакуты і выпрабаванні, пакінулі духоўную спадчыну. Кожны — у сваю меру…

Мельнікаў стаў педагогам. Можа, ён зусім не пісаў бы, каб вырас на Восіпавым хутары каля вёскі Брады на Магілёўшчыне, а быў бы хлебаробам, калі б дзед дазволіў яму дакупіць зямлі, бо надта было іх шмат на гаспадарцы. Праўда, родны дзядзька Прохар складаў гумарыстычныя вершы, частушкі і словы для «лагерных» песень, якія прысылаў з няволі на Магілёўшчыну роднай сястры Марыі. Грузіў у Архангельскім порце лес на замежныя караблі. У 1957 годзе Прохар спрабаваў уцячы, але зваліўся ў ваду і патануў, не выключана, што яму «дапамагла» ахова…

Я перачытваю тры кнігі ўспамінаў Мікалая Мельнікава «Адчай, боль і горыч» (Гароднія, 2004), «Вяртайцеся, буслы» (Менск, «Кнігазбор», 2008), «Радавод» (Менск «Кнігазбор», 2009), якія ён выдаў невялікім накладам пераважна за свае пенсійныя зберажэнні і за дапамогу розных ахвярадаўцаў. Мельнікаў пачаў пісаць свае ўспаміны тады, калі пісьменнікі з-за ўзросту ўжо пакідаюць пісаць. Але ў яго раней не было магчымасці.

Калі кніга кранае за сэрца, то чытач зусім не заўважае мастацкіх асаблівасцяў, моўных хібаў ці яшчэ якіх літаратурных хітрыкаў, што напрыдумвалі майстры слова, проста чытаеш — і яе змест убіраеш у сябе...

Гэта кнігі не прафесійнага літаратара, іх немагчыма папраўляць, нават стылёвыя памылкі тут маюць права застаюцца на сваім месцы, гэта сведчанне чалавека, які ўсё жыццё насіў у сабе свой дзіцячы жах. Ён жыў не так, як мог бы і як хацеў бы жыць. Ён увесь час хаваўся ад сябе самога, таму што заўсёды меў у памяці тое таўро — «кулацкі шчанюк». Яго вочы бачылі залішне шмат смерці, асабліва смерці малых дзяцей, коней, птушак і сабак, што кранае дзіцячую псіхіку найбольш. Калі яго з усімі хатнімі зімой 1930 года забралі і павезлі ў кароўніках на Валагодчыну, кінулі ў лесе і прымусілі саміх будаваць баракі, каля яго знаходзіліся мама, тата, бабуля, дзядуля, цётка і трое дзядзькоў. Дзеці ў лесе паміралі… Тады яшчэ беларускія людзі любілі сваіх дзяцей. Малых — трохгадовага брата Валодзю і дзесяцімесячную сястру Марыю забрала перад высылкай матчына сястра Ганна. Валодзя памёр маленькім у 1932 годзе. Маці чатыры разы ўцякала з савецкага палону да сваіх дзяцей, але схавацца з імі не было дзе: усё, што мелі Мельнікавы, у іх канфіскавалі, раскулачылі таксама і дзядоў па маці, але бабулю спачатку пакінулі ў сваім доме, дзе не было чаго есці, бо ўсё забралі. Як толькі нехта злосны неспадзявана заўважаў Алену Мельнікаву ў сваіх мясцінах, адразу даносіў уладам, і па яе прыходзілі, адрывалі ад дзяцей і вывозілі яшчэ далей… А даносчыкаў у нашым Краі хапае.

Прадзед Кірэй Мельнікаў прымаў удзел у руска-турэцкай вайне, атрымаў за вайну два Георгіеўскія крыжы, пенсію і зямельны надзел. Зямлю падзяліў на сыноў — Восіпа, Петрака і Дзяміда. Два меншыя сыны служылі ў царскай гвардыі, пасля адзін з іх трапіў да белых, другі да чырвоных, быў начальнікам міліцыі ў Чавусах, паспеў схавацца ад арышту, прымаў удзел у слуцкім паўстанні.

У Восіпа Кірэевіча і Ульяны было два ці тры гектары зямлі, поле абсаджана дрэвамі. На хутары стаялі дзве хаты — старая і новая пяцісценка, свіран, сажалка-копанка, студня на 30 кольцаў, 6 кароў, 4 коні, каля дзесяці авец і столькі ж свіней. Мелі малатарню з прывадам і веялку.

Сабака Валет перад раскулачваннем выў, чуючы бяду. Як іх вывезлі, яго забівалі двойчы. Першы раз прыбілі, пачалі здзіраць скуру, ён вырваўся і ўцякаў, яго забілі другі раз…

Калі іх вывозілі ў 1930 годзе, на той час у Восіпа і Ульяны былі дзеці: дачка Марыя замужам за Цітом Разумавым, яна засталася, а сыны Аляксандр, Максім, Прохар і Віктар, дачка Еўдакія былі вывезены. Старэйшаму Аляксандру было 26 гадоў, гэта бацьку Мікалая, меншаму Віктару — 16 гадоў. Дзяцей у лагерах не лічылі, таму праз год пасля высылкі Мікалая ўкралі ці перакупілі ў вартавых з лагера на Валагодчыне цётка Ганна і дзядзька Ціт Разумаў, прывезлі да бабулі Марыі ў Карэлаўку, да брацікa і сястрычкі. Праз нейкі час бабулю Марыю з сіротамі выселілі з хаты, якую разабралі, а іх пакінулі ў чужой паўразбуранай хаце...

Бацька Аляксандр першы раз уцёк да сваіх на Магілёўшчыну ў 1931 годзе, яго «свае» і выдалі, арыштавалі ў Чавусах, год трымалі ў мясцовай турме, адправілі па этапу ў Архангельскі ГУЛАГ, пасля на спецпасяленне ў пасёлак Пачыха ў Паўночным краі, дзе ў той час знаходзілася ўся сям'я Мельнікавых. У жніўні 1935-га ўцёк у Ісакагорскі раён Архангельска, адтуль быў прызваны ў працоўную армію, 03.05.1944 года ваенным трыбуналам па арт. 58-10 ч. 2 быў засуджаны на 8 гадоў «за правядзенне антысавецкай агітацыі», вызвалены 27. 03.1952-га… Пасля турмы жыў у Доме інвалідаў, пісаў лісты сваім дзецям і дзецям брата левай рукой. Памёр у 1953 годзе. Пахаваны ў Архангельску. Рэабілітаваны Ваеннай калегіяй Вярхоўнага суда СССР 11.01.1969-га. Маці Алена дажывала жыццё пры брату Мікалаю Анціпенку з малодшым сынам Віктарам, які нарадзіўся ў Архангельску. Памерла ў 1980-м, пахавана ў Алтайскім краі…

Дзяды Восіп і Ульяна вярнуліся з высылкі да вайны, памерлі ў вёсцы Брады, там і пахаваныя. А бабуля Марыя Анціпенкава пахаваная ў вёсцы Галачава на Магілёўшчыне, дзе дажывала ў сям'і дачкі Марыі і зяця Ціта Разумавых…

Мікалай Мельнікаў пры жывых бацьках рос сіратой. У яго жыцці прымалі ўдзел бабуля Марыя Анціпенкава, тыя дзядзькі і цёткі, якім удалося пазбегнуць высылкі, ці, дакладней, сталінскага канцлагера.

Да вайны паступіў у Магілёўскі педінстытут, але не скончыў. Ваяваў у партызанскім атрадзе «Беларусь». Аднойчы ў 1943 годзе яго паслалі ў разведку ў Магілёў. Паехаў на возе. Але выехаць назад з возам не змог. Пайшоў на станцыю і папрасіў у немцаў за літр самагонкі і два дзясяткі яек падвезці яго ў родную вёску на цягніку. Немцы давезлі яго да вёскі, спынілі цягнік, дзе ён папрасіў. Тады і пачалі ў вёсцы і ў атрадзе казаць:

— Як Ягорчыкаў Коля быў у Магілёве…

Калі нашыя войскі вызвалілі Беларусь, Мельнікава забралі ў армію. Ён удзельнічаў у штурме Кенігсберга, узнагароджаны ордэнам Вялікай Айчыннай вайны другой ступені і медалямі.

Пасля вайны скончыў Магілёўскі педінстытут і аспірантуру ў Маскве, абараніў кандыдацкую дысертацыю. Працаваў у Баранавічах і Барнауле. У 1965 годзе пасяліўся ў Гародні, быў загадчыкам кафедры рускай і замежнай літаратуры. Напісаў шмат навуковых тэкстаў па ўдасканаленні вучэбнага працэсу, прыдумаў «запаведзі славесніка». Яго чатыры разы звальнялі з працы з-за поглядаў, якія не супадалі з поглядамі начальства. Не ўступаў у КПСС…

Калі пачалася наша сціплая рэвалюцыя, Мікалай Мельнікаў быў на пенсіі. Ён узначаліў грамадскае аб'яднанне ветэранаў вайны, працы і ўзброеных сіл, пачаў збіраць музей Васіля Быкава. Сабраў шмат дакументаў, экспанатаў, кніг. У музеі працуюць аматары творчасці Васіля Быкава, вядзецца асветніцкая і выдавецкая праца. Гэта нейкае містычнае, неабдымнае ўтварэнне, дзейнасць якога цяжка разгледзець, зразумець.

Калі ён звяртаўся ў розных магчымых формах да творчых арганізацый з патрабаваннем заўважаць і ацаніць яго дзейнасць, то ён клапаціўся не аб сабе, — аб ушанаванні памяці знішчаных продкаў, патрабаваў павагі да людзей, якія пераварвалі ў рабоў, да растаптанай Беларусі і да памяці Васіля Быкава…

Чаму мы выбраныя як бяздольныя, пераможаныя, убогія духам, засмучаныя, лагодныя, галодныя і прагнучыя справядлівасці, міласэрныя, чыстыя сэрцам, міратворцы і тыя, каго ўвесь час пераследуюць за справядлівасць? Чаму Бог выбраў нас на ўсе восем благаслаўленняў? Мы не можам адказаць на гэтае пытанне і не маем права крыўдзіцца на Бога.

Мельнікаў у сваіх кнігах — як умеў — паспрабаваў перажыць сваё жыццё нанова ў літаратурным варыянце, выцягваючы з памяці і той лёс, які яму даў Бог, і той, які «спланавалі» бальшавікі. Быць дакументалістам — гэта вялікая адказнасць за герояў, тым больш, калі гэтыя героі — твае блізкія людзі…

Кнігі ўспамінаў Мікалая Мельнікава не дасканалыя, але праўдзівыя! Мяне ў споведзі Мельнікава цешыць тое, што Магілёўшчына і Гродзеншчына — гэта адна зямля. Мы аднолькава жылі, аднолькава святкавалі і народныя і рэлігійныя святы, аднолькава кахалі і выходзілі замуж. Мая мама таксама малілася ноччу, як Мікалаева бабуля. І наша сям'я складала кароткую малітву перад ядой. Мельнікаў піша: дзед гаварыў малітву перад ядой, але ўсе яе ведалі, калі трэба было, маглі замяніць дзеда. У «чырвоным кутку» віселі абразы, галоўны абраз упрыгожваўся ручнікамі, якія называлі «набожнікі». У нас гэткага слова не ведалі, але ручнікамі аздаблялі абразы. Надта мне спадабалася слоўца «карэтка» — такая пасудзіна, якую можна наспех зрабіць у лесе з бярoсты, каб збіраць у яе ягады. Я такога спосабу не ведала, але прымаю яго, бо гэта вельмі зручна. Баба Марыя ўставала да сонца, размаўляла ўголас з сонцам, з зоркамі, з зямлёю і свамі дзецьмі, параскіданымі па свеце. У нас такія плачы называліся «вылічаннямі»; праз пасярэднікаў, праз зямныя і нябесныя сілы яна перадавала любоў да Бога, жальбу да родных дзяцей, да жывёлаў і стварэнняў, да зямлі і ўсяго, што на ёй узрастае, што належала ёй, але ў яе адабралі. Гэта евангельскае і старажытнае, прыватная малітва — і крыху язычніцкая надзея. Пералічвала перад Богам свае крыўды і гэтак гаіла сардэчны боль, гэтак трывала.

Багатыя ці бедныя — мы аднолькавыя, яднае Магілёўшчыну і Гродзеншчыну «Новая зямля» Якуба Коласа…

«Я сказаў унуку:

— Запомні гэтае месца, дзе мы пакінулі камень. Гэта, Саша, твая зямля.

— А што мне рабіць з ёю?

— Хочаш — прадай.

— Не, дзядуля, я лепш пабудую тут дом…»

ЗГАДКІ

«СВЕТЛЫ СМУТАК ПА ВЕЧНАЙ

Працяг. Пачатак на стар. 9 (1).

Бабуля, ад якой я перад гэтым не чуў аніводнай песні, напачатку ніякавела і саромелася, а потым нечакана распялялася. На песні ў яе была вельмі добрая памяць, і яна спявала нам з невялікімі перапынкамі два дні. Прыходзіла да яе баба Аляксандра, яе родная сястра, і таксама дапамагла ёй узгадаць яшчэ некалькі песень.

Мы вярталіся з гэтага незвычайнага канцэрта, зладжанага толькі для нас дваіх, уражаныя і ўзвышаныя ад таго, што дакрануліся да залатога беларускага слова, адшліфаванага вякамі, да старажытных славянскіх і праславянскіх яшчэ мелодыяў, водгукі і напевы якіх я буду пазней лавіць у розных кропках славянскага свету. Мяркую, што рытмы гэтых песень, спрадвечны беларускі светапогляд не мог не адбіцца на вершах майго сябра Сержука Сыса.

Не было чалавека на той час, з кім бы мне было так проста і лёгка, як з Сержуком. Я таксама моцна сябраваў з Едрусем Акуліным, але Едрусь заўсёды захоўваў сваю адметнасць. Ён заўсёды быў іншым. А вось з Сержуком мне часам здавалася, што мы аднолькавыя. Хаця знешне мы жылі розным жыццём. Я багата чытаў, самаадукоўваўся, словам, найперш быў «кніжным» хлопцам, і толькі затым, на другім месцы, былі для мяне розныя радасці жыцця. Для Сержука кніжка таксама не была чужою, рэгулярна і ён трымаў яе ў руках, але ягоная фантастычная жыццёвая энергія, радасная неўтаймаваная халерычнасць выклікала бясконцы ланцуг розных гісторый і падзеяў, у большасці сваёй захапляльных і бессэнсоўных. Я ў жыцці не бачыў такога чалавека, які гэтак спяшаўся жыць. Эмоцыі і пачуцці часта кіравалі ягонымі ўчынкамі. У тыя часы ён заўсёды быў закаханым, і часта прадметам яго абагаўлення была не адна пасія, а некалькі, і не было аніводнае хвіліны, каб месца ў ягоным сэрцы, якое займала зямная муза, было пустым.

Пазрываныя з неба ружы,
Адшуканыя ў полі зоры
І амаль звар'яцелае сонца,
Быццам дар пакладу ля ног.
Разарвуцца сталёвыя «нельга»,
Сутыкнуцца дрыготкія пальцы
І амаль звар'яцелае сонца
Спаліць ветах нашых трывог…

Хоць верш і напісаны, відаць, пазней, але вось гэтае «звар'яцелае сонца» я часта бачыў у Сержуковых вачах, урэшце, адна з гісторый кахання прывяла яго да ўтрапення, калі ў інтэрнаце Гомельскага ўніверсітэта голымі рукамі ён, плачучы ад унутраных пакутаў, разбіў ушчэнт некалькі вялікіх калідорных шыбаў…

І няўмольная проза жыцця ў выглядзе дэкана змусіла яго прыпыніць вучобу і ўвесну 1981 года сыйсці ў войска.

На магіле Максіма Багдановіча. Ялта. 1980 г.

Служыў Сяржук кіламетраў за 30 ад Ленінграда. Улетку 1981-га, калі мы паехалі ў свой чарговы будатрад на Пскоўшчыну, я, папярэдне напісаўшы яму, на выходныя сеў у цягнік і паехаў да Сержука на сустрэчу. Вядома ж, заадно хацелася паглядзець і Ленінград. У торбе ў мяне была цывільная вопратка. Я прыехаў у вайсковую частку, сустрэўся з Сержуком, ён пераапрануўся, мы пралезлі ў дзірку ў калючай агароджы і падаліся ў Ленінград. Хадзілі па ўзбярэжжы Нявы, былі каля Зімняга палаца, бегалі яшчэ багата дзе, елі лёды, размаўлялі, былі шчаслівымі. Увечары мы вярнуліся ў вайсковую частку, і ўначы я паехаў назад на Пскоўшчыну. Як пісаў пазней мне Сяржук, на такія самаволкі і старослужачыя не адважваліся, бо кара за іх была суровая. А ён на той час толькі тры месяцы адслужыў!

З войска Сяржук прыйшоў падужэўшы, таму працаваў грузчыкам на цукерачнай фабрыцы «Спартак», пераносіў мяхі з цукрам і какававым зернем, з павагаю распавядаў пра сваіх калегаў, някідкіх з выгляду мужычкоў, якія за змену маглі перакідаць некалькі дзясяткаў тон цукру ў 50-ці кілаграмовых мяхах, а потым яшчэ шахнуць «маліноўскага» сямідзесяціградуснай апельсінавай эсенцыі.

…Ён адразу без агаворак успрыняў беларускую ідэю, якой тады пасля наладжвання кантактаў з менскімі адраджэнцамі, я быў проста апантаны. Ён прагна слухаў мае гарачыя маналогі па гісторыі і культуры Беларусі, чытаў беларускі самвыдат, перайшоў у большасці сваіх кантактаў на беларускую мову. І ён працягваў быць гэткім жа закаханым, якім быў да войска, працягваў улазіць у нейкія неверагодныя гісторыі і працягваў пісаць вершы.

Ніводзін з беларускіх паэтаў не прысвяціў столькі вершаў Гомелю, як Сяржук Сыс. Ён урэшце звыкнецца з гэтым паўмільённым горадам і стане яго паэтычным голасам...

Сталася так, што Сержукова беганіна за дзяўчатамі прыпынілася, прынамсі, пасля таго, як ён сустрэў у нашым інтэнаце Валю і раззнаёміўся з ёй. Валя вучылася на рускай філалогіі на пару курсаў ніжэй за мяне, была родам з Чачэршчыны, з сям'і кіраўніка калгаса. Шатэнка з сінімі, як васількі, вачыма і прываблівую ўсмешкаю, радзіміцкіх крывей, танклявая Валя глядзелася эфектна і была разумнаю дзяўчынаю. У нашай кампаніі яна хутка вярнулася да беларускай мовы.

Гэтых сінявокіх і шэравокіх радзіміцкіх дзяўчат з Прысожжа, урэшце, як і хлапцоў, можна лёгка навучыцца пазнаваць, калі пабываць у іх мястэчках, гарадках і вёсках ды прыглядзецца да іх. Згадайце хаця б Аляксея Пысіна, Алеся Пісьмянкова, Едруся Акуліна. І тут, у бабруйскай калоніі, я іх пазнаю адразу і па характары і па абліччы.

Дык вось, Сяржук гэтым разам закахаўся не на жарт і пачаў настойліва ўлягаць за Валяю. На вясну 1984-га ў іх прыпаў перыяд жаніхоўства. Гэта была незабыўная вясна, бо ў гэты самы час я быў згубіўшы галаву ад маёй будучай жонкі Наталлі. Яна ў 1983 годзе паступіла на гістарычнае аддзяленне нашага факультэта. Мы ўчатырох часта разам бавілі свой вольны час. І гэта былі цудоўныя дні, якія ўжо ніколі, ніколі не паўторацца…

Распавяду пра адну паездку ў вёску Дварэц, якая стаіць паміж Рэчыцай і Лоевам. Мы выправіліся да роднай бабулі Сержука. З Дварца родам, як аказалася, была і маці Наталлі. У Дварэц і Сяржук з Заспы, і Наталля з Лоева прыязджалі малымі да сваіх бабуляў і дзядоў, але адзін аднаго калі і сустракалі, дык усё адно не памяталі. Быў травень, мы распалілі падалей ад хаты агеньчык і смажылі, як у дзяцінстве, на ражончыках сала. Стаяла цёплая зорная і чорная адначасова ноч. Хорам спявалі салаўі. Іх было некалькі, і іхныя сакавітыя спевы далёка разносіліся па вялізнай дняпроўскай лагчыне. Сержукова бабуля вохкала, не ведаючы, як нас укласці на двух ложках, якія стаялі ў чыстай хаце. Урэшце мы пакладіся з Сержуком, а Наталля з Валяю. Бабуля з першай хаты чуйна прыслухоўвалася, каб не зрабілася якой бяды. А мы і не думалі пра што іншае. Нам і так было ўтульна і весела…

…Няпроста пісаць у такіх умовах, у якіх я цяпер знаходжуся, пра тыя шчаслівыя і бесклапотныя часы. Няпроста не толькі псіхалагічна, бо вялікай фрустрацыі ад свайго перабывання ў лагеры я не адчуваю, толькі розныя падзеі і падзейкі, якія здараюцца тут ледзь не штодня, збіваюць мяне з настальгічнага і рамантычнага настрою. Можна параўнаць мой цяперашні стан жыцця з колішнім палётам на вялізным аэробусе праз акіян. Мы ляцелі на вышыні бліжэй да 13-ці кіламетраў. І наш вялікі і цяжкі самалёт трэсла, як ліпку на ветры. Мы ўсю дарогу сядзелі прышпіленыя рамянямі бяспекі, і нам усю дарогу падлівалі шампанскае, не шкадуючы. Вось такая ж турбуленцыя віхурыць зараз вакол мяне. Але ж цягам усяго жыцця нешта замінала мне цалкам аддавацца пісанню. А можа, гэта і я сам дапамагаю майму лёсу адштурхнуцца ад супакою і цішы пісьмовага стала? Можа, гэта мая няўрымслівая натура ўвесь час цягне мяне ў пошуку свайго адметнага шляху, які і ёсць сапраўды мне наканаваннем. Хто ведае, мо і так…

Улетку 1984-га Сяржук з Валяй узялі шлюб. Вяселле гулялі на Чачэршчыне, у Валіных бацькоў. Я на тым вяселлі быў за шафера ў Сержука і ставіў свой подпіс у загсе аб іхнім шлюбе. Бедныя і неўладкаваныя яшчэ ў жыцці, што мы маглі даць нашым каханым? Адное — абяцанкі-цацанкі, расплывістыя перспектывы ды шчырае, палкае каханне.

Затым я паступіў у аспірантуру ў Менск і адтуль быў забраны на паўтара гады ў войска. Перапісваліся мы неяк мала. Значна больш ліставаўся з Едрусем. Але, ведаючы характар Сержука, я не здзівіўся, калі ў гэты час ён скончыў дзеля чагосьці гандлёвы тэхнікум, працаваў на тым самым «Спартаку», ездзіў, як ён сам пазней распавядаў, у Рагачоў на малочна-кансервавы завод па радыяцыйнае згушчонае малако і завочна аднавіўся ва ўніверсітэце. Затым Валю размеркавалі настаўніцай у Жлобінскі раён, у вёску. Сяржук паехаў туды разам з ёй і выкладаў у школе беларускую мову і літаратуру. Пасля нашага вяселля з Наталляй у 1987 годзе мы прыязджалі да іх у госці, жылі ў іх, можа, з тыдзень. Зранку Сяржук і Валя сыходзілі на працу ў школу, што ж — сельскія настаўнікі! А мы з Наталляю высыпаліся ў іх невялікай кватэрцы. Затым я пісаў сваю кандыдацкую працу, а Наталля чытала кнігі. Пасля абеду мы хадзілі ўсе разам гуляць па наваколлі, у хваёвы бор, які пачынаўся за вёскай, на недалёкую чыгунку; удалечыні, за Бярэзінай былі бачныя высокія коміны светлагорскага хімзавода. Мы шмат размаўлялі пра надыходзячыя змены, бо тады, у другой палове 80-ых, Мінск пачынаў ужо віраваць, актыўнічалі беларускаарыентаваныя маладзёвыя дэмакратычныя ініцыятывы, разгортвалася праца Таварыства маладых літаратараў «Тутэйшыя», прэзідэнтам якога абралі мяне. Мы размаўлялі і пра беларушчыну, і пра літаратуру, потым Сяржук паказваў свае грады непадалёк ад дома, зарослыя, як ён пераконваў, смачным і карысным тапінамбурам. А ўвечары мы зноў гаварылі, гаварылі і гаварылі.

Праз нейкі час Сяржук пайшоў працаваць у Жлобінскую раённую газету і атрымаў у Жлобіне кватэру. Ён вучыўся на завочным і працаваў на вельмі няўдзячнай для творчага чалавека працы раённага журналіста. Усе, пэўна, бачылі нашы беларускія раёнкі. Гэта казённы стыль і казённая душа, пародыя на газету, дзе на першым месцы надоі, жніво, сяўба і перадавікі з ударнікамі разам. Месца для творчасці там няма, а газетныя штампы і газетнае мысленне загубілі не аднаго празаіка і паэта. Усе памятаюць, у што ператвараўся «ЛіМ», калі ў крэсла галоўнага рэдактара туды прыйшоў яшчэ адзін гадаванец гомельскага ўніверсітэта Анатоль Казлоў, бо ён сфармаваўся ў раён-

Бабчын. Будатрад. Анатоль Сыс, Эдуард Акулін і Алесь Бяляцкі. 1980 г.

РАДЗІМЕ»

най газетцы і хоць затым, здаецца, атрымаў рэдактарскую школу літаратурнага выдання, працуючы ў «Маладосці», — але ж не, вяртанне ў газету вярнула і ўсе напрацаваныя раней хібы і штампы. Тым не менш, газетнай працы Сяржук Сыс не баяўся. Трэба сказаць, што нашыя кантакты тады паслабелі. Жыццё неяк запрэгла нас у розныя вазы, паставіла ў аглоблі і ўсунула ў хамуты. Я высільваўся ў музеі Максіма Багдановіча, дырэктарам якога я стаў і які, кроў з носу, трэба было адчыніць да 100-й гадавіны паэта, а яшчэ ж грамадская праца, якая забірала ўвесь астатні час. А Сяржук праз пару гадоў перабраўся ў абласную газету «Гомельская праўда».

Няпростае жыццё творчага чалавека ў правінцыі. А Гомель, на жаль, так і не стаў самадастатковым культурным цэнтрам. Менск высмоктвае ўсё творчае і цікавае, як пыласос, і толькі Горадня ў змозе супрацьстаяць яму. Калі ж няма дастатковага кола аднадумцаў і разнастайных творчых кантактаў, людзей, якія натхняюць тваё творчыя пошукі і падштурхоўваюць тваё творчае «я», можа наступіць крызіс. Відавочна, як у час жыцця ў Гомелі, у вершах Сержука Сыса прабіваюцца ноткі песімізму, боязі «ўгрузнуць у балота», адчуванне незадаволенасці і марнасці свайго жыцця. Аднастайнасць правінцыйнага жыцця ператвараецца ў сапраўдны экзамен:

Мясцовы час…
Няспешны плёскат Сожа,
Спагада позіркаў, што ловіш
незнарок,
На скрыжаванні выцвілы «ларок»,
язмін ды бэз за кожнай агароджай.
Жанчына размаўляе з галубамі,
«Пятра і Паўла» ціхі перазвон,
Пах ежы з незачыненых акон…
Мясцовы час,
Ці вытрымаць экзамен?
Мясовы час…
Ці я ўжо не мясцовы,
Па свеце натаптаўшыся як след?..

Пры пераездзе ў Гомель Сержуку Сысу, можна сказаць, моцна пашанцавала на той час, бо ў «Гомельскай праўдзе» працаваў Барыс Пятровіч, які і стаў для Сержука тым інтэлектуальным апірышчам, які не даў яму апусціць творчыя крылы, патануць у дрыгве будзённасці і побыту...

Вось так у розных клопатах і справах праляцелі пятнаццаць наступных гадоў. Сустрэчы нашыя былі цёплыя, але рэдкія. Ці я быў у Гомелі і заходзіў да яго ў госці, ці ён з'яўляўся наездамі ў Менск і прыходзіў да нас.

…Гадоў восем таму выбраліся мы ў вандроўку ў Чарнобыльскую зону, у той самы Бабчын, дзе калісь мы працавалі ў будатрадзе. Паехалі ў адной машыне: Барыс Пятровіч, Сяргей Дубавец, Едрусь Акулін, я і былы аднагрупнік Барыса па журфаку. А па дарозе заехалі ў Вялікія Нямкі, вёску на Веткаўшчыне на беразе Бесядзі, адкуль родам Едрусь. Спыніліся там у ягонай хаце. Хлопцы паплылі на чаўне лавіць у Бесядзі рыбу, а мы з Едрусем засталіся. І вось апоўначы ў хату ўваліўся Сяржук Сыс, якому затэлефанавалі ў Гомель і папрасілі далучыцца на ноч да нашай кампаніі. Сяржук тады працаваў у нейкім рэкламным аддзеле, дзень правёў на выставе, і яго прывёз на машыне швагер. Мы выпілі і доўга гаманілі пра творчасць, літаратуру і пра тое, куды коціцца гэты свет.

Так я даведаўся, што Сяржук разводзіцца з Валяю. Сумеснае жыццё трэснула, і як склеіць яго, ні ён, ні яна не давалі рады. Кожнае каханне, як і кожнае чалавечае жыццё, індывідуальнае, і яно мае свой век. І часам людзі паміраюць у каханні, а часам памірае каханне, а людзі жывуць…

У траўні 2005 года памёр наш сябра, геніяльны паэт Анатоль Сыс. Хтосьці можа засумнявацца, ці можна вось так запраста нашага равесніка, чалавека з далёка неідэальнымі паводзінамі называць геніем? Я ўпэўнены, што можна. Бо хто ж, як не ён, у 80-90-ыя гады XX стагоддзя праз паэтычнае слова выявіў духоўную і нацыянальную сутнасць беларускага народу? Ён, як той Янка Купала напачатку XX стагоддзя, думаў за ўсіх беларусаў, здолеў акумуляваць усю горыч і ўвесь боль беларусаў, усе паразы і перамогі беларускага духу, усе надзеі і спадзяванні на лепшую будучыню…

На пахаванні Анатоля Сыса я не быў, у той час мяне не было ў Беларусі. На сорак дзён у чэрвені 2005 года мы выехалі з Менска на мікрааўтобусе ў Гарошкаў, на радзіму паэта. Перад ад'ездам Кася Камоцкая выперла з аўтобуса двух п'яных хлапцоў, былых знаёмых Сыса, якія гучна вохкалі і прычыталі за Толіка і збіраліся ехаць разам з намі. Астатнія ж пасажыры былі збольшага знаёмыя паміж сабой. Разам з намі ехала і Галя Дубянецкая, паэтка, мая даўняя знаёмая, з якой разам мы некалі вучыліся ў аспірантуры Інстытута літаратуры Акадэміі Навук. Галя, мілая, сціплая, усмешлівая дачка Міхала Дубянецкага, беларускага дзеяча, аднаго з інтэлектуалаў і заснавальнікаў Беларускага Народнага Фронта. Бог даў ёй ціхі, вытанчаны, высокаінтэлектуальны талент. Выхаваная ў рэчышчы еўрапейскай літаратуры, яна сваім паэтычным голасам нагадвае мне расійскую паэтку Марыну Цвятаеву, вельмі, вельмі няпростую для ўспрымання шараговага чытача. Паэзія такога кшталту, элітарная паэзія, зразумелая далёка не ўсім. Яе тэксты насычаныя тонкімі асацыяцыямі, падтэкстам, заглыбленасцю ў свой свет, у выбудаваную ўнікальную сістэму каардынат.

І вось мы прыехалі ў Гарошкаў, дзе нас сустрэлі гасцінныя сёстры Анатоля. На сядзібу Анатоля Сыса з'ехаліся таксама і былыя сябры, і прыхільнікі таленту паэта з Гомеля, Рэчыцы, Светлагорска. Прыехаў з Гомеля і Сяржук Сыс. Мы мелі крыху часу і пад'ехалі з ім у суседнюю Заспу, да ягонай маці, выйшлі паглядзець на Дняпро, трохі паразмаўлялі. Сяржук сказаў, што жыве цяпер у Гомелі сам, здымае жытло. Затым мы вярнуліся, наведалі магілкі і, пасля памінальнага стала і выступаў паэтаў і бардаў, пайшлі на ўлюбёнае месца Анатоля Сыса — Гарошкаўскае гарадзішча. І там ужо Сяржук Сыс і Галя Дубянецкая хадзілі збольшага разам, узяўшыся, як дзеці, за рукі. Аказваецца, яны таксама былі ўжо даўно знаёмыя, бо разам удзельнічалі ў семінары маладых літаратараў у пісьменніцкім Доме творчасці ў Іслачы...

Ніхто асабліва не звяртаў увагі на Галю і Сержука. А яны спусціліся з Гарошкаўскага гарадзішча і пайшлі да адступіўшага ўдалеч пасля меліярацыі Дняпра. Было цёпла, ярка свяціла сонца. Ужо быў час ад'язджаць нам у зваротную дарогу. Я набраў нумар сотавага тэлефона Сержука і папярэдзіў, што мы мусім неўзабаве вяртацца, таму добра было б, каб ён прывёў Галю назад. Іхнія фігуркі былі ўжо маленькія, у адказ Сяржук памахаў мне рукой, а па тэлефоне сказаў, каб мы ехалі без Галі, бо яна застаецца з ім. Праз 4 месяцы яны ўзялі шлюб. Вось так Анатоль Сыс і памяць пра яго злучыла ў яшчэ адну сямейную пару паэта і паэтку.

Дагадзіў жа ты мне, Анатоль,
Дагадзіў…
Хоць тваімі шляхамі
амаль не хадзіў —
я начамі тваімі
не ведаў начэй,
прама ў вочы глядзеў,
ды не бачыў вачэй.
Не двайнік твой, не брат
І не зменлівы цень, —
Толькі сэрца маё
Апаліў твой «агмень»,
Я відушчым,
Як феніекс з нябыту ўваскрэс
Ды пайшоў за табою
ў бурштынавы лес.
А ты ведаеш, што я знайшоў,
Анатоль?

Галя Дубянецкая вярнулася ў Менск толькі праз год, а яшчэ праз некалькі месяцаў, развітаўшыся з працаю, да яе пераехаў жыць Сяржук Сыс. Іронія лёсу, што ў царкоўным шлюбе Сыса і Галі Дубянецкай я зноў быў ягоным дружкаю, і стаў хросным бацькам і іхняй дачкі Стасі. Сёлета Стася ідзе ў школку. Яна піша мне друкаванымі літарамі пажаданні ў паштоўках, каб я хутчэй выйшаў на волю…

Пераезд у Менск даў творчасці Сержука Сыса новы якасны штуршок. Менскае творчае асяроддзе, знаёмства з новымі людзьмі, актыўная праца, знаходжанне ў гушчыні культурных і грамадскіх падзеяў дабратворна паўплывалі на ягоную паэзію. Узнікае такое адчуванне, што ў паэта Сержука Сыса з'явілася другое дыханне. Гэта сталася магчымым найперш дзякуючы ягонаму ўменню не спыняцца ў развіцці, а расці далей, шырэй і глыбей. Чытаючы «Стрэмку», не губляеш цікавасці да паэта, да ягонай думкі і ягоных вершаў, хочацца чытаць кніжку далей і далей. Сяржук Сыс здолеў перадаць праз сцішы вершаў нярвовае трапятанне сваёй душы. Жыццё, думкі, пачуцці, каханне і горыч адстойваюцца, набіраюць водар і ператвараюцца ў гаркавае, ці салодкае, ці сухое каштоўнае віно вершаў.

…Няма пракоркаў у сваёй Айчыне, пакуль што няма, надоўгі час яшчэ няма. Яшчэ крыху, яшчэ трохі…

Жнівень 2012 года,
Бабруйская калонія

25 верасня літаратар і праваабаронца Алесь Бяляцкі сустрэў свой пяцідзесяцігадовы юбілей. Сакратарыят Саюза беларускіх пісьменнікаў і калектыў «Новага часу» шчыра зычаць паважанаму аўтару здароўя, моцы — і хуткай свабоды!

З Сержуком Сысам — у Ялце. 1980 г.

Літаратурны гурток «Крынічка», ГДУ. Міхась Хацяновіч, Сяргей Сыс, Анатоль Кавалёў, Віктар Ярац, Валянціна Бандарэнка, Эдуард Акулін, Алесь Бяляцкі, Сяргей Сцешыц, 1980 г.

Паездка ў Кушляны на сядзібу Францішка Багушэвіча. Злева направа: Міхась Казлоўскі, Вінцук Вячорка, Алесь Бяляцкі, Сяргей Дубавец, Сяргей Сыс, Вінцэсь Мудроў, Алег Бембель і Кёні Кім, Алесь Шпакоўскі, 1984 г.

РЭЦЭНЗІЯ

ТРЫ КНІГІ ПРА МАКСІМА БАГДАНОВІЧА

Анатоль СІДАРЭВІЧ

Максім Багдановіч: вядомы і невядомы: зб. літаратуразнаўчых і архіўных матэрыялаў. — Мінск: Літаратура і мастацтва, 2011. — 392 с.

Максім Багдановіч. Пясняр чыстае красы: успаміны, артыкулы, прысвячэнні. — Мінск: Маст. літ., 2011. — 350 с.: іл. — (Жыццё знакамітых людзей Беларусі).

Максім Багдановіч: энцыклапедыя. — Мінск: Беларус. энцыкл. імя П. Броўкі, 2011. — 608 с.: іл.

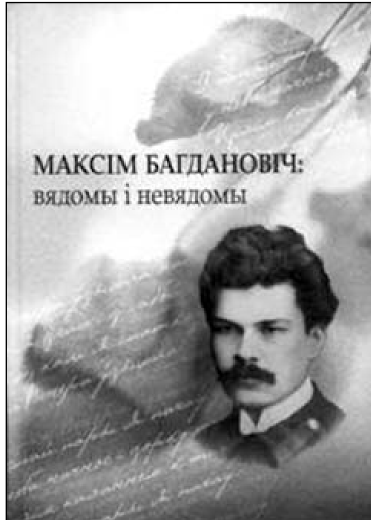

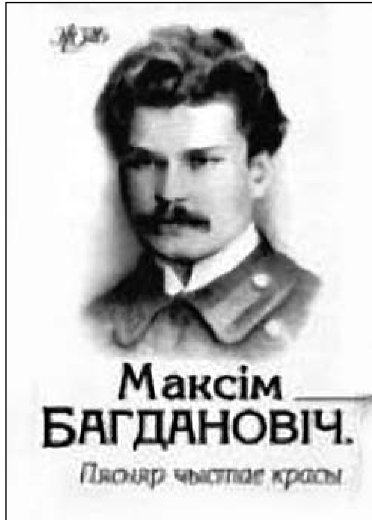

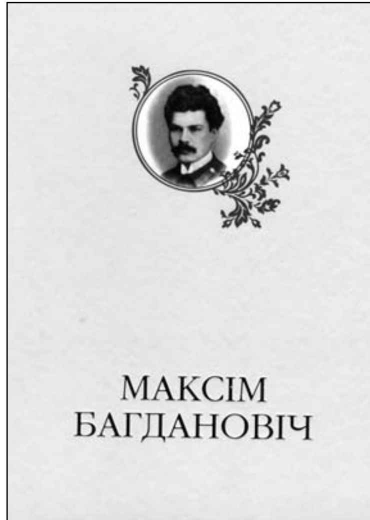

Вяртанне здабыткаў

Некалі я пісаў пра тое, якое магло б быць літаратуразнаўства ў БССР, калі б не сталінская «рэвалюцыя зверху», учыненая на пераломе дваццатых і трыццатых гадоў мінулага стагоддзя, і прыводзіў у прыклад зборнік «Янка Купала ў літаратурнай крытыцы» (1927). У тым, што філалагічная навука БССР знаходзілася ў перыяд новай эканамічнай палітыкі на ўздыме, пераконваюць нас змешчаныя ў зборніку «Максім Багдановіч: вядомы і невядомы» працы Міхайлы Піятуховіча «Багдановіч як паэта імпрэсіяністы», Уладзіслава Дзяржынскага (Чаржынскага) «Багдановіч як стылізатар беларускага вершу» і Аляксандра Вазнясенскага «Паэтыка Максіма Багдановіча». А папярэднічаюць ім два тэксты заснавальніка багдановічазнаўства Антона Луцкевіча — «Пясняр чыстай красы» і «Праблемы красы й мастацтва ў творах Максіма Багдановіча», а таксама артыкул Яўхіма Карскага «М. Багдановіч. Беларускі паэта чыстага мастацтва», у якім акадэмік у пэўнай меры развівае галоўную думку А. Луцкевіча, выкладзеную ў рэцэнзіі на адзіны прыжыццёвы зборнік паэта «Вянок».

Пасля «рэвалюцыі зверху» ў бээсэсэраўскім літаратуразнаўстве настала пара вульгарнага сацыялагізатарства і грубага ўтылітарызму. І толькі ў другой палавіне 1930-х нібыта адбываецца паварот у бок навуковасці. Я мінаю тут, напрыклад, спробы маладога Рыгора Бярозкіна размаўляць пра літаратуру ў літаратуразнаўчых тэрмінах. Варта адзначыць іншае: не ў БДУ, а ў Ленінградскім універсітэце творчасць М. Багдановіча вывучалі тры аспіранты з БССР: Рыгор Жалязняк, Дзмітрый Савановіч і Міхась Смолкін. У зборніку, укладзеным Ц. Чарнякевічам, акрамя дысертацыі Р. Жалезняка «Поэзия Максима Богдановича», публікуюцца два артыкулы Дз. Савановіча («Старая Беларусь» М. Багдановіча і «Фальклор у творчасці М. Багдановіча»). Цікава было б супаставіць яго высновы з высновамі А. Луцкевіча, які ў канцы 1930-х таксама цікавіўся роляю фальклору ў творчасці паэта (артыкул «Да крыніцаў творчасці М. Багдановіча»).

Сведчаннем даволі высокага ўзроўню багдановічазнаўства і тэксталогіі было выданне пад кіраўніцтвам Івана Замоціна ў 1927–1928 гг. двухтомніка твораў Максіма Кніжніка. Гэта быў вынік супрацоўніцтва даследчыкаў БССР і Заходняй Беларусі, бо Менск атрымаў частку матэрыялаў для гэтага выдання з Вільні. У зборніку змешчаны «Даклад аб падрыхтоўцы збору твораў» І. Замоціна.

Першую частку кнігі можна было назваць «Вяртанне здабыткаў», у другой жа яе частцы друкуюцца ўспаміны Дзіядора Дзябольскага і яго лісты да літаратуразнаўцы Юльяна Пшыркова. Але яшчэ раней біяграфіяй паэта пачалі цікавіцца Антон Луцкевіч і Вацлаў Ластоўскі. На жаль, у гэтым зборніку змешчаны толькі адзін ліст «бацькі паэты» да Луцкевіча, у Вільні ж іх некалькі.

Вядома, што нашы веды пра Максіма Багдановіча ўзбагаціла і яго сучасніца ды супрацоўніца Зоська Верас. З эпісталярнай спадчыны пісьменніцы Ц. Чарнякевіч выбраў найбольш паказальныя лісты да Алеся Бачылы і Ніны Ватацы.

Было б грахом не ўспомніць таленавітую прадмову да зборніка, якую напісаў Юрась Пацюпа. Калі і ёсць заўвагі да яе, дык адна: аўтар, лічачы сваіх чытачоў людзьмі дасведчанымі, не паказвае, дзе і калі выдадзеная тая ці іншая праца, на якую ён спасылаецца.

У цэлым кніга, складзеная Ц. Чарнякевічам, пакідае прыемнае ўражанне, і я ўпэўнены, што яна добра паслужыць нашым філолагам.

Без каментароў

Нашым філолагам, асабліва пачаткоўцам, паслужыць і кніга «Максім Багдановіч. Пясняр чыстае красы: успаміны, артыкулы, прысвячэнні», якая выйшла ў серыі «Жыццё знакамітых людзей Беларусі».

У першай частцы кнігі змешчаныя ўспаміны пра паэта. На жаль, яны не ўкаментаваныя: не паказана, адкуль узяты тэкст, дзе знаходзіцца рукапіс. Каментаваць належала і некаторыя моманты ў тэкстах.

Паўстае і пытанне пра адбор, калі знаёмішся з другою часткаю зборніка, у якой змешчаны артыкулы пра М. Багдановіча. У наш час гэта выглядае дзіўна, але ў кнізе няма ніводнага артыкула А. Луцкевіча. І Генадзя Каханоўскага, які нямала зрабіў для высвятлення пэўных момантаў у біяграфіі паэта. Пра эмігрантаўбагдановічазнаўцаў памаўчым.

Эмігрантам трохі пашанцавала ў трэцяй частцы зборніка, дзе змешчаныя вершы пра М. Багдановіча ці ў гонар паэта, бо тут сустракаем імя Алеся Салаўя.

Хоць у параўнанні з кнігай пра Мікалая Чаргінца, якая таксама выйшла ў серыі «Жыццё знакамітых людзей Беларусі», зборнік тэкстаў пра Багдановіча і ў гонар Багдановіча выглядае сціпла, усё ж трэба сказаць: добра, што значная частка такіх тэкстаў сабрана пад адной вокладкай.

З плеч ды ў печ

Зусім іншыя патрабаванні прад'яўляюцца да выданняў, якія прэтэндуюць на ўсебаковасць.

Цікава параўнаць кнігу «Янка Купала» (1986 год) і выдадзеную летась кнігу «Максім Багдановіч». Не ведаю, чым кіраваліся рэдактары выдавецтва «Беларуская Энцыклапедыя», але важкі том пра Янку Купалу яны не адважыліся назваць энцыклапедыяй.

Цяперашнія энцыклапедысты, як і цяперашняя ўлада, на сціпласць не хвараюць. Даведнік «Максім Багдановіч», што выйшаў у мінулым годзе, яны ахрысцілі энцыклапедыяй, хоць да энцыклапедыі ён не дацягвае. Кнігу зрабілі ў аўральным тэмпе…

Багдановіч у нашаніўскай плеядзе, бадай, самы еўрапейскі паэт і крытык. Усім адаратарам Максімавай паэзіі вядома, што ён знаходзіўся пад уплывам Поля Верлена. У артыкуле «Верлен» А. Сабуць піша пра сімвалісцкаімпрэсіяністычную зладжаную танальнасць творчасці французскага паэта. І адзначае, што Багдановіч «выбудоўваў» сваю, нацыянальную мадэль паэтыкі імпрэсіянізму і сімвалізму — праўдзівую і непадробную». Чым беларуская нацыянальная мадэль паэтыкі імпрэсіянізму і сімвалізму адрозніваецца ад падобных з'яваў у іншых літаратурах, у чым яе праўдзівасць і непадробленасць, мусіць, трэба было б раскрыць у артыкулах «Імпрэсіянізм» і «Сімвалізм», але іх у энцыклапедыі няма. І такім чынам маштаб асобы нашага Максіма нешта страчвае.

Добра папрацаваў для даведніка Вячаслаў Рагойша, аўтар артыкулаў «Вершаскладанне», «Рытміка» і «Рыфміка». У гэтых артыкулах, асабліва ў першым, прыдаліся б спасылкі на У. Чаржынскага і А. Вазнясенскага, а то можна падумаць, што даследаванне асаблівасцяў Максімавага вершаскладання пачалося з Івана Ралько ды Міколы Грынчыка (пры ўсёй павазе да іх). Калі пра Вазнясенскага ў даведніку маецца асобны артыкул, дык Чаржынскі, ці не першы даследчык Максімавай паэтыкі, такога гонару не ўдастоены. Дзіўна, але ў кнізе пра паэта няма артыкулаў «Строфіка», «Фоніка» і «Эўфанія» (праўда, ёсць не вельмі абавязковы артыкул «Эўфемізм»).

Да пытання пра танальнасць… Антон Луцкевіч сцвярджаў, што Багдановіч «іграе на бэмолях», што паэт у «аснову свае гармоніі... паклаў лад мінорны». Вядома, што Антон Адамовіч спрабаваў абвергнуць гэты тэзіс і нават заняўся падлікам твораў, напісаных у розных танальнасцях. Аднак гэтаму пытанню ў даведніку не нададзена ўвага. Больш за тое, у кнізе няма артыкула пра Ант. Адамовіча. Гэтая недарэчнасць, як і адсутнасць у кнізе артыкулаў пра ўкладальніка «Вянка паэтычнай спадчыны» Багдановіча (Мюнхен, 1960) Станіслава Станкевіча і прадаўжальніцу Багдановічавай традыцыі ў паэзіі Наталлю Арсенневу, тлумачыцца проста: больш, чым пра навуковую каштоўнасць даведніка, энцыклапедысты думалі пра густы існага палітычнага рэжыму. Рыхтык гэтаксама рабілася і ў 1980-х, калі да друку рыхтаваўся том «Янка Купала»…

Лічу грубай памылкай энцыклапедыстаў тое, што ў даведніку няма асобнага артыкула пра выдадзеную ў 2002 г. кнігу М. Багдановіча «Стратим-лебедь». Пішучы аб Рамане Лубкіўскім, В. Рагойша адмыслова адзначыў ролю гэтага ўкраінскага паэта і перакладчыка ў выданні першага замежнага поўнага збору твораў нашага Максіма. Мімаходам гэты збор твораў згадваецца ў артыкуле «Украінская літаратура і М. Багдановіч», але дэталёва разглядаецца толькі зборнік «Лірика» (1967).

Як мы ведаем, багдановічазнаўства пачынаецца з А. Луцкевіча. Хоць на Луцкевіча ў даведніку маецца шмат спасылак і яго шмат цытуюць, усё-такі яму не пашанцавала. Дастаткова сказаць, што на артыкул пра яго выдзелена 36 радкоў, а на артыкул пра Лявона Гмырака — 65...

Ведаць бібліяграфію А. Луцкевіча трэба хоць бы дзеля таго, каб не пісаць, што ў прадмове да віленскага перавыдання «Вянка» (1927) ён упершыню ў беларускім літаратуразнаўстве ахарактарызаваў Багдановіча як песняра чыстае красы і паэта паўтонаў. Рэцэнзія «Пясняр чыстай красы», нагадаю, убачыла свет адразу пасля выхаду «Вянка», прадмову ж да віленскага перавыдання гэтага зборніка Луцкевіч напісаў у 1921 г. (у 1927-м неістотна яе пашырыў).

Аўтары даведніка ідуць за каментатарамі Поўнага збору твораў М. Багдановіча, а тыя ішлі за каментатарамі яго двухтомніка (1968), калі імя Луцкевіча нельга было згадваць у станоўчым плане. Так, у артыкуле пра газету «Наша будучыня» (у даведніку яна названа «Нашай будучыняй») адзначана, што ў гэтым выданні ўпершыню надрукаваны 7 Багдановічавых перакладаў з Верлена, але пра тое, хто публікатар гэтых твораў і аўтар прадмовы да іх, — ані слова. У артыкуле пра «Гадавік Беларускага навуковага таварыства» (1933) не паказана, хто ж упершыню апублікаваў у ім Багдановічаў верш «Крытыку», пераклад Верленавых «Ракавак» і лісты Максіма да супрацоўнікаў «Маладой Беларусі» ды «Нашай Нівы». І зусім не згадваецца апублікаваны ў «Гадавіку...» артыкул Луцкевіча «Галоўныя кірункі ў беларускай паэзіі» (а ў ім вялася гаворка і пра Багдановіча). Што ж тычыцца зборніка «Заходняя Беларусь» (1923), у якім Луцкевіч упершыню апублікаваў верш Максіма Кніжніка «Дзень добры, пане! Вось Вам просты надпіс...» («Пану Антону Навіне»), дык артыкула пра яго наогул няма.

Але яшчэ больш дзіўна, што няма артыкула пра «Нашу Ніву» — газету, у якой Багдановіч дэбютаваў і ў якой ўпершыню надрукаваў шмат сваіх твораў. Артыкул пра верш паэта «Нашай Ніве» справы не папраўляе. І артыкул Таццяны Вабішчэвіч «Лірыка М. Багдановіча ва ўспрыманні нашаніўскіх сучаснікаў» таксама.

Раз ужо няма артыкула пра «Нашу Ніву», пагатоў няма ў гэтым даведніку і артыкула пра Беларускую сацыялістычную Грамаду — партыю, лідэры якой наладзілі выпуск газеты і сябрам якое быў таксама паэт чыстай красы (недарма ж А. Луцкевіч у некралогу назваў песняра Таварышам — менавіта гэтак, з вялікае літары).

Даведнік рабіўся паводле прынцыпу «з плеч ды ў печ». Але якія б не былі прычыны недагляду, недадумвання і замоўчвання, трэба шчыра сказаць, што кніга атрымалася сырая. У старыя часы даведнік хвалілі б за тое, што ўсё ж штосьці-кольвечы ўдалося «прыцягнуць» і паказаць, цяпер жа часы іншыя: ад складальнікаў кніг такога роду патрабуецца праўдзівасць, вернасць фактам, аб'ектыўнасць. Калі ўсяго гэтага няма, кніга не можа прэтэндаваць на званне навуковага выдання. На жаль, як і ў савецкі час, мы маем справу з падабенствам навукі, паўнавукай.

1 чэрвеня 2012 г.
в. Задуб'е Ганцавіцкага раёна

АГЛЯД

«ПРАЧНУЦЦА СЯРОД НОЧЫ…»

ЛеГАЛ

Цяперашні стан беларускай літаратуры ў грамадстве змушае мяне пераглядаць сваё ранейшае стаўленне да гэтага працэсу. Думаю, што нарэшце і пераважная большасць саміх творцаў таксама змяніла ўласны пункт погляду на незапатрабаванасць свайго таленту гэтым грамадствам.

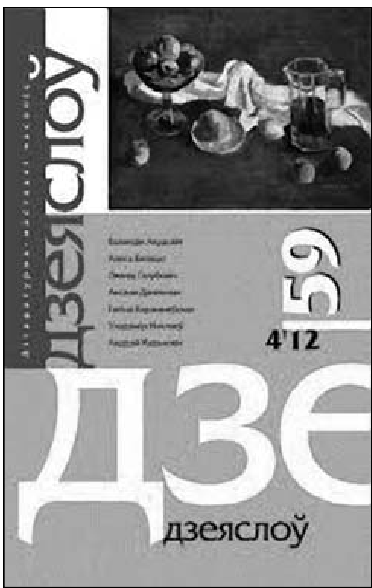

Літаратурныя творцы сталі пэўным чынам ізгоямі-маргіналамі і патрапілі ў апалу ад просталінейнай прагматычнай масаўдыторыі, у якую, нібы ў чорную дзірку, зацягвае ўсё большую частку насельніцтва. Апынуўшыся наўзбочны сацыяльнага працэсу і зразумеўшы гэта, паэты і празаікі пачалі шукаць свой ўласны, незалежны ад таго працэсу, шлях, скіраваны і разлічаны на мажлівую запатрабаванасць іх мастацкага плёну будучым пакаленнем ці далёкімі наступнікамі. Напэўна, гэта крайні і не дарэшты нададзены прынцып творчага ўвасаблення, але адзін з найбольш магчымых.

Мабыць, абапіраючыся на сказанае, трэба пачаць агляд гэтага нумара «Дзеяслова»з ёмкага і даходлівага артыкула **Валянціна Акудовіча** «Нацыянальны канон: партытура для рэквіума». Мне здаецца, філосаф сабраў у ім свае праграмныя тэзы з ранейшых тэкстаў гэтай тэматыкі, выціснуўшы з іх нетрывіяльны і доказны цымус. Бадай, і спрачацца з аўтарам тут не выпадае, бо акрэсленае і прааналізаванае ім змушае самотна схіліць галаву ў прызнанні яго праваты, хоць сам ён засцерагаецца ад непагрэшнасці сваіх высноў і спасылаецца ў далейшым на «больш грунтоўныя дагледзіны — як і крытычныя ініцыятывы». Але сцвярджаючы, што сфармуляваны ім «нацыянальны канон апынуўся сацыяльна і палітычна не інструментальным», аўтар заклікае нас не забывацца, што гэты канон «адным сваім фактам накрэсліў гістарычную перспектыву беларусаў, якая ў значным сэнсе паўплывала на ходу палітычных падзеяў, хаця сам падзеяй так і не стаўся». Бо, засцерагаючы ад поўнай апатыі і гібласці, В. Акудовіч кажа напрыканцы, што«сёння нацыянальны канон — гэта трагічная музыка, якую спарадзілі самыя высокія парыванні беларускага духа. І — прабачце за падлеткавы пафас, — як музыка будзе гучаць вечна, прынамсі да той пары, пакуль Беларусь для беларусаў будзе заставацца жыццядайнай каштоўнасцю».

Вось, калі дарэшты верыць філосафу, што ў нас яшчэ ёсць і што нам засталося… Але гэта менавіта якраз тое, што і дае сапраўдным творцам падставу і неўміручую, кажучы па-акудовічаўску, хэнць для ўвасаблення свайго мастацтва не толькі ў душах і галовах людзей, але і ў іх рэчаісным быцці. Няхай і ў будучым.

У гэтым рэчышчы выдрукавана некалькі матэрыялаў новага «Дзеяслова». Найперш трэба вылучыць аповесць **Барыса Пятровіча** «Спачатку была цемра» ды апублікаваныя ёй наўслед запісы, дзённікі і нататкі Уладзіміра Някляева, Кастуся Цвіркі і Ніла Гілевіча.

Пачну з асноўнага і набалелага — з цемры. Аповесць Пятровіча — гэта своеасаблівы гратэск на сучаснае беларускае грамадства. Не памятаю больш глыбокага, арыгінальнага і ў той жа час чытэльнага мастацкага твора на гэтую, усё яшчэ небяспечную для нас, тэму ў айчыннай літаратуры апошняга часу. Так, была шырока і гучна заяўленая на публіку проза некаторых айчынных аўтараў, але ўсё ж, асабіста для мяне, гэтая аповесць падаецца найбольш адметнай, а ў мастацкім праяўленні выбітной творчай удачай пісьменніка. Бадай, адзіны празаічны твор, які напрошваецца з памяці (не ў канкурэнты, а пэўным чынам у папярэднікі аповесці Б. Пятровіча) — гэта напісаная яшчэ напрыканцы 90-х гадоў аповесць Юры Станкевіча «Лю́біць ноч — права пацукоў». «Родніць» іх не толькі наша беларуская ноч/цемра, але і строга вытрыманая гармонія стылістыкі і ўнутранай філасофіі твораў. У аповесці «Спачатку была цемра» паказаны зрэз як духоўнай нацыянальнай нішчымніцы, так і сацыяльнай затхласці беларускага грамадства. Аповед вядзецца ад гарбачоўскай перабудовы да пачатку прэзідэнцтва ў суверэннай Рэспубліцы Беларусь. Аўтар вельмі дасціпна ўвёў у структуру твора вядомых (і многімі чытачамі пазнавальных) адраджэнцаў, з духоўна-нацыяналістычнага хаўрусу якіх вывеў і свайго няшчаснага ва ўсіх сэнсах, але годнага героя. Яго збіваюць за «нацдэмаўшчыну» амаль да смяротнага стану, пакінуўшы ў кустоўі наўзбоч дарогі, і ён цудам, выпадкова, як тая стаптаная трава, наноў вяртаецца да жыцця… Не памятаючы ні свайго імя, ні хто ён ёсць, чый, дзе і як… Апынуўшыся ў інтэрнаце, а па сутнасці ў доме для ціхіх вар'ятаў і перастарэлых ды адзінокіх людзей, паціху-памалу акрыяўшы, ён пачынае сябе ўспамінаць… і даходзіць да сваёй чалавечай сутнасці… Вобраз героя ўяўляецца мне тонка выпісаным сімвалам самой беларускай нацыі з яе балючым і задоўжаным адраджэннем. А дом-інтэрнат — гэта месца, дзе губіцца, але падчас і завязваюцца зачаткі яе (нацыі-народа) розуму і свядомасці. Аўтар піша наўпрост: «Дом-інтэрнат не проста дзяржава ў мініяцюры, гэта — своеасаблівы канцлагер, дзе ў жаданні выжыць кожны кожнаму робіцца ворагам». Тут усім і ўсімі безаглядна кіруе дэспатычны галоўны ўрач. А тое, што дзеецца ўнутры дома — гэта абыякавасць кінутых людзей да свайго існавання, страх да праяў і ўсведамлення сапраўднага чалавечага жыцця. Тут і натуральнае дзікунства ў паводзінах, і сэксуальная похаць, і самазабойствы, і спадзевы на сяброўства ды ўзаемадапамогу. Паралельна — адсочка з боку КДБ і сексоцтва людзей, якім давяраў… Здавалася б, з гэтага дурдома няма абсалютна ніякага выйсця. Напаўгалоднае існаванне, цёмнасць, забітасць і забытасць з боку вонкавага свету проста на корані нішчаць любую магуліну надзеі на прасвятленне, а тым больш на нейкае выратаванне. Але тое ўсё ж сталася — дзякуючы нечалавечай вытрымцы і ўнутранай духоўнай барацьбе ды нязгаснай веры галоўнага героя аповесці… Ды як толькі ён ажывае і даходзіць да самаўсведамлення і паўнавартасці, — тут жа (з аднаго боку) канчаткова знішчыць яго, як чалавека, і (з другога боку) нарэшце вырваць з гэтай невараці, адначасна едуць у інтэрнат — з усходу (былы дружбан, а насамрэч стукач, які не даў рады забіць яго насмерць у першым выпадку), і з захаду (яго верная каханка і сябар)… Аўтар абсалютна справядліва не паказвае нам фіналу гэтай гісторыі (не ўстройвае ні краху нацыянальнай ідэі, ні яе хэпі-энду), пакідаючы чытача ў няведанні, але душэўным аптымізмам і святлом заключнага раздзела дае надзею на наша чалавечае і нацыянальнае самасцвярджэнне… Яно яшчэ далёка, але няўхільна набліжаецца… «Уладзя сядзеў у дворыку інтэрната і чытаў Біблію. Падняў галаву да птушак у празрыста-светлым небе: жураўліны клін ляцеў проста на сонца… Падумаў: «Бог ёсць святло. Значыць, маё вяртанне з цемры да святла ёсць… вяртанне да… Бога… Усё проста? Усё так проста! Мы жывём, пакуль імкнемся да святла, пакуль святло у нас перамагае цемру…» Яму стала спакойна і лёгка на душы. Мо ўпершыню за тыя месяцы, як ён ачнуўся».

У творы, дарэчы, і шмат іншых, не адразу заўважных, сімвалаў і падтэкставых адсылак да сучаснай беларускай рэчаіснасці, што дадае яму мастацкай загадкавасці і глыбіні.

Пэўна, знойдуцца і тыя, хто кіне мне папрок у фіміямным курэнні галоўнаму рэдактару часопіса. Але трэба ведаць ЛеГАЛа ці хаця б перад тым прачытаць згаданую аповесць. Так, я магу памыляцца і мець занадта суб'ектыўны погляд на гэты твор, але сам твор не дасць схлусіць і схаваць сваю сапраўднасць.

Пэўным чынам працягваюць і дапаўняюць тэму аповесці і запісы «Знакі прыпынку» **Уладзіміра Някляева.** Можа, занадта выштукаваныя ў мастацкім плане, але яны яскрава паказваюць нам як унутраны, так і вонкавы свет беларускага чалавека-інтэлігента, які адстойвае грамадскія і свае ўласныя правы і свабоды. Асабліва кранаюць нататкі з прыватнага жыцця і тыя, што тычацца літаратурнай праблематыкі (і прызнанні ўласных «савецкіх» памылак, і шпількі калегам, і палеміка па сутнасці). Агулам запісы нагадваюць лёсавыя разважанні паэта, якія нечым падобныя на выседжанае яйка, з якога прабіваецца яшчэ кволае, але ўжо вострае пулянё ісціны. І тым самым захоўваецца інтрыга працягу і заканчэння працэсу.

Ніл Гілевіч у выбраных старонках з дзённіка «Дзве тысячы другога года», як заўсёды, даволі песімістычны і эгацэнтрычны. Выступы, імпрэзы, вечары, юбілеі… Чалавечае жыццё прамінае, але затрымлівае нас да свайго астатку. Канечне, вартасць і адметнасць Ніла Сямёнавіча ў грамадска-палітычным працэсе і вылучнасць яго ў змагарнай эліце неаспрэчныя, але гэта ўжо справа часу і новых пакаленняў. Сам чалавек не можа вызначыць сваё месца ў будучым. На жаль, народны паэт гэтай публікацыяй канчаткова развітваецца з чытачом: «Завяршыўся 2002-і — завяршыўся і дзённік майго жыцця. Больш запісаў не раблю. Не бачу сэнсу. Каб нехта некалі зразумеў, у які час я жыў і як лёс са мною і з намі абыходзіўся — дастаткова таго, што напісана: і ў дзённіку, і ў артыкулах, і ў вершах…».

Скончвае свой вясковы дзённік 2010 года («Дні мае, падарункі») і Кастусь Цвірка. У адрозненне ад У. Някляева, у яго ўсё прыземленае, празаічнае, традыцыйна-фальклорнае, аднак жа — сваё, жывое, балючае і любае… Дарэчы, і К. Цвірка рашыўся на самакрытыку: «Разгарнуў адзін з самых першых сваіх вершаваных зборнічкаў і адчуў, як увесь твар заліўся агнём сораму. Пякучага сораму перад самім сабой. За бяздумную «ідэйную» траскатню. Толькі ці адзін я пападаўся тады ў шырока расстаўленыя сеці камуністычнага цемрашальства? Ды гэта мала суцяшае». Як позна мы прызнаём свае памылкі. Гэта я да таго, што і сённяшнія маладзейшыя творцы, няхай і з іншых, не «ідэйных», прычын, нярэдка апускаюцца да псеўдамастацтва. Няўжо каб пасля праз дзесяцігоддзі з сорамам адгортваць старонкі сваіх першых кніжак і публікацый?..

Вяртае нас з сённяшняй зашоранасці дзён і песімістычных настрояў вядомы пісьменнік **Генрых Далідовіч,** які працягвае публікаваць гістарычны раман у апавяданнях з прадмовай і пасляслоўямі «Рурыкавічы і Рагвалодавічы». Захапляльныя сюжэты з гісторыі старажытнай Беларушчыны, якія аўтар увасабляе ў мастацкую вобразную карціну, кіруючыся ўласнымі ідэйнымі і духоўнымі парываннямі. Як дарэшты скампануецца і будзе выглядаць твор цалкам — неўзабаве даведаемся.

Яшчэ адна прыкметная публікацыя нумара — нізка вершаў **Андрэя Хадановіча** «Новы рэалізм». Для мяне большасць вершаў з гэтай нізкі, бадай, лепшыя з мной чытаных у аўтара. Вядома, што новая форма і стылістыка не змяняюць да непазнавальнасці агульнавядомага строю яго твораў, але вонкавы свет у новых вершах пачынае «заглыбліцца», праламляючыся ўнутр да наўзбочных выяўленняў і хісткіх лёсавызначальных экзістэнцый…

Нельга пакінуць па-за ўвагай літаратуразнаўчы артыкул **Алеся Бяляцкага** (напісаны ў турме) «Асвячоны Беларушчынай (лёс і творчасць Хвядоса Шынклера)». У адрозненне ад шматлікіх публікацый падобнага тэматы, гэты тэкст напісаны арыгінальна і жыва. Шлях бязглузда звездэнага савецкім і ваенным часам пісьменніка падаецца паралельна з нашымі сучаснымі жыццёвымі рэаліямі, што вымагае ад чытача адпаведных разваг.

У памяць пра рана адышоўшую з жыцця **Арыну Вележ (Вячорку)** — друкуюцца яе вершы і карціны з цёплай прадмовай сына Франака.

Не хацелася б крыўдзіць тых аўтараў, пра якіх з-за аб'ёму тэксту давядзецца казаць бегла. З прозы падаліся цікавымі і арыгінальнымі, як па змесце, так і па форме, аповеды **Зміцера Дзядзенкі.** З паэзіі даволі відавочныя ўдачы і пралікі ў таленавітага маладога паэта **Антона Рудака.**

У дадатак вы можаце прачытаць у гэтым нумары: прозу **Лідзіі Арабей** і зацемкі дэбютанта **Зміцера Баяровіча,** вершы **Галіны Каржанеўскай, Васіля Дэбіша** (цытатай з яго твора названы гэты агляд), **Юры Гуменюка,** пераклады паэзіі **Аўгуста Стрынберга** (са шведскай) і **Валадзімера Барны** (з украінскай), літаратурны артыкул **Аксаны Данільчык,** эсэ **Наталкі Харытанюк,** гутаркі А. Масквіна з Марыяй Марцысевіч і К. Базмяцерных з Марыяй і Мікалаем Ісаёнкамі, рэцэнзіі Л. Галубовіча на зборнік М. Вайцяшонак і А. Лапіцкай на кнігу П. Касцюкевіча. «Дзеяпісам» пра новыя выданні на кніжных паліцах «Дзеяслова» завяршаюцца публікацыі 59-га нумара. Як на мой погляд, даволі ўдалага і адметнага.

Аповесць Пятровіча — гэта своеасаблівы гратэск на сучаснае беларускае грамадства. Не памятаю больш глыбокага, арыгінальнага і ў той жа час чытэльнага мастацкага твора на гэтую тэму ў айчыннай літаратуры апошняга часу

▸ КАЛЕЙДАСКОП

СТРАСЦІ ПА НОБЕЛЮ

Брытанская букмекерская кантора «Ladbrokes» пачала прымаць стаўкі на лаўрэата Нобелеўскай прэміі па літаратуры 2012 года.

Харукі Муракамі

Галоўным прэтэндэнтам на Нобелеўку «Ladbrokes» называе японскага пісьменніка Харукі Муракамі, аўтара «Нарвежскага лесу», на чыю перамогу стаўкі прымаюцца з каэфіцыентам 10 да 1. У ліку фаварытаў — кітайскі пісьменнік Мо Янь (12/1), галандскі аўтар Сейс Нотэбом (12/1), албанскі паэт і празаік Ісмаіл Кадарэ (14/1), паэт сірыйскага паходжання Аданіс (14/1) і паўднёвакарэйскі паэт Да Ун (14/1).

У спісе прэтэндэнтаў на Нобелеўскую прэмію традыцыйна называюцца Умберта Эка, Салман Рушдзі, Філіп Рот, Кормак Макарці і Томас Пінчон.

Усяго сёлета на Нобелеўскую прэмію па літаратуры прэтэндуюць 210 празаікаў і паэтаў, з якіх 46 — упершыню, паведаміла «The Guardian». «Незвычайна высокая колькасць былых лаўрэатаў Нобелеўскай прэміі скарысталіся сваім правам на вылучэнне прэтэндэнтаў», — напісаў сакратар Шведскай Акадэміі Петэр Энглунд. У спіс жа букмекераў пакуль патрапілі 107 прэтэндэнтаў.

Ведама, гэты рэйтынг — пакуль папярэдні: да абвяшчэння лаўрэата 2012 года засталося яшчэ два месяцы, за якія ўсё можа змяніцца. Таму давяраць меркаванню брокераў не варта. Напрыклад, сірыйскі паэт Аданіс лічыўся фаварытам летась, але прэмію атрымаў Томас Транстрэмер са Швецыі. Сёлета Аданіс пакуль дзеліць чацвёртае-шостае месцы.

У спісе букмекераў на дадзены момант прысутнічаюць два аўтары з Расіі: паэт Яўгеній Еўтушэнка і празаік Віктар Пялевін. «Ladbrokes» ацэньвае шанцы Еўтушэнкі як 66 да 1, а Пялевіна — 100 да 1. І Еўтушэнка, і Пялевін трапляюць у спісы букмекераў некалькі апошніх гадоў.

Імя ўладальніка адной з самых прэстыжных прэмій у галіне літаратуры стане ведама напачатку кастрычніка.

▸ «ЭМЭЙЛ»-ПЫТАННЕ

ЧЫЯ КРОЎ У АПАЛІНЭРА?

«26 жніўня 1880 года нарадзіўся славуты французскі паэт Гіём Апалінэр. У беларускіх, як і замежных СМІ, інтэрнэтсайтах паведамлялася, што яго маці — польская арыстакратка Анжаліка Кастравіцкая. Раней жа мне даводзілася прачытаць, што Апалінэр — родзіч беларускаму паэту Карусю Каганцу, а ягоная маці — беларуска. Калі ласка, раскрыйце праўду…

Антаніна Мацко, настаўніца, г. Стоўбцы.»

Насамрэч, радаводныя галіны Гіёма Апалінэра па матчынай лініі належаць беларускаму дрэву Кастравіцкіх.

Першым з рода Кастравіцкіх дакументы захавалі імя Івана, праваслаўнага шляхціча, скарбніка Мсціслаўскага княства. У XVI стагоддзі яго ўнук Сцяпан Кастравіцкі прыняў каталіцкую веру. Пасля пярэбараў з «родавага гнязда» — гарадзенскіх Кастровіч — на Меншчыну Кастравіцкіх «перапісалі» з віленскіх дваранаў у менскія. Захаваўся і дакумент аб зацвярджэнні Кастравіцкім шляхецкай годнасці — ва «Указе Правительствующего Сената Герольдии» ад 30 чэрвеня 1834 года (Менскі дваранскі сход запісаў Кастравіцкіх як прадстаўнікоў паважанага старажытнага роду ў шостую частку дваранскай радаслоўнай кнігі).

Кастравіцкія прынялі дзейсны ўдзел у антырасійскім паўстанні 1863 года — і былі жорстка пакараныя. Карл (Кароль) Самуілавіч Кастравіцкі, бацька будучага беларускага пісьменніка Каруся Каганца, быў высланы ў Сібір. Ягоны ж брат Міхаіл Апалінарый Кастравіцкі, штабс-капітан рускай арміі, таксама паўстанец 1863 года, здолеў эміграваць у Еўропу. Праз пэўны час у Рыме ў ягонай дачкі Анжалікі «пазашлюбна» і народзіцца сын Вільгельм Альберт Уладзімір Аляксандр, які за псеўданім возьме дзедава імя і стане сусветна вядомым паэтам Апалінэрам…

МУЗЕЙ АЙТМАТАВА Ў ПЕРАДЗЕЛКІНА?

Спадчыннікі Чынгіза Айтматава падалі скаргу на дзеянні Міжнароднага літаратурнага фонда ў камісію Грамадскай палаты Расіі па культуры. Як паведамляецца на сайце ГП, Літфонд паспрабаваў высяліць спадчыннікаў пісьменніка з дома ў падмаскоўным Перадзелкіна, дзе яны збіраліся зрабіць музей.

Пытанне пра стварэнне дома-музея пісьменніка павінна было вырашыцца ў верасні, аднак, як паведамляецца, 21 жніўня судовыя приставы і паліцыянты спрабавалі выселіць спадчыннікаў.

У мястэчку пісьменнікаў у Перадзелкіна Айтматаў жыў з 1988 года. У ліку першых пісьменнікаў, якія пасяліліся там у сярэдзіне 1930-х гадоў, былі Барыс Пастэрнак, Ілля Ільф і Яўгеній Пятроў. У розныя гады ў Перадзелкіна жылі Булат Акуджава, Карней Чукоўскі, Валянцін Катаеў і многія іншыя.

У наш час у мястэчку ўжо існуюць музеі Пастэрнака, Чукоўскага і Акуджавы, а таксама галерэя-музей Яўгенія Еўтушэнкі. Падобны музей хацелі адкрыць і да 85-годдзя з дня нараджэння Айтматава, аднак, па словах спадчыннікаў пісьменніка, Літфонд хоча стварыць адзін агульны музей з экспазіцыямі, прысвечанымі розным пісьменнікам.

У камісіі пры Грамадскай палаце заявілі, што збіраюцца ініцыяваць праверку дзейнасці Літфонда дзеля таго, каб захаваць мястэчка ў ранейшым выглядзе.

ПАЛОВА ПРАВОЎ НА «ЗНЕСЕНЫХ ВЕТРАМ»

Пляменнік амерыканскай пісьменніцы Маргарэт Мітчэл (1900—1949) Джозаф Мітчэл у сваім тэстаменце падарыў Каталіцкай Царкве ЗША мільёны даляраў і 50% правоў на распаўсюд «Знесеных ветрам».

Раман «Знесеныя ветрам» пра лёс дачкі баваўнянага плантатара Скарлет О'Хара ў часы грамадзянскай вайны выйшаў у 1936 годзе. Экранізацыя рэжысёра Віктара Флемінга з 1939-а стала адным з самых прыбытковых фільмаў усіх часоў. Стужка зарабіла ў свеце больш 400 мільёнаў даляраў.

Архідыяцэзія Атланты можа разлічваць на сотні тысяч даляраў штогод. 50-адсоткавы ўдзел царквы ў правах на гандлёвую марку і аўтарскіх правах распаўсюджваецца таксама і да выпадкаў перапрацоўкі «Знесеных ветрам» для тэатра і балета.

Джозаф Мітчэл, адзін з двух сыноў Стывена Мітчэла, брата пісьменніцы, памёр у кастрычніку 2011-га ва ўзросце 76 гадоў. Ён быў членам кафедральнага прыходу Пана Хрыста ў Атланце і імкнуўся, каб храм і супольнасць атрымлівалі адмысловую падтрымку ад вернікаў. Апроч велізарнай сумы грошай, спадчына Мітчэла, перададзеная архідыяцэзіі Атланты, уключае збор уласнаручна падпісаных Маргарэт Мітчэл першых выданняў рамана з розных краінаў свету і яе асабістыя рэчы.

Архідыяцэзія Атланты абяцае, што выкарыстае атрыманую спадчыну паводле волі памерлага ахвярадаўцы. Архібіскуп Уілтон Грэгары перавядзе 7,5 млн даляраў на будаўніцтва кафедральнага храма, 1,5 млн даляраў атрымаюць сацыяльныя арганізацыі архідыяцэзіі, а 2 млн даляраў пойдуць на стварэнне адмысловага фонда.

ПРЭМІЯ ІМЯ АЛЯКСАНДРА ГРЫНА

Лаўрэатам Усерасійскай прэміі Аляксандра Грына стаў уральскі пісьменнік Віктар Патанін з Кургана.

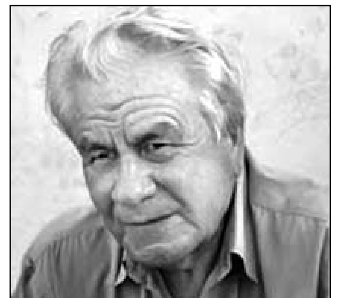

Прэмія імя Аляксандра Грына была заснавана да 120-годдзя з дня нараджэння пісьменніка і прысуджаецца за творы для дзяцей і юнацтва, прасякнутыя духам рамантыкі і надзеі. Лаўрэату ўручаецца знак з выявай А. Грына, дыплом і 45 тыс. расійскіх рублёў.

Раней Віктар Патанін ужо быў узнагароджаны літаратурнымі прэміямі імя Буніна, Шукшына і Мамчына-Сібірака. А ў 2007 годзе выйшаў пяцітомны збор яго твораў.

НАЦЫЯНАЛЬНЫ ЛІТПАДЗЕЛ

Іэн Мак'юэн, лаўрэат Букераўскай прэміі, адзін з самых вядомых і паспяховых сучасных пісьменнікаў Вялікабрытаніі, заявіў, што з'яўляецца ангельскім, а не брытанскім пісьменнікам. Падобнае прызнанне, як паведаміла «The Guardian», аўтар рамана «Амстэрдам» зрабіў на Эдынбургскім фестывалі ў гутарцы з першым міністрам Шатландыі Алексам Салмондам.

Мак'юэн і Салмонд размаўлялі пра спецыфіку нацыянальнай літаратуры, калі пісьменнік адзначыў, што ангельская і шатландская літаратуры маюць розныя карані і сваю спецыфіку. Па ягоным меркаванні, нацыянальныя літаратуры не зніклі пасля з'яўлення Злучанага Каралеўства, і правільней было б казаць пра ангельскіх раманістаў і шатландскіх паэтаў, а не пра брытанскіх. У нейкім сэнсе, паводле пісьменніка, уся літаратура «правінцыйная», аднак ён падкрэсліў, што не выкарыстоўвае гэтае слова ў зневажальным значэнні.

У гаворцы былі згаданыя і Алімпійскія гульні ў Лондане, якія, як заявіў Мак'юэн, сталі ўшанаваннем менавіта «брытанства». У выпадку з культурай пісьменнік раіць «нацыянальнае падзяляць».

На Эдынбургскім фестывалі за некалькі дзён да гэтага тэму «ангельскасці» падняў і пісьменнік Ірвін Ўэлш, які, па сутнасці, абвінаваціў арганізатараў Букераўскай прэміі ў дыскрымінацыі. Ён адзначыў, што сярод лаўрэатаў прэміі толькі брытанскія пісьменнікі сярэдняга і верхняга класаў або выхадцы з былых калоній. Шатландскай жа літаратуры, заявіў Ўэлш, цяпер цяжка прабіцца да лонданскіх выдаўцоў.

Кіраўнік праекта «ЛІТАРАТУРНАЯ БЕЛАРУСЬ» Алесь ПАШКЕВІЧ. Рэдактар Барыс САЧАНКА. Тэлефон для даведак: (8-017) 200-80-91.
Адрас электроннай пошты: sbp@tut.by